

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

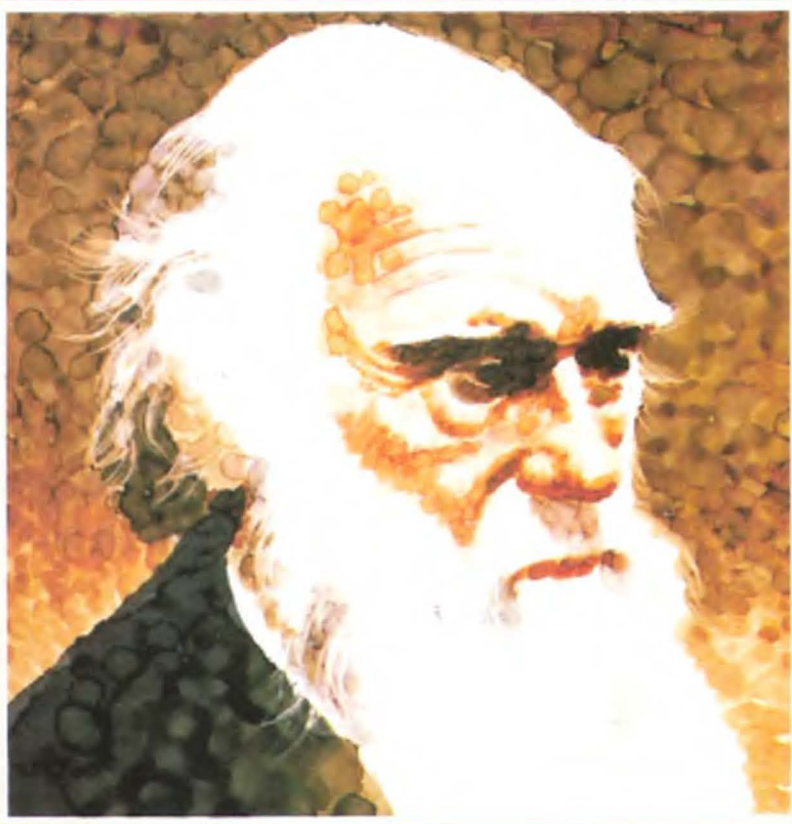
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

DAM, Carl Peter
DAMAR, Arif
DAMASCIUS [Şamli]
DAMIANI, Petrus [Aziz]
DAMIRON, Jean
DAMPIER, William
DANA, James Dwight
DANDOLO, Enrico
DANIELL, John Frederic
DANIELSON, Nikolay
DANILEVSKI, Nikolay
DANIŞMEND, İsmail Hâmi
DANIŞMEND GAZİ
D'ANNUNZIO, Gabriele
DANTE ALIGHIERİ
DANTO, Arthur
DANTON, Georges
DANYAL
DANYAL, Nezi
DARGA, Muhibbe
DARIO, Rubén
DARIUS I
DARKOT, Besim
DARWIN, Charles
DARWIN, Erasmus
DARYAL, Vecihe
DAS, Citta Rancan
DASSIN, Jules
DASZYNSKI, Ignacy

DARWIN, Charles

DAUDET, Alphonse
DAUMIER, Honoré
DAVAINE, Casimir
DAVENANT, William
DAVENPORT, Herbert
DAVID, Gerard
DAVID, Jacques-Louis

30

DAVIDSON, Donald
DAVIS, Angela Yvonne
DAVIS, Bette
DAVIS, Jefferson
DAVIS, Miles
DAVIS, Stuart
DAVISSON, Clinton

DAVİÇO, Oskar
DAVIDOV, Ivan
DAVUD
DAVUD AĞA
DAVUD İS HALEF
DAVUD HAN
DAVUD KAYSERİ
DAVUD PAŞA
DAVY, Humphry
DAWSON, Christopher
DAYAN, Mose
DEAK, Ferenc
DEAN, James
DEBAKEY, Michael
DE BARY, Anton
DEBIERNE, André
DEBRAY, Régis
DEBS, Eugene Victor
DEBUSSY, Claude
DEBYE, Peter
DECROLY, Ovide
DEDE EFENDİ
DEDEKIND, Richard
DEDE KORKUT
DE TILIPPO, Eduardo
DEFNE, Zeki Ömer
DEFOE, Daniel
DE FOREST, Lee

3. cilt tamamlandı!

1970 ünlü kitaplığınızda...

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi'nin
3. cildi, elinizdeki 30. fasikülle tamamlandı.
1970 Türk ve dünya ünlüsü şimdi kitaplığınızda.
Yalnız yaşam öyküleriyle değil, başlattıkları ve
katıldıkları akımlar, birbirleriyle ilişkileri
uygarlık tarihine katkılarıyla...

Gelecek hafta yayımlanacak 31. fasikülle
ansiklopedinizin 4. cildi başlıyor.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi ile
Adem'den günümüze, Doğu ve Batı
kültüründen binlerce ünlü elinizin altında.
Bilim, teknoloji, din, felsefe, sosyal bilimler,
tarih ve politikada kişiler, olaylar, yapıtlar...
Başka hiç bir kaynaktan, topluca
bulamayacağınız bilgiler, çerçeve yazılar...

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi,
öğrenciden bilim adamına kadar, herkesin
ihtiyaç duyacağı, herkesin başvuracağı
eşsiz bilgi hazinesidir.

Cilt kapaklarınızı alın!

Anadolu Yayıncılık'ın 3. cilt için
hazırladığı özel cilt kapakları,
bütün yurttaki bayilere dağıtıldı.
Bir cilt kapağı 250 liradır.
Cilt kapaklarınızı mutlaka alın.
3. cildi de kitaplığınıza kazandırın.

Eksiklerinizi tamamlayın!

Eksik cilt, cilt kapağı ve fasikülleriniz
varsa, vakit geçirmeden tamamlayın.
Eksiklerinizi YADA A.Ş.'den
sağlayabilirsiniz.

YADA A.Ş.

Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu-İstanbul Tel: 520 74 72

 ANADOLU YAYINCILIK

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Oya KÖYMEN
Yazı İşleri Müdürü : Meltem ÖNEŞ
Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN
Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.
Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.
Abone ve Her Türlü İstek Adresi :
YADA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 3, Fasikül 30
11 Haziran 1984
400 TL.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

 ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul

Dalton aynı tür atomlar arasındaki uyuma bakarak bu tür gaz atomlarının kendi aralarında yayılamayacağına karar verdi. Ancak, havadaki gaz atomları boyutları ve ısı atmosferiyle birlikte oldukları takdirde atomlardan yayılan ışınlar birbirleri ile birleşemeyeceğinden farklı gaz atomlarının birbirleri arasında yayılabileceği inancına vardı. İlk kez atomların değişik boyutları olabileceğini düşünen Dalton, bu nedenle itici güçlerin de farklı olabileceğini dolayısıyla değişik gazlar arasında bir dengenin oluşabileceği görüşünü benimsedi. Gaz atomlarının yoğunlukları bilinmekteydi; Dalton gazların ayrıca bağlı ağırlıklarının ölçülebilmesi durumunda atomların hacimlerini ve çaplarını hesaplayabileceğini anlamıştı. Bu nedenle eldeki kimyasal yöntemleri kullanarak atom ağırlıklarını saptamak amacıyla çalışmalara başladı.

Dalton 1802'de Manchester Literary and Philosophical Society'ye sunduğu "Experimental Enquiry into the Proportions of the Several Gases or Elastic Fluids Constituting the Atmosphere" ("Atmosferi Oluşturan Çeşitli Gazların ya da Elastik Sıvıların Oranları Üzerine DeneySEL İnceleme") adlı tebliğinde su üzerinde azot monoksit (NO) ve hava karışımı ile ilgili deneylerini açıkladı ve çok katlı oranlar kuramının ilk örneğini sundu. Su üzerindeki azot monoksit-hava karışımına ilişkin deneyi hem dar (0,7 mm çapında) bir tüpte hem de geniş bir kavanozda yineledi. Tüpteki deneyinde 100 ölçek hava ile 36 ölçek azot monoksit karıştırıldığında 80 ölçek azot geride kaldı. Kavanozdaki deneyinde ise 100 ölçek hava 72 ölçek azot monoksit ile karıştırıldığında yine 80 ölçek azotun geri kaldığını gördü. Buna göre oksijenin azot monoksit ile hem 1,7:1 oranında, hem de onun iki katı olan 3,4:1 oranında birleşebildiğini gözledi.

Dalton 1803'te yine Manchester Literary and Philosophical Society'ye sunduğu "On the Absorption of Gases by Water" ("Suyun Gazları Soğurması Üzerine") adlı tebliğinde birlikte çalışmalar yürüttüğü Henry'nin, 1802'de açıkladığı Henry Yasası'nı kendi kısmi basınçlar kuramının ilkeleri çerçevesinde gaz karışımlarına uygulayarak, elde ettiği sonuçları açıkladı. Henry'nin yasası belirli bir miktarda ve sıcaklıktaki sıvıda çözünen gazın ağırlığının, gaz basıncı ile doğru orantılı, ancak çözünen gazın hacminin ise basınçtan bağımsız olduğunu açıklar. Yapılan deneylerde ayrıca sıvı fazda çözünen değişik gazların ağırlıklarının birbirlerinden farklı olduğu gözlemlendi. Bu özellikler Dalton'u gazların atom ağırlıklarını saptamaya yönlendirdi. Dalton bu deneylerine ilişkin gözlemlerini "Gaz atomlarının sıvılarda çözünürlüğünün atomların ağırlıklarına ve sayılarına bağlı olduğuna inanmaktayım; şöyle ki en hafif olanı en az çözünmekte ve gaz atomlarının ağırlığı arttıkça çözünürlük de artmaktadır" biçiminde açıkladı.

Dalton gazlar ile ilgili görüşlerini genişleterek sıvı ve katıların da küçük atomlardan oluştuklarına inandığını ileri sürdü. 1788'de Proust'un açıkladığı belli oranlar kuramı da bu tezi desteklemekteydi. Buna göre örneğin bir bileşikteki iki atomun birbirlerine oranı 4:1 ise, bu bileşikte oran hiçbir zaman 4,1:1 ya da 3,9:1 olamazdı. Bu atomların bölünmezliğinin en önemli belirtisiydi. Yine bileşikteki elementlerden birinin ağırlığı diğerinin dört katı ise, element-

ler her zaman 4:1 ağırlıkta birleşeceklerdi. Örneğin 18 gram su her zaman 2 gram hidrojen ve 16 gram oksijen içerecekti.

Çok katlı oranlar kuramına göre iki element birbirleri ile birden fazla değişik bileşik oluşturduklarında, birleşen elementlerin ağırlık oranları birbirlerine küçük tam sayılar ile ilişkilidir. Örneğin bugünkü değerlerle ifade edildiğinde, 12 gram karbon, 16 gram oksijen ile birleşerek karbon monoksidi (CO) oluştururken yine 12 gram karbon ve 32 gram oksijen birleşerek karbon dioksidi (CO₂) oluşturur. Bu iki bileşikteki oksijenin ağırlık oranı 1:2'dir. Dalton'un bu konudaki gözlemleri ve yorumları, yaklaşık bir buçuk yüzyıllık bir sürede biriken kimyasal deney sonuçları ve kuramlarına dayanmaktaydı. Dalton tüm bileşiklerin çeşitli atomların belirli oranlarda birleşmelerinden oluştuğunu açıkladı. Bir bileşiğin atomlarının ayrıştırılarak başka bir bileşiğe dönüştürülebileceğini savundu. Aynı elementin tüm atomlarının aynı olduğunu ancak her elementin değişik atomları olduğunu ileri sürdü. Elementlerin atom ağırlıklarının farklı olduklarını vurguladı ve bunları saptamak amacıyla çalışmalar yaptı.

Dalton'un 1803'te sunduğu bir tebliğin sonunda elementlerin atom ağırlıklarını içeren bir tablo yer aldı. Atomların ölçülemeyecek kadar küçük olduklarını varsaydığından atom ağırlıkları tablosunda belirttiği değerler, atomların birbirlerine bağlı ağırlık oranlarını yansıtır. Bu amaçla hidrojen atomunu standart olarak seçip ona "1" değerini verdi. Daha sonra hidrojenin diğer elementler ile yapmış olduğu bileşiklerin içerdiği elementlerin ağırlık oranlarını saptaması, bunu yapabilmesi için de bu bileşiklerin kimyasal formüllerini bilmesi gerekiyordu. O dönemde bu tür formüller bilinmediğinden bu sorunu da başka bir varsayım ile çözmeye çalıştı. Dalton doğanın mümkün olduğu kadar basit olarak işlediğine inanmıştı. Bu ilkeye göre eğer iki elementin bilinen tek bir bileşiği varsa, bu bileşikte her iki elementin atomlarından ancak birer tane bulunabilirdi. Eğer iki bileşikleri biliniyorsa, atom oranları bir bileşikte 1:1, diğerinde ise 1:2 şeklinde olabilirdi. Bu varsayım ile yola çıkan Dalton örneğin bugün formülü H₂O olarak bilinen su için HO, NH₃ olarak bilinen amonyak için de NH formüllerini benimsedi. Böylece hidrojenin ağırlığı "1" olarak alındığında, oksijenin ağırlığını 5,5, suyununki 6,5, azotunkini 4,2 ve amonyakinkini de 5,3 olarak saptadı. Bu değerler bugünkü bilgilerin ışığında geçersiz olmakla birlikte, Dalton'un kuramı ve yöntemi kendisinden sonraki kimyacılar yol gösterdi, daha sonra başta Berzelius olmak üzere birçok kimyacının çalışmalarıyla atom ağırlıklarının saptanması sağlıklı yöntemlerle gerçekleştirildi.

Dalton, atom ağırlıklarını saptamaya yönelik çalışmalarına koşut olarak elementler için yeni simgeler önererek, bileşik formüllerinin yazılmasında yeni bir sistem getirdi. Kullandığı yöntemde elementler, içi boş, tümüyle dolu, ya da çeşitli nokta ya da çizgiler içeren dairelerle belirtiliyor, bu simgelerin yan yana kullanılmalarıyla da bileşikler tanımlanıyordu. Böylece Dalton'un HO formülüyle belirttiği suyun formülü, hidrojeni simgeleyen, içinde bir nokta bulunan bir daireyle, oksijenin simgesi olan boş bir dairenin birleşik çizimleriyle belirtiliyordu. Daha önce kulla-

nılan sistemlerden pek farklı bir mantığa dayanmayan, ayrıca akılda tutması oldukça zor olan bu simgelerin yararı bileşik formüllerinin yazılabilmesini sağlamasıydı. Berzelius daha sonra elementleri simgelemek üzere harfleri önerdiğinde, formüllerin yazılması kolaylaştığı gibi, modern sistemin de temeli atılmış oldu.

1804'te Glasgow Üniversitesi'nden Thomas Thomson Dalton'u Manchester'de ziyaret edip atom kuramına ilişkin görüşlerini dinledi ve yürekten benimsedi. Çalışmalarının gördüğü ilgiden yüreklelenen Dalton kuramını 1808'de *New System of Chemical Philosophy* ("Yeni Kimya Felsefesi Sistemi") adlı yapıtının birinci cildinde yayımladı. Bu yapıtın daha sonra 1810'da ikinci, 1827'de de üçüncü ciltleri yayımlandı. Kuram açıklandıktan sonra, yepyeni bir yaklaşım getirmesine karşın bilim adamları tarafından kısa sürede benimsendi. Bunun önemli bir nedeni yıllarca anlaşılamayan kavramların bu kuram ile basit bir şekilde açıklanabilmesiydi. Ancak bu kurama inanmayanlar da vardı. Davy birkaç yıl direndikten sonra kuramı kabul etti. Ostwald ise yirminci yüzyıla değin direndi. Ama sonunda kimyacılar atomcu görüşü tümüyle benimsediler; kimya bilimi de böylece hızlı gelişme sürecine girmiş oldu.

Dalton atom kuramıyla kimya ve fizik bilimlerine yaptığı katkıyla tanınırsa da, yaşamı boyunca değişik konularla ilgilenmiş, bunların birçoğunda önemli çalışmalar yapmıştır. Titiz bir çalışma ürünü olan meteorolojiye ilişkin incelemeleri ve yapıtının yanı sıra, gözleri görmediği halde başarılı bir botanikçi olan öğretmeni John Gough'un etkisiyle botanikle ilgilenmiş, 11 ciltlik bir kuru bitki derlemesi ("*Hortus Siccus*") gerçekleştirmiştir. Öğretmenliği sırasında İngilizce gramerini incelemiş, bu konudaki çalışmaları sonucunda 1801'de *Elements of English Grammar* ("İngilizce Gramerinin Öğeleri") adlı yapıtını yayımlamıştır. En ilginç buluşlarından biri de renk körlüğü üzerinedir. Bir toplantıya giydiği paltosunun sade giyim alışkanlıklarına ters düşecek kadar göz alıcı bir kırmızı renkte olduğunu belirten arkadaşlarının uyarısıyla, ilk kez kırmızı rengi ayırt edemediğini farkeden Dalton, hemen bu renkli görme bozukluğunu incelemeye başladı. Bugün diskromatopsi ya da Daltonizm olarak bilinen bu renk körlüğünü ilk kez sistematik bir biçimde araştıran Dalton, 1794'te sunduğu bir tebliğde bozukluğu gözlerindeki sıvının mavi renkte oluşuna bağladı. Ölümünden sonra vasiyeti üzerine gözleri incelendiğinde bu sıvının geçersiz olduğu anlaşıldı; bu alanda Young'ın çalışmalarıyla gelişen araştırmalar ancak 20. yy'ın ikinci yarısında renk körlüğü mekanizmasının anlaşılmasına olanak sağladı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Meteorological Observations and Essays*, 1793, ("Meteoroloji Üzerine Gözlemler ve Makaleler"); *Elements of English Grammar*, 1801, ("İngilizce Gramerinin Öğeleri"); *A New System of Chemical Philosophy*, 1801, ("Yeni Kimya Felsefesi Sistemi").

• **KAYNAKLAR**: F. Greenaway, *John Dalton and the Atom*, 1966; E. Patterson, *John Dalton and the Atomic Theory*, 1970.

• **BAKINIZ**: AVOGADRO, BERZELIUS, BOYLE, CANNIZZARO, DAVY, W. HENRY, LAVOISIER, I. NEWTON, L.J. PROUST, T. YOUNG.

DAM, Carl Peter Henrik (1895-1976)

Danimarkalı biyokimyacı. K vitamini bulmuştur.

21 Şubat 1895'te Kopenhag'da doğdu, 17 Nisan 1976'da aynı kentte öldü. Kimya öğrenimi yaptığı Kopenhag Politeknik Enstitüsü'nden 1920'de yüksek lisans diploması aldı. 1934'te Kopenhag Üniversitesi'nden biyokimya doktora derecesiyle mezun oldu. 1923-1940 arasında Kopenhag Üniversitesi'nde biyokimya dersleri verdi. Ders vermek ve araştırmalarını sürdürmek amacıyla ABD'de bulunduğu 1940'ta Danimarka'nın Almanya tarafından işgali üzerine 1946'ya değin ülkesine dönmedi. Böylelikle, 1941'de biyokimya profesörü olarak atandığı Kopenhag Politeknik Enstitüsü'ndeki görevine ancak 1946'da başlayabildi. 1943'te K vitamini bulması nedeniyle ABD'li biyokimyacı Edward Aderbert Doisy (doğ. 1893) ile Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü paylaştı. 1956-1962 arasında Danimarka Yağ Araştırmaları Enstitüsü'nün biyoloji bölümünün başkanlığını yürüttü.

Dam 1928'de kolesterol üretebildiklerini kanıtlamak amacıyla civcivleri sterol içermeyen, yeterli miktarda A ve D vitamini katılmış bir yemle beslemeye başladı. Bu deneyleri sonucunda yalnız kolesterole ilişkin savını kanıtlamakla kalmadı, ileride K vitamini bulmasını sağlayacak gözlemler de yaptı. Deneyin uygulandığı civcivlerde sık sık iç kanama ve kan pıhtılaşmasında gecikme görülmekteydi. Dam, bu durumun C vitamini eksikliğinden ileri geldiğini varsayarak civcivlerin yemine C vitamini eklediğinde bulguları değişmedi. Civcivler ancak tahıl ve yağlı tohumlar verilince iyileştiklerinden, Dam kanamayı o zamana değin bilinmeyen, yağda eriyen türden yeni bir vitamin eksikliğine bağlayarak, 1929-1934 arasında yönettiği araştırmalar sonunda kan pıhtılaşması için gerekli vitamini bulunduğunu açıkladı. Kan pıhtılaşmasını (koagülasyon) hızlandırdığı için K vitamini diye adlandırdığı bu vitaminin yeşil yapraklı bitkilerde ve domateste çok bol bulunduğunu keşfetti. Dam ve çalışma arkadaşı Glavind, karaciğerin, kan pıhtılaşması için gerekli bir madde olan protrombini, K vitamini eksikliğinde oluşturamadığını açıkladılar. Böylelikle, cerrahide kanama eğilimi gösteren hastalara K vitamini verilmesi öngörüldü. Dam, Paul Karrer ile birlikte yönettiği çalışmalar sonucu 1939'da yeşil yapraklı bitkilerden saf K vitamini ayrıştırmayı başardı. Aynı yıl, Doisy ve L.F. Fieser de ABD'de K vitamini alfalfadan üretmişlerdi. 1940'ta Doisy çürütülmüş balık unundan elde ettiği K vitaminine K₂ adını verdi, ilk üretilen K vitamini türü de böylelikle K₁ adını aldı.

Dam, ABD'de bulunduğu yıllarda başlattığı yağ asitleri üzerine araştırmalarını daha sonra Danimarka'da da sürdürdü. Bu alandaki ilk çalışmalarının sonucunda yeterince yağ asidi ve E vitamini almayan civcivlerin küçül damarlarından aşırı miktarda plazma sızması olduğunu kanıtladı.

• **KAYNAKLAR**: *Nobel Lectures: Physiology or Medicine*, 1942-1962, 1964.

• **BAKINIZ**: KARRER.

DAMAR, Arif (1925)

Türk, şair. Yalın söyleyişiyle, 1940 toplumcu şiir kuşağının özgün şairlerinden biri niteliğini kazanmıştır.

23 Temmuz 1925'te, Çanakkale'nin Karainebeyli köyünde doğdu. İlköğrenimini Çanakkale'de yaptı. Edirne'de başladığı ortaöğrenimini İstanbul'da Yenikapı Ortaokulu'nda ve İstanbul Erkek Lisesi'nde sürdürdü, ama hayatını kazanmak için çalışmak zorunda kalınca 1943'te öğrenimini yarıda bıraktı. İstanbul'da çeşitli işlere girip çıktıktan sonra, 1944-1947 arasında Ankara'da Atatürk Orman Çiftliği'nde bir süre memurluk yaptı. Üç yıllık askerlik görevinden sonra İstanbul'a dönüp seyyar satıcılığa başladı. Aralık 1951'de 141. maddeye aykırı eylemden tutuklandı. İki yıl tutuklu kaldı. 1969'da İstanbul'da açtığı kitabevini on yılı aşkın bir süre yönetti. Kitabevini kapatınca, şairliği tek uğraş edindi.

Şiire, ortaokulda öğrenciyken başlamıştı. İlk şiiri "Edirne'de Akşam", 1940'ta *Yeni İnsanlık* dergisinde yayımlandı. Daha sonra Arif Barikat, Arif İbrahim gibi takma adlarla çeşitli dergilerde yazdı. 1945'te toplumcu gerçekçi sanatçıların Ankara'da çıkardıkları *Ant* dergisinin kuruluşuna katıldı. Bu dergide yayımlanan şiirleriyle ilgi çekti. İlk kitabı *Günden Güne*, yayımlanışından bir süre sonra toplatıldı. Bir yıl süren mahkemeden sonra beraat etti. *Ulus ve Tanin* gazetelerinde, Ece Ovalı takma adıyla makaleler yazdı. *İstanbul Bulutu* adlı kitabıyla, 1959 Yeditepe Şiir Armağanı'nı aldı.

Halkçı, gerçekçi bir çizgide yalın, coşkulu şiirler yazdı. Baskıya karşı direnme, insan onurunu ayakta tutma, yaşama sevgisi, geleceğe güven gibi temaları, umut dolu bir söyleyişle işledi.

• **YAPITLAR:** Şiir: *Günden Güne*, 1956; *İstanbul Bulutu*, 1958; *Kedi Aklı*, 1959; *Saat Sekizi Geç Vurdu*, 1962; *Alıcı Kuş*, 1966; *Seslerin Ayak Sesleri*, 1975; *Alıcı Kuşu Kardeşliğim*, ilk beş kitabının toplu basımı 1975; *Ölüm Yok ki*, 1980.

• **KAYNAKLAR:** H. Alunkaynak, *Edebîyatımızda 1940 Kuşağı*, 1977; S. Nezir, "Arif Damar ile Söyleşi", *Göstere*, (34), 1983; "Kendi Kaleminden Yaşamı", *Papirüs*, (46-47), 1970.

dan Akademia'nın başına geçti. 529'da İmparator Justinianos'un, çoktanrıçılığı savunan tüm okullarla birlikte Akademia'yı da kapatması üzerine, İran'a gitti. Sasani Kralı Kiros ile Justinianos arasındaki bir anlaşmayla, 533'te İskenderiye'ye gitti. Tüm yapıtlarını ölene değin kaldığı bu kentte verdiği sanılmaktadır. Bunlardan, "İlk İlke" üzerine görüşlerini dile getirdiği üç ciltlik yapıtının ikinci cildi kaybolmuş, diğer ciltler toplu olarak *De Principiis* ("İlkeler Üstüne") adı altında 1889-1891 arasında yayımlanmış ve çeşitli dillere çevrilmiştir. Hocası İzidoros'un yaşamını anlattığı, felsefe tarihi açısından önem taşıyan yapıtı, Photios'un kitaplığında bulunmuştur. Aris-toteles ile ilgili yorumlarıysa kaybolmuştur.

Damascius, Yeni-Platonculuk'un etkisindeki Akademia'nın başında olmakla birlikte, bu akımın öncüsü Plotinus'un kimi görüşlerini kabul etmez. Hipostazlara dayalı çokluk yapısını reddeder. Ona göre, "Saltık Bir" ya da kendi terimiyle "Tanımlanamaz İlk İlke", aşamalı yapının tümüyle dışındadır. Bundan dolayı, oraya ulaşılamaz. Ancak, insan ruhu, dolayimsız olarak, ona katılabilir. Bu da gizemci yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Tanrı, insan diliyle anlatılamaz. Nitelikleri, insan düşüncesiyle kavranamaz. Çünkü o, sonsuzluk, iyilik ve güçlülük gibi niteliklere insanın anladığı biçimde sahip değildir.

Damascius, metafizik ve teodise konularıyla, Platoncular kadar çok olmasa da, yoğun biçimde uğraşmıştır. O dönemde yayılmakta olan Hristiyanlık'ın yanında, ya da karşısında yer almamış olmasına karşın; içten gizemciliği Hristiyan gizemcilerini etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Isidoru Bios*, (ty), ("İzidoros'un Yaşamı"); *Aporiai Kai Lyseis Periton Proton Arkhon*, (ty), ("İlk İlke Hakkında Güçlülükler ve Çözümler").

• **KAYNAKLAR:** J. Matter, *Histoire critique de l'Ecole d'Alexandrie*, 1828, E. Zeller, *Geschichte der Philosophie*, 4 cilt, 1921.

• **BAKINIZ:** AMMONIUS, PLOTINOS.

DAMIANI, Petrus [Aziz] (1007-1072)

İtalyan filozof ve din adamı. Kilise reformunun güçlü savunucularındandır.

1007'de Ravenna'da doğdu, 22 Şubat 1072'de Faenza'da öldü. Yoksul bir ailenin oğludur. Ravenna'da papaz olan kardeşinin yardımıyla, Ravenna, Faenza ve Parma üniversitelerinde öğrenim gördü. 1035'te sürdürmekte olduğu öğretim üyeliği görevini terk ederek, Apennines'deki Fonte Avelana manastırına çekildi ve 1043'te başrahip seçildi. Burada, kilise içi reformun gerçekliği üzerine görüşleri olgunlaştı. Papa IX. Leon'a gönderdiği *Liber Gomorhianus* adlı yapıtında din adamlarının ahlak düşkünlüklerini anlattı ve çözümün kilisede reforma gitmek olduğunu savundu. 1057'de Ostia'ya Kardinal piskopos seçildi. Damiani, Papa IX. Stephanus, II. Nicholas ve 1061'de II.

DAMASCIUS [Şamlı] (yık. 480-550)

İskenderiyeli filozof. Yeni-Platonculuk'un son temsilcisidir.

Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur, doğum ve ölüm yılları bile kesin değildir. Ancak Şam'da doğduğu, İskenderiye'de öldüğü ileri sürülüyor. Çocukluğunu doğduğu kentte geçirdikten sonra, İskenderiye'de retorik ve astronomi, Atina'da matematik ve felsefe öğrendi. Hocası ve dostu İzidoros'unardın-

Honorius'un hizipçiliğine karşı savunarak papa olmasına yardım ettiği II. Alexander'ın yanında çalıştı. Ravenna Başpiskoposu Henry ile onu afaroz etmiş olan Papa II. Alexander'ı uzlaştırdı. VII. Gregorius adıyla papa olan Hildebrand ile birlikte manastırların düzenlenmesi için çalıştı. Damiani, 1067'de yeniden Fonte Avelana manastırına çekilmekle birlikte, reformcu çabalarını sürdürmüştür. Ölümünden sonra 1828'de "kilise doktoru" sanını almış, kilise tarafından resmen aziz ilan edilmemesine karşın, ölüm günü kilise törenleri arasına katılmıştır.

Dinbilimsel yaklaşımlarında özgün bir bakış açısı geliştirmekten çok geleneklere bağımlı kalan Damiani, Assisi'li Aziz Franciscus'u izleyerek, gönüllü yoksulluğu ve manastır kurallarının katılaşmasını savunmuştur. Şiir, ilahi, biyografi ve polemik alanlarındaki yapıtlarıyla kilise adamlarının ahlak düşkünlüğüne karşı savaş açmıştır. Orta Çağ'da yapıtlarına önem verilmiş; Papa VII. Clement'in emriyle derlenerek, Kardinal Constantin Cajetan tarafından 1606-1615 arasında bastırılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Patrologia Latina*, (ö.s.), (Haz. J.P. Migne), 1855, ("Latin Kilise Babaları Üzerine"); *Selected Writings on the Spiritual Life*, (ö.s.), 1959, ("Tinsel Yaşam Üzerine Seçme Yazılar").

• **KAYNAKLAR:** C. Schmidt, *Histoire de L'Eglise d'Occident Pendant le Moyen Age*, 1885.

• **BAKINIZ:** FRANCISCUS [Assisi'li].

DAMIRON, Jean Philibert (1794-1862)

Fransız, filozof. Fransız felsefe tarihi üzerine sistematik yapıtlar vermiştir.

10 Ocak 1794'te Belville'de (Rhône) doğdu, 11 Ocak 1862'de Paris'te öldü. 1813'te École Normale'e girdi. Burada V. Cousin'in öğrencisi oldu. Bourbon, Louis-Le Grand, Charlemagne kolejlerinde felsefe ve felsefe tarihi öğretti. 1830'da École Normale'de yönetici, Sorbonne'da da profesör oldu. 1824'te Jouffroy, Dubois ve Leroux ile birlikte edebiyat, felsefe ve siyaset gazetesi *Globe*'u kurdu. 1836'da Académie des Sciences Morales et Politiques'e üye oldu.

Damiron, yeni bir öğreti geliştirmemiş; daha çok seçmeci okula bağlı kalmıştır. Fransa'nın 17, 18 ve 19. yy'lardaki felsefe tarihi üzerine önemli denemeler yazmıştır. Bunlardan *l'Essai sur l'histoire de la philosophie en France au XIXe siècle*, ("19. yy Fransız Felsefe Tarihi Üzerine Deneme") *Globe* gazetesinde çıkan yazılarının bir derlemesidir. Bu yapıtlarında her dizgenin inanç, mutlak güzel ve tanrı ile uzlaşması gerektiğini savunmuştur. Ona göre din ve felsefenin konusu aynıdır; yalnız din bilgisizlere, halka, felsefe ise bilgililere, seçkinlere seslenir.

Psikoloji ve mantığın önemini vurgulamak için yazdığı *Cours de philosophie*'de ("Felsefe Dersleri") ise dogmatik bir tavır almış; ahlaksal görüşlerin temel ilke olduğunu öne sürmüştür. Damiron'a göre psikoloji insana alını yazısını öğretmek ve göçmenlerini

bildirmek; mantık ise doğrunun iyi olduğunu göstermekle yükümlüdür.

Damiron, derin felsefe bilgisiyle, felsefe tarihini sistemli bir biçimde derlemiş; ancak ahlak ve felsefe üzerine görüşlerinde bir açıkseçikliğe ulaşamamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Essai sur l'histoire de la philosophie en France au XIXe siècle*, 2 cilt, 1823-1834, ("19. Yüzyıl Fransız Felsefe Tarihi Üzerine Deneme"); *Cours de philosophie*, 1842, ("Felsefe Dersleri"); *Essai sur l'histoire de la philosophie en France au XVIIIe siècle*, 2 cilt, 1846, ("18. Yüzyıl Fransız Felsefe Tarihi Üzerine Deneme"); *Souvenirs de vingt ans d'enseignement à la Faculté des Lettres de Paris*, 1859, ("Paris Edebiyat Fakültesi'ndeki Yirmi Yıllık Öğretime İlişkin Anılar").

• **KAYNAKLAR:** A. Himly, *Livret de la Faculté des Lettres de Paris*, 1883.

• **BAKINIZ:** V. COUSIN, T. JOUFFROY.

DAMPIER, William (1652-1715)

İngiliz, denizci ve kâşif. Batı Avustralya kıyılarını bulmuştur.

Mayıs 1652'de Somershire'da doğdu, Mart 1715'te Londra'da öldü. Yeni Dünya'ya ilk yolculuğunu 1666'da miço olarak yaptı. Daha sonra Doğu Hint Adaları ve Meksika Körfezi'ne yapılan seferlere katıldı. 1674'te Jamaika'ya yerleşti ve burada kısa süre bir plantasyonu yönetti. 1683'te, aralarına katıldığı korsanlarla birlikte Güney Amerika'nın batı kıyılarında ve Meksika Körfezi'nde bulunan İspanyol ticaret merkezlerine yağma seferleri düzenledi. 1683'teki seferi sırasında, Güney Körfezi'nde bir Hollanda gemisini ele geçirerek Horn Burnu'nu geçti, Şili ve Peru kıyılarını izleyerek Galapagos Adaları'na, ardından da Büyük Okyanus'u aşarak Doğu Çin Denizi ve Filipinler'e ulaştı. Burada Batan Adaları'nı buldu. Bir süre Kuzey Avustralya kıyılarında dolaştıktan sonra 1691'de İngiltere'ye geri döndü.

Dampier ülkesine döndükten sonra *A New Voyage Round the World* ("Dünya Çevresinde Yeni Bir Yolculuk") ve *Voyages and Descriptions* ("Yolculuklar ve Tanımlar") adında iki kitap yayımladı. Bu kitaplarıyla İngiliz donanmasındaki yetkililerin dikkatini çekti ve 1699'da İngiltere adına Avustralya'yı keşfetmekle görevlendirildi. Ocak 1699'da İngiltere'den ayrıldı. Ümit Burnu'nu dolaşarak Ağustos 1699'da Batı Avustralya kıyılarına vardı. Kıyıyı izleyerek Kuzeybatı Avustralya ve Yeni Gine'ye ulaştı. Bu sırada New Britain Adası'nı, New Ireland Adası'nın güneydoğusunu ve bugün kendi adını taşıyan boğazı buldu. Gemisi kötü durumda olduğu için Avustralya'nın doğu kıyılarını keşfetmekten vazgeçen Dampier, dönüş yolculuğu sırasında büyük bir deniz kazası geçirdi ve yerliler tarafından kurtarıldı. 1701'de İngiltere'ye döndü. Ertesi yıl yeniden Büyük Okyanus'a açıldı. 1708-1711 arasında İngiliz tacirler tarafından desteklenen bir dünya turu yaptı. Bu yolculuğu sırasında tayfaları tarafından Juan Fernandez Takımadala-

rı'ndaki ıssız bir adaya terk edilen Alexander Selkirk'ü (Robinson Crusoe) kurtardı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *A New Voyage Round the World*, 1697, ("Dünyanın Çevresinde Yeni Bir Yolculuk"); *Voyages and Descriptions*, 1699, ("Yolculuklar ve Betimlemeler").

• **BAKINIZ:** COOK.

DANA, James Dwight (1813-1895)

ABD'li jeoloji bilgini. Mineraloji ve zooloji alanındaki çalışmaları, özellikle Yer'in yanardağların ve mercan adalarının oluşumuna ilişkin görüşleriyle tanınır.

12 Şubat 1813'te New York Eyaleti'nin Utica kentinde doğdu. 14 Nisan 1895'te Connecticut Eyaleti'nin New Haven kentinde öldü. Yale College'da okurken doğabilimlerine, özellikle jeoloji ve mineralojiye ilgi duymaya başladı. 1833'te diplomasını alıp, üç yıl Deniz Kuvvetleri'nde öğretmenlik yaptıktan sonra kimya laboratuvarı asistanı olarak Yale Üniversitesi'ne döndü. İlk kez 1837'de yayımlanan ve yeni basımlarıyla çok uzun süre temel başvuru kitabı olarak kullanılan *A System of Mineralogy* ("Bir Mineraloji Sistemi") adlı yapıtıyla ilgi alanını belirlemişken, Dana'yı jeoloji çalışmalarına yöneltten olay Wilkes'in yönetimindeki büyük araştırma gezisine katılmasıdır. 1838-1842 arasında bu ekiple birlikte güney yarımküre denizlerini dolaşan Dana, yolculuk boyunca derlediği bilgileri, jeoloji ve zooloji gözlemlerini birkaç kitapta topladı. 1856'da Yale Üniversitesi'nde doğabilim profesörlüğüne atandı ve sağlığının aşırı çalışmaya elvermeyecek ölçüde bozulmasına karşın 1890'a değin hem öğretim görevini, hem de yeni kitaplarının yazımını sürdürdü. Dana, derlerinin ve yapıtlarının yanı sıra, Darwin, Louis Agassiz, Asa Gray gibi ünlü doğabilimcilerle yazışıp bilgi aktarımına önem vererek, uzun yıllar *American Journal of Science* adlı bilim dergisinin editörlüğünü yürüterek ve 1854'te başkanlığını üstlendiği American Association for the Advancement of Science'in çalışmalarında etkin bir rol oynayarak, özellikle ABD'de doğabilimlerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Dana, ABD'li deniz subayı Charles Wilkes'in (1798-1877) yönetiminde düzenlenen ve 1838'de ülkenin batı kıyılarından başlayıp Yer'in çevresini dolanarak beş yıl sonra New York'ta sona eren büyük araştırma gezisinden, Büyük Okyanus'un jeolojisine ve hayvan türlerine ilişkin çok değerli bilgilerle dönmüştü. Bu gezisinde 800'ü aşkın deniz hayvanı türünü tanımlamasının yanı sıra, yanardağların ve mercan oluşumlarının yapısını, karaların ve okyanusların oluşumuna ilişkin ilk bilgilerini de derledi. Dana, *Zoophytes* (bitkimsi hayvanlar) diye adlandırdığı selentereleri, özellikle mercanlar sınıfını o güne değin bilinmeyen tüm ayrıntılarıyla bilim dünyasına tanıtmış, mercanların hangi koşullarda atol ya da resif biçiminde çökelti oluşturduğunu inceleyen bir

larıyla Darwin'in çökeltme kuramına değerli veriler sağlamıştır.

Yanardağların etkinlik dönemlerini araştırarak püskürme periyodunu saptamaya çalışan Dana, yanardağ konilerinin, birbirini izleyen püskürmeler sırasında dışarı atılmış maddelerin birikmesiyle oluştuğunu öne sürdü. Yer engebelerinin oluşumunda da, önce sıcak olan maddenin soğurken büzüldüğünü, ilk soğuyan bölümlerin karaları, geç soğuyan bölümlerin ise okyanus tabanlarını oluşturduğunu savundu. Yaşamının son yıllarında Darwin'in evrim kuramını bir ölçüde benimsemesine karşın, güçlü dinsel inançları nedeniyle hiçbir zaman gerçek bir evrimci olmadı ve özellikle insanın yaratılışında doğüstü güçlerin rol oynadığına inanarak, türlerin yok olmasını ve gelişmiş bir biçimde yeniden doğuşunu güçlü doğa olaylarının etkisine bağladı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *A System of Mineralogy*, 1837, ("Bir Mineraloji Sistemi"); *United States . Exploring Expedition during the Years 1838-1842 Under the Command of Charles Wilkes, U.S.N. Zoophytes*, 1846, ("1838-1842 Arasında ABD Donanması'ndan Charles Wilkes'in Yönetimindeki ABD Araştırma Seferi, Bitkimsi Hayvanlar"); *Geology*, 1849, ("Jeoloji"); *Crustacea*, 2 cilt, 1852-1854, ("Kabuklular"); *Manual of Geology*, 1862, ("Jeoloji Elkitabı"); *Corals and Coral Islands*, 1872, ("Mercanlar ve Mercan Adaları"); *Characteristic of Volcanoes*, 1890, ("Yanardağların Nitelikleri").

• **KAYNAKLAR:** D.C. Gilman, *The Life of James Dwight Dana*, 1899; W.F. Sanford, "Dana and Darwinism", *Journal of the History of Ideas*, (26), 1965.

• **BAKINIZ:** L. AGASSIZ, C. DARWIN, A. GRAY, C. LYELL, A.G. WERNER.

DANDOLO, Enrico (1108-1205)

Venedik Cumhuriyeti dükü. Yönetimi sırasında Venedik büyük bir güç haline gelmiştir.

1108'de Venedik'te doğduğu sanılmaktadır. 14 Haziran 1205'te İstanbul'da öldü. Venedik'li tanınmış bir ailenin oğludur. Uzun yıllar elçilik yaptıktan sonra 85 yaşında Venedik dükü seçildi.

Düklüğünün ilk yıllarında Pisa armadasını yendi. On yıl önce Venedik'e karşı isyan eden ve giderek Venedik ticari donanmasına rakip hale gelmiş bulunan Zara'yı kanlı bir savaş sonunda tekrar Venedik'e bağladı. Bu olay üzerine Papa, Dandolo'yu ve bütün Venedikliler'i, Hristiyanlar'ı Hristiyanlar'a kırdırdıkları savıyla aforoz etti.

Dandolo'nun asıl amacı IV. Haçlı seferi önderlerinin Mısır ve Filistin'e karşı yapmayı tasarladıkları seferi Constantinople'a (İstanbul) yönelterek, Bizans İmparatorluğu'nu yıkmaktı. Dandolo, askerleri kendi gemileriyle taşımak üzere IV. Haçlı seferi önderleriyle bir antlaşma imzaladı. Nisan 1204'teki İstanbul kuşatmasını yönetti. İstanbul zaptedildikten sonra kendisine İmparatorluk önerildiyse de bunu kabul etmedi. Dandolo, Mısır ve Filistin'e karşı yapmayı tasarladıkları seferi Constantinople'a (İstanbul) yönelterek, Bizans İmparatorluğu'nu yıkmaktı. Dandolo, askerleri kendi gemileriyle taşımak üzere IV. Haçlı seferi önderleriyle bir antlaşma imzaladı. Nisan 1204'teki İstanbul kuşatmasını yönetti. İstanbul zaptedildikten sonra kendisine İmparatorluk önerildiyse de bunu kabul etmedi. Dandolo, Mısır ve Filistin'e karşı yapmayı tasarladıkları seferi Constantinople'a (İstanbul) yönelterek, Bizans İmparatorluğu'nu yıkmaktı. Dandolo, askerleri kendi gemileriyle taşımak üzere IV. Haçlı seferi önderleriyle bir antlaşma imzaladı. Nisan 1204'teki İstanbul kuşatmasını yönetti. İstanbul zaptedildikten sonra kendisine İmparatorluk önerildiyse de bunu kabul etmedi.

yetindi. Propontis (Marmara) kıyısından Adrianapolis'e (bugünkü Edirne) kadar uzanan arazi şeridini, Epir'i, Akarnaia'yı, Aitolya'yı, Pelopones'in büyük bir kesimini, Euboa'yı ve Yunan adalarını Venedik'e kattı. Bizans İmparatorluğu zaptedildiği gibi, Venedik de büyük bir güç haline gelmiş oldu.

Dandolo'nun düklüğü sırasında Venedik kurumları gelişti, geleneksel hukuk yazılı yasalarla pekiştirildi. Dandolo ve onu izleyecek Venedik düklerine 15. yy'a kadar sürmek üzere "Roma İmparatorluğu'nun dörtte birbuçğunun efendisi" unvanı verildi.

- **KAYNAKLAR:** E. Bradford, *The Sundered Cross: The Story of the Fourth Crusade*, 1967; U. Gozzano, *Enrico Dandolo*, 1961; M. Oliphant, *The Makers of Venice: Doges, Conquerors, Painters and Men of Letters*, 1887; S. Runciman, *A History of the Crusades*, 1954.

DANIELL, John Frederic (1790-1845)

İngiliz, kimyacı. Elektrik, kimya, meteoroloji bilimine katkıları ve kendi adını taşıyan elektrik piliyle ünlüdür.

12 Mart 1790'da Londra'da doğdu; 13 Mart 1845'te aynı kentte öldü. Bir akrabasının şeker fabrikasında çalışırken tanıştığı kimya profesörü William T. Brande ile birlikte İngiltere'de ve birçok Avrupa ülkesinde bilimsel araştırma gezilerine çıktı. Bir süre Continental Gas Company'nin genel müdürlüğünü yaptı. Kendi bulduğu, kömüre dayanmayan gaz üretme yöntemi yalnız Avrupa'da değil, ABD'de de yaygın biçimde kullanıldı. 1814'te, henüz 24 yaşındayken Royal Society üyeliğine seçildi. 1820'de geliştirdiği higrometre yaygın olarak nem ölçümlerinde kullanıldı. 1823'te yayımladığı *Meteorological Essays*'de ("Meteoroloji Konusunda Denemeler") atmosfer konusunda varolan bilgiyi sistematik biçimde derleyip açıklarken, aynı zamanda meteoroloji ölçüm araçlarının yapımına ilişkin ayrıntılı bilgi verdi. Yapının 1827'deki ikinci baskısında, yerkürenin soğuması ve güneş ışınlarının meteorolojik olaylar üzerindeki etkilerini vurguladı. Serlerde ısı kadar nem denetiminin de önemini ortaya koyan çalışması 1824'te bir gümüş madalyayla ödüllendirildi. 1831'de Londra'da yeni kurulan King's College'a ilk kimya profesörü olarak atandı. Fırınlarda sıcaklığı ölçmek üzere geliştirdiği pirometre ile 1832'de Royal Society'nin Rumford Madalyası'nı kendi adıyla anılan pile ilişkin çalışmalarından dolayı da 1837'de Copley Madalyası'nı aldı.

Önemli kuramsal çalışmaları da bulunan Daniell'in en iyi bilinen katkısı galvanik piller üzerindedir. Daniell o zamana değin kullanılan Volta pilinin sürekli bir akım sağlamaması ve kısa sürede gücünü yitirmesini elektrotlardaki kutuplaşmaya ve kullanılan bakır levha üzerindeki hidrojen birikintisine bağladı. Bu birikintiyi önleyerek güvenilir bir elektromotor kuvvet kaynağı elde etmek amacıyla geliştirdiği pilde, çinko çubuğu biçimindeki elektrot (negatif kutup) çinko sülfat eriyiği ya da sülfürik asit; bakırdan yapılmış diğer elektrot (pozitif kutup) da

bakır sülfat eriyiği içindeydi. Birbirlerinden gözenekli bir perde ile ayrılmış bu iki kutup arasında yaklaşık 1,1 voltluk bir elektromotor kuvvet elde edilebiliyordu. 1836'da geliştirilen Daniell pili az bir akım çekildiği takdirde uzun süre değişmeyen bir elektromotor kuvveti sağladığından uzun yıllar elektrik araştırma ve uygulamalarında kullanılmış, bu buluştan dolayı 1,124 voltluk bir elektromotor kuvvet birimine de Daniell'in adı verilmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Meteorological Essays*, 1823, ("Meteoroloji Konusunda Denemeler"); *Introduction to the Study of Chemical Philosophy*, 1839, ("Kimya Felsefesi Çalışmalarına Giriş").

- **KAYNAKLAR:** J.R. Partington, *History of Chemistry*, 1964.

- **BAKINIZ:** DAVY, VOLTA.

DANIELSON, Nikolay Frantseviç (1844-1918)

Rus, iktisatçı. Ekim Devrimi öncesinde kurulan Narodnaya Volya adlı örgütün iktisadi öğretisini geliştirmiştir.

1844'te Moskova'da doğdu, 3 Temmuz 1918'de öldü. Yükseköğrenimini St. Petersburg'da yapan Danielson, aynı kentte bir bankerlik kuruluşunda çalışmaya başladı. Daha sonra St. Petersburg Ortak Kredi Kuruluşu'nda başdenetçi oldu. 1860'larda devrimci görüşleri benimsedi. Karl Marx'ın *Das Kapital*'inin birinci cildini 1872'de, ikinci ve üçüncü ciltleri de 1885 ve 1896'da Rusya'ya çevirdi. Çalışmaları gereği Marx ve Engels'le uzun süre mektuplaştı.

Danielson, V. Vorontsov'la birlikte 1878'de çara ve yüksek rütbeli görevlilere suikastlar da düzenleyen Narodnaya Volya (Halkın İstemi) adlı gizli örgütün iktisadi öğretisini geliştirdi. 1893'te yayımlanan *Ocherkinashhego poreformennago, obshchestvennago khoziaystva* ("Serflerin Kurtuluşundan Bu Yana Rusya'da İktisadi Gelişmenin Tarihi") adlı kitabında kapitalizmin Rusya'da gelişmekte olduğunu ancak, köylülerin yoksullaşması ve zanaatçıların yıkımı nedeniyle ülkede yeterli bir pazar oluşmadığını, bu yüzden çağdaş sanayinin sınırlı ölçüde gelişebileceğini öne sürdü. Bu savını 1861-1891 arasındaki istatistiksel verilere dayandıran Danielson, bu dönemde kırsal kesimde hızlı bir gelişme gözlemlendiğini, tarım üzerine konan vergilerin tarımsal fiyatlarının düşmesinin de etkisiyle köylüleri eskisinden daha büyük bir yük altına soktuğunu belirtti. Toplumsal devrim, kapitalist alanın dışında, köylülerin soylulara karşı ayaklanması yoluyla ve eski komünal kurumların yeniden gündeme gelmesiyle gerçekleşecekti. O da, Narodnaya Volya grubunun düşünürleri gibi, Rusya'da köylülerin, öbür ülkelerde sanayi işçilerinin oynadığı rolü oynayacağına inanıyordu.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Ocherki nashego poreformennago obshchestvennago khoziaystva*, 1893, ("Serflerin Kurtuluşundan Bu Yana Rusya'da İktisadi Gelişimin Tarihi").
- **KAYNAKLAR**: *Die Briefe von Karl Marx und Friedrich Engels an Danielson*, 1929; P. Struve, *Kriticheskiya zametki k voprosu ob ekonomicheskoy razvitiu Rossii*, 1894; G.V. Plekhanov, *K voprosu o razvitiu monisticheskoy vzgliada na istoriu*, 1906.
- **BAKINIZ**: HERZEN, LENİN, PLEHANOV.

DANİLEVSKİ, Nikolay (1822-1885)

Rus, tarihçi. Panislavizm'in savunuculuğunu yapmıştır.

Nikolay Yakolaviç Danilevski, 10 Aralık 1822'de Orel'de doğdu, 19 Kasım 1885'te Tiflis'te öldü. Zooloji öğrenimi gördü. Darwin'in evrim kuramına karşı çıktı. *Darvinizm* adıyla yayımladığı iki ciltlik kitapta, Rus bilim adamlarının evrim kuramını yeren görüşlerini bir araya topladı.

Danilevski, en önemli çalışması sayılan *Rossiya i Evropa* ("Rusya ve Avrupa") adlı kitabında "kültürel tarihsel tip" tanımlamasından yola çıkarak, tarihi birbirinden farklı uygarlıkların bütünü olarak ele aldı. Uygarlıkların evrensel yasalara göre önce gelişip, daha sonra zayıfladıklarını öne sürdü. Danilevski'ye göre "kültürel tarihsel tip" dil bağı nedeniyle sıkı ilişkiler içinde olan ırk, ya da milletler ailesidir. Birbirinden farklı on tip vardır. Bunlardan biri olan Slavlar, Batı Avrupa'nın Latin-Cermen tipinden her alanda ayrılır. Kültürün, dini, manevi, siyasi ve sosyo-ekonomik öğeleri ancak Slav kültürü içinde, uyumlu yaşayabilirler. Egemen, ama çürümekte olan Batı uygarlığı, yerini kısa zamanda Slav uygarlığına bırakacaktır. Danilevski, geleceğin gücü olan Slavlar'ın, siyasi egemenliğe Rusya'nın önderliğinde kurulacak bir Panislav federasyonu ile ulaşacaklarına inanmaktadır. Görüşleri, dönemin liberal ve radikal çevrelerinde sert eleştirilere hedef olmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Rossiya i Evropa*, 1871, ("Rusya ve Avrupa"); *Darvinizm*, 1885-1889, ("Darwinizm").

DANIŞMEND, İsmail Hâmi (1892-1967)

Türk, tarihçi. Türk, İslam ve Osmanlı tarihi üzerine yaptığı araştırmaları tanınmıştır.

1892'de Merzifon'da doğdu, 12 Nisan 1967'de İstanbul'da öldü. Libya'da Cebel-i Garbi mutasarrıfı Emir Mehmet Kâmil Bey'in oğludur. Özel öğrenim gördü. Şam İdadisi'ni, 1912'de Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. Bir süre France'de Collège de France'da devam etti. 1912'de İstanbul'a dönüp Hariciye Nezâreti'ne

kâtip olarak girdi. Aynı yıl Maliye Yüksek Okulu'na Yakın Çağ Tarihi öğretmenliği oldu. 1913'te Darülfünun Edebiyat Şubesi Dinler Tarih müderrisi yardımcılığına, 1914'te de Mülkiye Mektebi Siyasi ve Medeni Tarih öğretmenliğine atandı. Kasım 1914'te Bağdat Hukuk Mektebi müdürlüğüne getirildi. I. Dünya Savaşı'nın sonunda İstanbul'a döndü. Nisan 1919'da *Memleket* gazetesini çıkarmaya başladı. Burada müte-rekeye karşı olan yazılar yazdığı için Temmuz 1919'da gazete kapatıldı. Ardından Anadolu'ya geçerek Sivas Kongresi'ne İstanbul temsilcisi olarak katıldı. Burada Wilson ilkeleri çerçevesinde Amerikan mandasını savunduğundan kongrenin genel eğilimiyle ters düş-tü. Kurtuluş Savaşı'nın ardından resmi görev almayıp kendini tarih araştırmalarına verdi.

Türk, Osmanlı ve İslam tarihi üzerine araştırmaları olan Danişmend ayrıca Fransızca bir sözlük hazırlamış, Corneille ve Molière'den çeviriler yapmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Türkler'le Hind Avrupalılar'ın Menşei Birliği*, 2 cilt, 1935-1936; *Tarih ve Coğrafyaya Ait Değişik İsimler Lügati*, 1937; *İzâhlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 4 cilt, 1947-1955; *Türk Irkı Niçin Müslüman Olmuştur?*, 1959; *Garb Menbalarına Göre Garb Medeniyeti'nin Menbaı olan İslâm Medeniyeti*, 1961; *Garb Menbalarına Göre Eski Türk Seciyye ve Ahlakı*, 1961; *Sadrâzam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmi ve Hususi Vesikalara Göre 31 Mart Vak'ası*, 1961; *İzâhlı İslâm Tarihi Kronolojisi*, 1962; *Garb Menbalarına Göre Eski Türk Demokrasisi*, 1964; *Tarihi Meseleler ve Menkabeler Lügati*, 1966; *Garb Menbalarına Göre Garb Aleminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı*, 1967; *Sümer-Türk Dil Birliği*, 2 cilt, 1967.

DANIŞMEND GAZİ (? - 1105)

Türk beyi. Danişmedli Devleti'nin kurucusudur.

Danişmend Gazi sanıyla tanınan Gümüştekin Ahmed Gazi'nin doğduğu yer ve tarih bilinmiyor. Yaşamını destansı bir biçimde anlatan Danişmendname'ye göre soy kökeni Battal Gazi'ye dayanır. Başka bir söylenceye göre Malatya emiri Ömer b. Ubeydullah b. Mervan'ın oğludur. Batılı kaynaklara göre de Bizanslılar'ın baskısından kaçıp İran'da Müslüman olan bir Ermeni'dir. Arap kaynakları ise onun Türkmen asıllı bir öğretmen (danişman) olduğunu ileri sürerler. Son araştırmalara göre, Danişmend Taylu Ali'nin oğlu ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah'ın dayısıdır.

Alp Arslan, Malazgirt Savaşı'nın ardından aralarında Danişmend Gazi'nin de bulunduğu birçok Türk beyini Anadolu'nun fethiyle görevlendirdi. Bu amaçla harekete geçen Danişmend Gazi, Romanos Diogenes'in Malazgirt'e giderken yakıp yıktığı Sivas'a girdi. Bizans'ın giderek güç kaybettiği bu dönemde Yeşilirmak yöresinde ele geçirdiği, daha sonra Danişmend ili adı verilen bölgede bir devlet kurdu.

Süleyman Şah, 1085'te Antakya seferine çıktığı sırada Danişmend Gazi de Malatya'yı ele geçirmeye

çalıştı ama başarılı olmadı. Süleyman Şah'ın 1086'da ölümünün yarattığı otorite boşluğu sırasında daha çok Karadeniz kıyılarındaki Bizanslılar'la uğraştı. Bu mücadelede önemli bir üs konumunda olan Niksar'ı uzun bir kuşatma sonucu ele geçirdi.

I.Kılıç Arslan, Anadolu Selçuklu tahtına geçtikten sonra 1095'te Malatya'yı kuşattı. Ancak bu sırada Türkler'in yayılmasını kendileri için tehlikeli bulan Bizanslılar'ın kışkırtması sonucu oluşturulan Haçlı ordusu Anadolu'ya girdi. Malatya kuşatmasından vazgeçip Haçlılar'ın üzerine yürüyen I.Kılıç Arslan, Danişmend Gazi'den yardım istedi. Danişmend Gazi'nin iyi donatılmış yaklaşık 80.000 kişilik gücü Konya Ereğlisi yakınlarında Haçlılar'la karşılaştı. Ancak geri çekilmek zorunda kaldı.

Haçlılar'ın Anadolu'da yarattığı sarsıntıdan yararlanan Bizans İmparatoru I.Aleksios, Anadolu Selçukluları'nın başkenti İznik'i ve Marmara kıyılarını ele geçirirken, Trabzon Dükaşı Gabras da Danişmendiler'e saldırıp Bayburt'u geri aldı. Bunun üzerine Danişmend Gazi, oğlu İsmail komutasında bir ordu göndererek Bayburt'u yeniden ele geçirdi.

Danişmend Gazi, bu arada Malatya hakimi Gabriel'in ilerleyen Haçlı güçleriyle ilişkiye geçmesi üzerine büyük bir orduyla kenti kuşattı. Ancak çok iyi korunma olanaklarına sahip olan kent üç yıl direndi. Yazları kuşatmayı sürdüren Danişmend Gazi, kışları Sivas'a çekildi. Üçüncü yıl artık direnemeyeceğini anlayan Gabriel, Antakya Prensi Bohemond'dan yardım istedi. Bu durumu öğrenen Danişmend Gazi, Antakya Haçlıları'nı bir baskınla bozguna uğrattı. Bohemond'u da tutsak alarak Niksar'a gönderdi.

Bu arada Kudüs'ü ele geçiren Haçlılar yeniden saldırıya geçti. 1101'de önce Kılıç Arslan'ın saldırısına uğrayıp yıpranan bu güçler, Bohemond ve diğer Hristiyan tutsakları kurtarmak üzere Niksar'a ilerlerken, Amasya yakınlarında Danişmend Gazi ile Kılıç Arslan karşısında büyük bir bozguna uğradılar. Daha sonra Malatya'ya yönelen Danişmend Gazi 18 Eylül 1101'de kenti ele geçirdi. Ama, uzun süredir Malatya'yı ele geçirmeyi amaçlayan Kılıç Arslan ile araları açıldı. Ardından 1103'te Antakya Prensi Bohemond'u büyük bir fidye karşılığı serbest bırakması ve bu fidyeden Kılıç Arslan'a pay vermemesi üzerine Bizanslılar'la anlaşılan Selçuklu hükümdarı Doğu Anadolu'ya bir sefer düzenleyip Elbistan ve Maraş'ı Haçlılar'dan aldıktan sonra Danişmend Gazi'nin üzerine yürüdü. Maraş yakınlarındaki savaşta Kılıç Arslan karşısında uğradığı yenilgi Danişmend Gazi'nin durumunu oldukça sarstı. Anadolu Selçukluları ile Danişmendiler, Danişmend Gazi'nin 1105'teki ölümünden sonra da sürekli savaşım içinde oldular.

- BAKINIZ: BOHEMOND I, KILIÇ ARSLANI I, SÜLEYMAN ŞAH I.

D'ANNUNZIO, Gabriele (1863-1938)

İtalyan, yazar ve asker. Yazı ve eylemleriyle İtalyan faşizmini etkilemiştir.

12 Mart 1863'te Pescara'da doğdu, 1 Mart 1938'de Gardone Riviera'da öldü. Zengin bir ailenin oğlu olan D'Annunzio, Prato Koleji'ni bitirdikten sonra Roma Üniversitesi'ne girdi. 1908-1915 arasında Fransa'da kaldı. İtalya'nın, Fransa'nın yanında savaşa katılmasını savunan D'Annunzio 1915'te İtalya'ya döndü. I.Dünya Savaşı sırasında İtalyan hava kuvvetlerinde pilot olarak görev yaptı. Bir gözünü kaybettiği bu görevinde gösterdiği başarılarla adı ülke çapında duyuldu.

Milliyetçi akımlar ile yakın ilgisi olan D'Annunzio, İtalyan emperyalizmini ve İtalya'nın yeni topraklar elde etmesi gerektiğini savunuyordu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, İtalya'ya verilmesi kabul edilen Dalmasya sahilindeki Fiume'nin (şimdiki Rijeka) İtalya'ya verilmemesi üzerine, D'Annunzio, yanındaki 1.000 kişilik bir lejyon birliğiyle 12 Eylül 1919'da bu kenti işgal etti ve yönetimi üstlendi. İtalyan hükümetine danışmadan yapılan bu hareket, İtalyan hükümetiyle birlikte İngiliz, Fransız ve ABD hükümetlerince de tepkiyle karşılandı; fakat, işgale ve D'Annunzio'nun başkanlığında bir hükümet kurulmasına taraftar olan Mussolini ve İtalyan Faşist Hareketi'nde büyük taraftar buldu.

İtalyan hükümetinin gönderdiği savaş gemilerinin Fiume'yi kuşatması üzerine, işgali sürdürmeye kararlı olan D'Annunzio, Aralık 1920'de kenti boşaltmak zorunda kaldı. Girişimi başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, İtalyan halkının büyük desteğini kazandı ve ulusal kahraman olarak görülmeye başlandı. Mussolini Fiume olayındaki rolü nedeniyle D'Annunzio'yu 1924'te Montenevoso Prensi yaptı. Mussolini, Fiume'de uygulanan yönetim ilkelerinden, lejyonerlerin gösteri yürüyüşlerinden, D'Annunzio'nun görkemli törenlerinden etkilenmişti.

Mussolini 1937'de D'Annunzio'yu Kraliyet Bilimler Akademisi'nin başına getirdi. Ancak D'Annunzio bu görevine başlayamadan öldü.

İtalyanca'yı ustalıkla kullanan en önemli şairlerden biri olan D'Annunzio, şiirlerinde yeni anlatım biçimleri denemiştir. Milliyetçi düşünceyle yazdığı ve genellikle kahramanlık temaları etrafında gelişen şiirleri, hikâyeleri ve romanlarında, yeni bir duyarlık yaratmaya çalıştı. Faşist İtalyan yönetimince başlatılan askeri seferleri ve izlenen yayılcı siyaseti destekledi.

- YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Primo Vere*, 1879, ("İlk Dizeler"); *Il Poema Paradisiaco*, 1893, ("Cennetin Şiiri"). Roman: *Il Piacere*, 1889, ("Zevk"); *L'Innocente*, 1892, ("Masum"); *Il Trionfo della Morte*, 1894, ("Ölümün Zaferi"); *Il Fuoco*, 1900, ("Alev"). Oyun: *Il Sogno d'un mattino di primavera*, 1897, ("Bir İlkbahar Sabahı Düşü"); *Il Sogno d'un tramonto d'autunno*, 1898, ("Sonbaharda Bir Günbatışı Düşü"); *La Città morte*, 1898, ("Ölü Kent"); *La Figlia di Iorio*, 1904, ("İorio'nun Kızı").

• KAYNAKLAR: T.Antongini, *D'Annunzio*, 1936; B.Harding, *Age Cannot Withher*, 1947; F.Winwar, *Winless Victory*, 1956.

Dante Alighieri

DANTE ALIGHIERI (1265-1321)

İtalyan, şair. Geçmişin kültür mirasıyla çağının felsefesini özümleyerek, *Divina Commedia* adlı yapıtıyla Hristiyanlık öğretisinin edebiyat alanındaki en parlak örneğini vermiştir.

Floransa'da doğdu, 14 Eylül 1321'de Ravenna'da öldü. O yıllarda Floransa, öbür İtalyan kentleri gibi Guelfler ve Ghibellinler diye bilinen iki siyasal parti arasındaki çatışmalara sahne oluyordu. Guelfler Papa'yı Ghibellinler'se İtalya'nın siyasal bakımdan bağlı olduğu Germen İmparatoru'nu tutuyorlardı. Her biri kendi yasalarıyla yönetilen bu kentlerin zaman zaman Germen İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık savaşlarına girdikleri görülüyordu. Ancak Dante'nin çocukluk ve gençlik yıllarını en çok etkileyen savaşlar, aynı kentte yaşayan karşıt partiler arasındaki bu kanlı çatışmalar oldu. Kendisi de soylu bir Guelf ailesinden gelen Dante, Ghibellinler'in son kalesi olan Arezzo kentine karşı 1289'da açılan Campaldino Savaşı'na katıldı ve Guelfler'in kesin zaferiyle sonuçlanan bu savaşın sonra kentin yönetiminde sorumlu bir görev almak için siyasal yaşama atıldı. Floransa'da yapılan yasal düzenlemelerle meslek loncalarına bağlı kimselere yönetime katılma hakkı tanınınca, Dante de bilim ve felsefeyle uğraşan başka yurttaşlar gibi hekim ve eczacılar loncasına girdi. 1295'ten 1296'ya kadar Halk Özel Meclisi'nde, daha sonra da mesleki birlik başkanlarını seçen mecliste üyelik yaptı. 1296'dan 1297'ye kadar Yüzler Meclisi'nde çalıştı. 1300'de Toscana'daki Guelf kentleri arasında önceden yapılmış bir antlaşmayı yenilemek üzere San Gimignano'ya gönderildi. Aynı yılın 15 Haziranı'nda Floransa'

nın en yüksek yöneticilik görevi olan "Priore"liğe yükseltildi.

Bütün bu etkinlikleriyle tam bir eylem adamı olan Dante, gerçekte, bir düşünür ve sanatçı olarak yetişmişti. Ünlü yapıtı *Divina Commedia*'nin üçüncü bölümü olan *Paradiso*'da ailesinin kökenini açıklayan şair, babası ve annesi hakkında fazla bilgi vermiyor. Başka kaynaklara göre, annesinin erken ölümünden sonra babası yeniden evlenmiş. Dante on iki yaşına geldiğinde, ailesi onu Manetto Donati'nin kızı Gemma'yla evlendirmeye karar verdi. Bu evlenme daha sonra, kesin olarak bilinmeyen bir tarihte gerçekleşti. Dante'nin yazdıklarından aile kurumuna büyük bir saygı duyduğu anlaşılmakla birlikte, kendisi aile yaşamıyla ilgili herhangi bir açıklama yapmıyor. Ancak bu evlilikten Jacopo ve Piero adlı iki oğluyla Antonia adlı bir kızı olduğu biliniyor. Buna karşılık, 1274'te, daha dokuz yaşındayken bir kez gördüğü Beatrice adlı bir kızı daha sonra yazdığı yapıtlarının çoğunda aşırı bir coşkuyla yücelten Dante, onu gerçek bir insan olarak değil, tanrısal bir varlık olarak betimlemiştir. Dante, Beatrice'yi ikinci kez dokuz yıl sonra yeniden gördü ve ona âşık oldu. Bu aşkın öyküsünü 1292-1293 yıllarında yazdığı *Vita Nova* ("Gençlik Yaşamı") adlı kitabında anlattı. Beatrice'nin 1290'da ölmesi ise Dante için büyük bir darbe oldu. Şairin bu olay üzerine kendisini felsefe çalışmalarına adanması ve Floransa'daki çeşitli dershanelere ve manastırlara giderek bu alanda yetişmiş olması büyük bir olasılıktır. Dante'nin gençlik yıllarında o dönemin ünlü bilgini Brunetto Latini'den de gerçek bilim aşkını, eski Latin şairlerini ve nazım biçimlerini öğrendiği bilinir.

Dante'nin yetiştiği yıllarda İtalyan şiiri gerçek kimliğini tam olarak bulmuş değildi. İtalyan dilinde yazılan ilk şiirler 13.yy'da San Francesco'nun *Laudes Creaturarum* ("Tanrı'nın Yaratıklarına Övgüler") başlıklı yalın bir şiirinden esinlenmişti. Gene bu yıllarda, Sicilya'da II.Fredrik'in sarayında toplanan şairler buranın uluslararası bir kültür merkezi olmasını sağlamışlardı. Bu çevrenin şairleri de 11.yy'ın ikinci yarısından 13.yy'ın başlarına kadar süren Provençal şiir akımının etkisi altındaydılar. Feodal prenslerin ve kralların saraylarında kalan ve trubadur diye anılan bu şairler yeni bir aşk şiiri geleneği yaratmışlardı. Bu geleneğe göre sevgi, şairin karşılık beklemezsizin hayran olduğu güzele sunduğu bir armağandı. Böyle bir geleneğin belirgin özelliği ise, büyük şair yerine koşuk dilini iyi kullanan söz ustaları yetiştirmesiydi. Bu nedenle Sicilya okulunda yetişen şairler de inceliklere önem veren, süslü bir dil kullanan dize ustaları olmaktan ileri gidemediler. Sicilya okulundan çıkan Toscana okulu da başlangıçta bu geleneği sürdürdü. Dante de bu süslü, fakat cansız şiir ortamında yetişti. Ama daha ilk kitabı *Vita Nova*'yla kendi kişisel yaratıcılığını gösterdi, Toscana okulunun yapmacıklı ve kalıplaşmış anlatımını aşmayı başardı.

Toscana okulunun eski şairlerine karşı gerçekleştirilen bu beğeni devrimi Dante'yle birlikte Guido Guinizzelli ve Guido Cavalcanti'nin çabalarıyla gerçekleşti. Bu şairlerle olgunlaşan yeni şiir anlayışını Guinizzelli'nin "Aşk her zaman soylu yüreklerle sığır" şiiri özetliyordu. Bu yeni okula eleştirmenler daha sonra Dante'nin bir deyimini benimseyerek

Çağının şiir anlayışı

◀ Kent yönetimine katılışı

"Dolce Stil Nova" (Güzel Yeni Üslup) adını verdiler. Bu "yeni üslup"un en belirgin özelliği Provençal şiirindeki soylu aşk anlayışını Hristiyan öğretisine uygun manevi bir düzeye yüceltmesiydi. Böylece trubadurların şiirlerindeki acımasız sevgili Tanrı'nın bir meleğine dönüşmüş oluyordu.

Dante şiir alanında olgunlaşırken, bir yandan da siyasal yaşamındaki görevlerini sürdürüyordu. 1266'da Benevento Savaşı'ndan sonra Ghibellinler Floransa'dan kovulunca Guelfler kente egemen olmuşlardı. Ama çok geçmeden onlar da "Beyazlar", "Siyahlar" diye iki partiye bölündüler. Beyazlar Vieri de Cerchi, Siyahlar da Corso Donati'nin çevresinde toplandılar. Barışçı ve yurtsever bir insan olan Dante daha ılımlı bir siyaset güden Beyazlar'ı tuttu. Toscana toprakları üstünde siyasal egemenlik kurmak isteyen Papa VIII. Bonifatius kendisine karşı Floransa'nın bağımsızlığını korumak isteyen Beyazlar'dan gizli olarak Siyahlar'la işbirliği yapıyordu. Dante kent yöneticiliği sırasında çıkan karışıklıklar sırasında tarafsız tutumunu her iki partinin ileri gelenlerini sürgüne göndererek kanıtladı. Cezalandırılanlar arasında Dante'nin en yakın arkadaşı şair Guido Cavalcanti de vardı.

1301'de, Dante'nin "Yüzler Kurulu"nda yeniden üyelik yaptığı sırada, Papa, Floransa'daki çekişmelere bir son vermek amacıyla Siyahlar'a gizlice Charles de Valois komutasında bir barış gücünü çağırmasını önerdi. Beyazlar bu girişimi önlemek için aralarında Dante'nin de bulunduğu bir elçilik heyetini Papa'ya gönderdiler. Papa özellikle Dante'yi etkisiz kılmak için kendisini uzun süre Roma'da alıkoymuştu. Kısa bir süre sonra Charles de Valois karşılaştığı silahlı direnişe rağmen birlikleriyle Floransa'ya girdi. Sürgündeki Siyahlar Floransa'ya dönerek Beyazlar'ı yargıladılar. Bu yargılamada Dante iki yıl sürgüne, yaşamı boyunca kamu görevlerinden uzak kalmaya ve 5000 florinlik para cezasına çarptırıldı. Dante saçma bulduğu bu suçlamaların hiçbirine karşı kendini savunmadı. Charles de Valois'nın Floransa'ya girişinden sonra oraya dönüp verilen cezaya uymadığı için de 27 Ocak 1302 tarihli bu ilk karardan bir buçuk ay sonra Floransa'ya ayak basarsa diri diri yakılmasına karar verildi. Böylece Dante yaşam boyu sürgüne mahkûm edilmiş oluyordu.

Dante bu karara karşı kendisi gibi sürgünde olan öbür Beyazlar ve Ghibellinler'le birleşerek Floransa'ya zorla girmenin yollarını aradı. Bu girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine tam bir umutsuzluk içinde yalnızlığına çekildi. Yirmi yıla yakın bir süre içinde kentten kente, saraydan saraya giderek oralarda saygın bir konuk olarak ağırlandı. 1304-1307 arasında İtalyanca üzerine çalışarak *De vulgari eloquentia* ("Halk Dili Üstüne") adlı yapıtını Latince olarak yazdı. Kendisini ağırlayan soylu aileler arasında Mugello'da Ubaldini, Forlì'de Scarpetta Ordellaffi ve Verona'da Bartolemeo della Scala gibi ileri gelen Ghibellinler vardı. Şiirlerinin bir yorumlaması olarak yazdığı *Convivio* ("Şölen") da gene bu dönemde tasarlanmış bir yapıttır.

1310'da Luxemburg hanedanından VII. Henri'nin imparator olması üzerine Dante'nin Floransa'ya dönme umudu yeniden canlandı. VII. Henri'nin yeni bir düzen vereceğine inanan Dante bir yandan İmpa-

rator'un böyle bir birliği sağlamak için benimsemesi gereken politikayı *De Monarchia* ("Monarşi Üstüne") adlı yapıtında açıklarken, öbür yandan da biri İtalya'daki prens hükümdarlara, biri Henri'ye karşı direnen Floransalılar'a, üçüncüsü de İmparator'un kendisine olmak üzere Latince üç mektup yazdı. Ancak VII. Henri'nin ordusu Floransa'nın yardımına gelen Napoli Kralı Robert d'Anjou'nun birlikleri karşısında bir varlık gösteremedi. İmparator da 1313'te Siena yakınlarında ölünce, Dante'nin Floransa'ya dönme umudu bir kez daha boşa çıktı. İmparator'la işbirliği yaptığı gerekçesiyle Floransa yöneticilerinin sürgündeki yurttaşları için çıkardığı aftan da yararlanamadı. 1315'te Floransa'nın Luca'ya karşı açtığı savaşta bozguna uğraması üzerine, daha önce ölüm cezasına çarptırılan Floransalılar'ın cezaları koşullu sürgüne çevrildi. Dante isteseydi bu durumdan yararlanıp Floransa'ya dönebilirdi. Ama o bu koşulları onur kırıcı bulduğu Floransalı bir dostuna yazdığı mektupta açıkladı. Bu mektuptan sonra Dante, bu kez çocuklarıyla birlikte, isyancılıkla suçlanarak ölümüne mahkûm edildi.

Dante'nin son yıllarını 1307'de yazmaya başladığı başyapıtı *Divina Commedia*'yı tamamlamaya adanmış sanılıyor. Bu dönemde bir süre Verona'da daha önce kendisini ağırlamış olan Can Grande della Scala'nın konduğu olabiliyor. 1318'den sonra ise Ravenna'da Ghibellin ileri gelenlerinden Guido Novello da Polenta'nın yanında kaldığı biliniyor. Bu yıllarda *Commedia*'nın tamamlanmış bölümleri Dante'ye büyük bir ün kazandırdığı için, kırgın şair bu başarısının bir gün ona Floransa'ya dönme olanağını sağlayacağına inanıyordu. Ancak elçi olarak gönderildiği Venedik'ten dönüşünde bu düşünü gerçekleştiremeden Ravenna'da öldü.

Dante dünya edebiyatındaki yerini kendisinin *Commedia* adını verdiği, daha sonraki kuşakların *Divina Commedia* adıyla andıkları *Inferno* (Cehennem), *Purgatorio* (Araf) ve *Paradiso* (Cennet) bölümlerinden oluşan yapıtına borçludur. Dante'nin yapıtına bu adı vermesinin nedeni trajik konular için kullanılan Latince yerine halk dili olan İtalyanca'yı kullanması ve şiirin karanlık bir yerde başlayıp günahlardan arındırılmış, Tanrı'nın ışığıyla aydınlanmış bir noktada bitmesidir. *Commedia* her bölümü 33 kantodan oluşan ve giriş kantosuyla birlikte 100 kantıyla tamamlanan uzun bir şiirdir. Dante'nin kendisine kılavuz olarak seçtiği Latin şair Vergilius'la birlikte çıktığı bir yolculuğu anlatan bu şiirde *Cennet* bölümüne gelindiğinde kılavuzluğu Beatrice alır. Şiir tamamlandığında insanın bu dünyadaki yaşamının anlamı ile öteki dünyadaki yazgısı kapsamlı bir biçimde açıklanmış olur. Vergilius bu dünyayla ilgili bilgeliğin, Beatrice ise tanrıbilimin birer simgesidirler. Dante'nin bu geniş kapsamlı şiirinde gerçekçi ayrıntılarla coşkulu gizemcilik arasında değişen zengin bir anlatımla bütün bir Orta Çağ Hristiyanlık kültürünü eşsiz bir kavrayışla sergilediği görülür. Şairin inancına göre, Tanrı insanlık için bu dünyada geçici bir mutluluktan sonra öteki dünyada onun keremiyle sonsuz mutluluğa erişeceği bir yol çizmiştir. Oysa insanlık bozulmamış bir Kilisenin önderliğinde izlemesi gereken bu doğru yoldan sapmış, insanlar da bu yüzden kişisel ve evrensel bir trajediyle karşı karşıya

Sürgün
yıllarının
başlaması

► İlahi Komedî

gelmişlerdir. *Commedia*'yı dört değişik anlam düzeyinde ele almak gerekir. Bunlardan birincisi, şiirin gerçek anlamı, yani anlatılan olayların gerçek anlamı; ikincisi, alegorik anlamı, yani gerçek anlamın altında gizlenen anlamı; üçüncüsü, ahlaksal anlamı, yani yapıttan alınması gereken ahlak dersi ve dördüncüsü, anagojik anlamı, yani şiirin tanrısal yaşantıyla yorumlandığı zaman ortaya çıkan anlamı. Dante'nin *Commedia*'yı 1307'de yazmaya başladığı ve ölümünden kısa bir süre önce bitirdiği sanılıyor.

Dante'nin öbür yapıtlarından *Vita Nova* 1293'te tamamladığı koşuk ve düzyazı bölümlerden oluşan bir özyaşamöyküsüdür. Şair bu yapıtında Beatrice'yi görüp âşık olduktan sonra nasıl yeni bir yaşama başladığını, sevgilisinin dünyanın eksenini oluşunu, ona duyduğu sevginin kendisini nasıl değiştirip olgunlaştırdığını anlatır. Şiir diliyle açıkladığı bu yoğun yaşantılarının yanı sıra düzyazı bölümlerde de şiirini çağının eleştirel anlayışına göre inceler. 1304-1308 arasında yazdığı *Convivio* ("Şölen") ise Dante'nin 15 bölüm olarak tasarlayıp ancak dördünü yazabildiği bir ahlak ve felsefe denemesidir. Bu yapıtın her bölümü bir şiir içerir ve Dante bu şiirlerini dize dize yorumlarken Orta Çağ'a özgü bir felsefe ansiklopedisinin yarım kalmış bir örneğini verir. Aynı dönemde kaleme aldığı *De vulgari eloquentia* da 1304-1305'te dört kitap olarak tasarlanmış ancak ikinci kitabın on dördüncü bölümü tamamlanmadan yarıda kalmıştı. Dante Latince olarak yazdığı bu incelemesinde Fransa'da, Fransa'nın güneyindeki Provence'da ve İtalya'da konuşulan halk dillerini ele alarak bu dilleri yazı diline dönüştürmenin olanaklarını araştırıyordu. Özellikle İtalyanca'nın Sicilya ve Toscana okullarının incelenmesi ve değişik üslupların tanımlanması onun *Commedia*'da benimseyeceği estetik anlayışı belirlemesi bakımından önemlidir. *De Monarchia*'nın yazılış tarihi kesin olarak bilinmiyor. Siyaset felsefesi konusunda Latince olarak kaleme alınan bu üç kitaplık yapıtında Dante devlet yönetimiyle ilgili görüşlerini açıklar. Şaire göre yetkisini kiliseye bağlı olmadan, doğrudan doğruya Tanrı'dan alan "imparator" gene de "papa"ya saygılı olmalıdır. Bunların dışında Dante'nin *Epistole* başlığı altında toplanmış Latince mektupları, *Rime* ("Dizeler") ve *Egloghe* ("Pastoral Şiirler") başlıkları altında bir araya getirilen şiirleri vardır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Vita Nova*, 1293, ("Gençlik Yaşamı"); *Divina Commedia*, 1307-1321, (İlahi Komedi); *De vulgari eloquentia*, 1304-1305, ("Halk Dili Üstüne"); *Convivio*, 1304-1308, ("Şölen"); *De Monarchia*, 1300-1317, ("Monarşi Üstüne"); *Epistole*, ykş 1320, ("Mektuplar"); *Egloghe*, 1320-1321, ("Pastoral Şiirler").

• **KAYNAKLAR**: E. Auerbach, *Dante: Poet of the Secular World*, 1961; G. Işık-V. Sabatelli, *Yeni Çağın Eşiğinde Dante*, 1966; P. Milano, "Introduction", *The Portable Dante*, 1969.

• **BAKINIZ**: THOMAS [Aquino'lu], CAVALCANTI, DANIEL, LATINI, VERGILIUS.

DANTO, Arthur (1924)

ABD'li felsefeci. Temel ve temel olmayan eylemler arasında kurduğu ayırımla tanınır.

1 Ocak 1924'te ABD'nin Michigan Eyaleti'ndeki Ann Arbor'da doğdu. 1942-1945 arasında II. Dünya Savaşı'na katıldı. Yükseköğrenimini Wayne State Üniversitesi'nde 1948'de tamamladıktan sonra Columbia Üniversitesi'ne girdi. 1952'de burada doktora-sını bitirdi. Bu gün de aynı üniversitede profesördür.

Danto'nun çalışmaları felsefe tarihi, bilgi felsefesi, tarih felsefesi, ahlak ve eylem felsefesi gibi konuları kapsar. Bu çalışmaları içinde en iyi bilineni ve birçok düşünürce benimsenen katkısı, eylem konusundakidir. Danto'ya göre insan eylemi "temel" ve "temel olmayan" diye ikiye ayrılabilir. İnsan yalnızca temel olmayan eylemlerine neden olabilir. Bunu ise temel eylemlerle yapar. Örneğin, insanın parmağını dayadığı tetiği, parmağını kasarak çekmesi, aynı zamanda karşıdaki şişeyi vurmaksa, bu insanın şişeyi vurma-sının temel olmayan bir eylemidir. İnsan, şişeyi vuruşunun nedenidir. Bu bağlamda, parmağı kasmak ise, temel bir eylemdir ve insan buna neden olamaz. İnsan burada parmağını kasarak (tetik çekerek) şişeyi vurmıştır. Bir başka deyişle, şişeyi vurmaya, temel eylemi olan, parmağını kasarak (tetik çekerek) neden olmuştur. Temel eylemler insanın gövdesiyle yapıklardır. Temel olmayan eylemler de, Danto'ya göre, bir temellik sıralamasına girerler. Örnekteki şişeyi kırmak, böylece iddiayı kazanmaya göre "daha temel"dir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Analytical Philosophy of History*, 1965, ("Çözümsel Tarih Felsefesi"); *Nietzsche as Philosopher*, 1965, ("Filozof Olarak Nietzsche"); *Analytical Philosophy of Knowledge*, 1968, ("Çözümsel Bilgi Felsefesi"); *Mysticism and Morality*, 1972, ("Gizemcilik ve Ahlak"); *Analytical Philosophy of Action*, 1973, ("Çözümsel Eylem Felsefesi"); *J.P. Sartre*, 1975.

• **BAKINIZ**: E. ANSCOMBE, D. DAVIDSON.

DANTON, Georges Jacques (1759-1794)

Fransız devlet adamı. Büyük Devrim'in Fransız ortak bilinci üzerinde en derin iz bırakan önderidir.

26 Ekim 1759'da Arcis sur Aube'da doğdu. 5 Nisan 1794'te Paris'te öldü. Babası, Jacques Danton, Champagne'lı bir avukattı. Ortaöğrenimini Troyes'da Oratorian rahipleriyle gördü. Daha sonra Reims Üniversitesi'nde hukuk okudu. 1784'te diplomasını aldıktan sonra Paris'e giderek bir süre avukatlık yaptı.

Fransız Devrimi'ni ilk günlerinde destekleyen Danton, 1789 Temmuz'unda Cordelier yöresinin sivil jandarma (garde bourgeoise) örgütüne girdi ve Ekim'

Georges Jacques Danton

de örgüt başkanı seçildi. Marquis de Lafayette'in başını çektiği, ulusal devrimle krallığı uzlaştırma siyasetine karşı idi. 1790 Nisan'ında Marat ile birlikte, halkın haklarını savunmak üzere oluşturulan ve devrimci halk hareketinin önderliğini yapan ünlü Cordelierler Kulübü'nü kurdu. 1791 Ocak ayında Paris il idaresine seçildi ama bu görevinde fazla etkili olamadı.

Devrim hareketinde etkili olmaya, 21 Haziran 1791'de XVI. Louis'nin başarısız kaçış denemesi ya da Varennes olayından sonra başladı. Cordelierler Varennes'nin ertesi günü Kurucu Meclis'e cumhuriyet ilan edilmesini talep eden bir bildiri sundular. Cumhuriyet rejiminin ilk savunucularından olmasına karşın Danton'un bu bildiriye imzası yoktu. Yine de Cordelierler'e uygulanan baskı ve 17 Temmuz'da Champs des Mars katliamıyla sonuçlanan halk ayaklanmasından sorumlu tutulduğu için Londra'ya sığındı. Paris'e 1791 Aralık'ında Ulusal Meclis seçimleri nedeniyle geri döndü. Paris Komünü kamu savcısı yarıdmcılığına seçildi.

1792 baharında Fransa devrime karşı yürütülen savaşta ilk yenilgiye uğramıştı. Lafayette, düşmana karşı yürümek yerine Paris'e dönüp demokratik talepler öne sürenleri ezme yanlısıydı. 18 Haziran'da Yasama Meclisi'ni Jakobin (Jacobin) Hareketi'ni dağıtmaya çağırdı. Danton, buna karşı düzenlenen 20 Haziran Tuileries gösterilerinde etkili oldu. Yurttaşların yasalar önünde eşitliğinin aktif ve pasif (oy hakkı bulunan ve bulunmayan) yurttaş ayrımının kaldırılmasını ve tüm yurttaşlara eşit oy hakkı tanınmasını gerektirdiğini dile getiren ilk devrimci oldu.

10 Ağustos 1792'de krallığın devrilmesine yol açan ayaklanma sırasındaki rolü ise bugüne değin aydınlatılamamıştır. Danton 10 Ağustos'tan sonra kurulan Jironden (Girondin) hükümete adalet bakanı olarak girdi. Resmi başkanı olmadığı halde Danton bu hükümetin en etkili üyesi idi. Bunda, devrimci geçmişinin sağladığı ün kadar, çabuk karar verebilme yeteneği ve kararlılığı da etkili oldu. 25 Ağustos'ta Prusyalılar'ın Longwy'yi aldıkları haberi gelip, İçişleri Bakanı Roland hükümetin Paris'i terketmesi önerisinde bulununca, Danton buna karşı çıktı ve "savaşa devam" kararı aldı.

Danton, 2 Eylül 1792'de meclisteki ünlü konuşmasını yaparken, tarihe, "Devrimin ilk terörü" olarak

geçen Eylül katliamı olmaktaydı. Cepheye gitmek üzere toplanan gönüllüler kendilerini güvenceye almak için, hapisanelerdeki karşı-devrimcileri halk mahkemelerinde yargılayarak pek çoğunu idam ettiler. Adalet Bakanı Danton, bu eyleme karar vermemişti. Ama karşı da çıkmadı. Bu yüzden Jirondenler Danton'u bu eylemlerden sorumlu tuttular.

6 Eylül seçimlerinde Danton, Ulusal Konvansiyon'a Paris temsilcisi olarak seçildi. Mecliste aralarındaki çelişki giderek derinleşen Jirondenler ve Dağlılar (Montagnards) arasında uzlaştırıcı bir siyaset gütmeye çalıştı, başarılı olamadı. Danton, Robespierre'den farklı olarak amansız bir Jironden düşmanı değildi. Aslında o bir merkez politikacıydı. 20 Eylül 1792'de Devrimci Fransa, Valmy'de ilk askeri zaferini elde ettikten sonra Konvansiyon'da yaptığı konuşmada, "anavatanın artık tehlikede olmadığını" ileri sürerek, bir yandan diktatörlük ve tarım yasasını savunan Jakobinler'e, bir yandan da federalizmi savunan Jirondenler'e karşı çıktı. İktisadi bir bunalımın sürmekte olduğu bu yıllarda, Yurtseverler'e (Sans culottes/Külotsuzlar) yaslanarak güçlenen Dağlılar karşısında Jirondenler için çıkar yol da Danton'u desteklemektir. Ama bunu yapmadılar ve Danton'u karşılarına alarak onu ister istemez sola ittiler. Danton'dan, adalet bakanı olduğu sırada ona verilen 200.000 frankın hesabını sordular. Danton, bu parayı zimmetine geçirmiş değildi. Ama kayıtları düzenli tutmaması yüzünden paranın hesabını veremedi. Bu çatışmadan itibarı zedelenmiş olarak çıktı.

7 Nisan 1793'te Danton, ilk Kamu Esenlik Komitesi'ne atandı. 3 ay süreyle devrimci hükümetin fiili başkanı idi. Bu sırada özellikle dış işleriyle ve askeri konularla ilgilendi. Amacı uzlaşma ve pazarlık yoluyla barışı sağlamaktı. Ama, düşman güçlü ve galip durumdayken, aralarındaki ittifakı bozma umutsuz bir çaba idi. İzlediği, uzlaşmacı ve ılımlı politika, içerde, Komün ve Yurtseverlerce de benimsenmiyordu. Savaş için 300.000 gönüllü toplama kararı değişik yörelerde direnmeyle karşılaşmış, Vandée'de ayaklanma baş göstermişti. Vendée, Neerwinden yenilgisi ve Dumouriez'nin düşmana katılığı Jirondenler'i tüketmiş, Konvansiyon'dan dışlanmaları ve mahkûm edilmelerine yol açmıştı. Buna karşın onları savunması, Danton'un da gücünü sarstı. 10 Temmuz 1793'te savaş ve ekonomi konusunda sert önlemler almak üzere kurulan ikinci Kamu Esenlik Komitesi'ne atanmadı.

Bundan sonra, zaman zaman yine halkın taleplerini dile getirmekle birlikte giderek daha sağa kaydı ve istese de istemese de, Cordelierler'in ılımlı kanadı olan Hoşgörülüler'in (Indulgents) öneri olarak görülmeye başladı. Robespierre'in hakimiyetindeki komitenin terörcü siyasetine karşı olduğu için, bir süre sağlık ve aile nedenlerini öne sürerek Paris'ten uzaklaştı ve Ekim 1793'te Arcis'teki evine gitti. Ama, ona yakın temsilciler hakkında soruşturma açılması üzerine 21 Kasım'da geri döndü. Bu sırada Yurtseverler'e yaslanan Öfkeliiler (Enragés) devrimi uç noktasına götürmek ve bunun önünde önemli bir engel gibi gördükleri kilisenin etkisini yok etmek için "déchristianisation" (Hristiyanlık'ı sona erdirmeye) siyasetini gündeme getirmişlerdi. Radikalliğine karşın Robespierre'e buna karşı idi. "Déchristianisation" siyasetinin

Fransız
Devrimi
içindeki yeri

Kamu Esenlik
Komitesi'ne
atanması

terörü daha da tırmandıracağından endişelenen Danton, Öfkeli'ler'e karşı Robespierre'i destekledi.

1 Aralık 1793'te ise Devrim'in korunabilmesi için barışa gerek duyulduğunu ve devrimci radikallerin rollerinin bittiğini savundu. "İnsaların kanı dökülmesin istiyorum" diyerek, teröre cephe aldı. 1794 başında Danton ve arkadaşlarının Kamu Esenlik Komitesi'ne karşı tavırları daha da keskinleşti. Camille Demoulins'in çıkardığı *Vieux Cordelier* gazetesi, Dantoncu görüşün sözcülüğünü yapıyordu. Burada artık, yalnız terör değil, hükümet siyasetinin bütünü eleştiriliyordu. Koinitenin gözünde Dantoncular, karşı devrimcilerin de umutlarını körükledikleri için çok tehlikeli idiler. Bunun üzerine hükümet harekete geçmeye karar verdi; Danton'a yakınlığı bilinen Fabre d'Églantine'i Hint Kumpanyası skandalı ile ilgili olarak tutuklattı. Konvansiyon'da Hoşgörülüler'e en keskin saldırı Hebert'in başını çektiği uç soldan geldi. Sol ve sağ gruplar arasındaki çatışmanın derinleşmesi üzerine hükümet, önce, Mart 1794'te Hebert ve önde gelen Cordelierler'i tutuklattı. Ölümüne mahkûm edilen Hebert'iler 24 Mart'ta idam edildiler. Ardından, Danton'un "cüret edemezler" demesine karşın, sağ muhalefete yöneldi. 20-30 Mart gecesi Danton ve arkadaşları tutuklandı. Danton, Devrim mahkemesinde görüşlerini açıkça savunmaya çalıştı. Bunun üzerine Konvansiyon, "ulusal adaleti tahkir eden bir sanığın mahkemenin çıkartılması" kararını aldı. Terör'ün "kendi, umutsuzluk mantığına göre işlediğini" gören Danton, "artık, kendimi savunmaya-çığım. Beni ölümüne götürün; şeref içinde uyuyayım" diyecekti. Danton ve arkadaşları 5 Nisan'da idam edildiler.

Kimi tarihçiler Danton'u kendi çıkarından başka hiçbir şeyi düşünmeyen bir politikacı, çıkarı uğruna devrime ve anavatana ihanete değin gidebilen bir kişi olarak görmüştür. Mathiez gibi tarihçilerin üzerinde en çok durdukları konu, kaynağı açıklanamayan servetiydi.

• **KAYNAKLAR:** A.Aulard, *La Revue de la Révolution Française*, 1893; J.L.Bartou, *Danton*, 1932; G.Lefebvre, *La Révolution Française*, 1951; L.Madelain, *Danton*, 1914; A.Mathiez, *Les Annales Révolutionnaires*, 1912-1926; A.Saboul, *Histoire de la Révolution Française*, 1962.

• **BAKINIZ:** HEBERT, M.J.LA FAYETTE, MARAT, MIRABEAU, ROBESPIERRE.

DANYAL (İÖ 7-6. yy)

İsrailoğulları peygamberi. Yahudiler'in Babil'den geri dönmelerini sağla-mıştır.

Danyal Peygamber İsrailoğulları'nın Yehuda kabilesindendir. Adı *Kuran*'da geçmediği gibi İslam kaynaklarında da pek az anılır. Babil Kralı Nebukadnetzar İÖ 605'te Kudüs'ü kuşattı. Buradan görünüşleri güzel, bilgili çocukları tutsak olarak Babil'e götürdü. Bunlar arasında Danyal, Mişael ve Azarya da

(Üzeyr Peygamber) vardı. Danyal kralın sarayında büyüdü.

Pers Kralı Keyhüsrev, Babil'i ele geçirdikten sonra Danyal'ın isteği üzerine İsrailoğulları'nın İÖ 538'de Kudüs'e dönmelerine, tapınaklarını yeniden kurmalarına izin verdi. Söylentiye göre Danyal'ı geri göndermeyip kendine vezir yaptı. Ancak Keyhüsrev'in ölümünden sonra Danyal Kudüs'e gitti.

Tevrat'taki on iki bölümlük Danyal kitabının ilk altı bölümünde Kral Nebukadnetzar, Belşazar ve Darius zamanlarında Danyal ve dostlarının başından geçenler anlatılır.

Darius ülkenin yönetimini kolaylaştırmak ve kendine yardımcı olmak için seçtiği 120 satrapın başına Danyal'ı getirdi. Satraplar Nabukadnetzar'ın yaptırdığı altın heykel yerine Tanrı'ya yakarıyor diye Danyal'ı Darius'a şikayet ettiler. Danyal aslanlar çukuruna atıldı fakat buradan sağ olarak kurtuldu.

İslam kaynaklarından Mesudi'nin aktardığı söylentide Danyal, *Kitabü'l-Cifr* adı altında kehanetle (bilicilik) ilgili bir kitap yazmış, Remil (kum falı) ve rüya yorumunu bulmuştur. Biruni'ye göre de Danyal kendisini gerçeğe ulaştırır, güçlü sezişini Adem Peygamber'in bilgelik sırrını saklamış olduğu "hazinelere mağarasından" almıştır. Danyal'ın Sus kenti yakınlarında öldüğü ve mezarının orada olduğu söylentileri vardır.

• **KAYNAKLAR:** *Kitabı Mukaddes*; J.D.Davis, *Dictionary of the Bible*, 1924; Raşid, *Tevarih-i Enbiya*, 1864.

DANYAL, Nezih (1945)

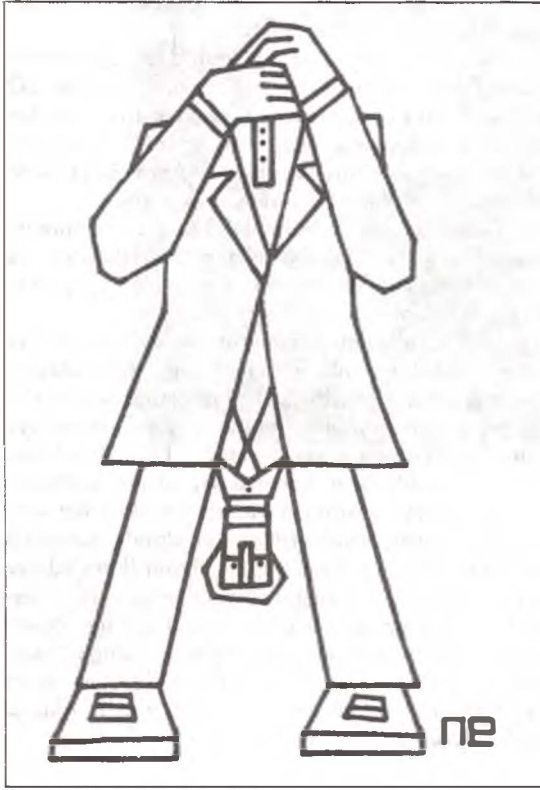
Türk, karikatürcü. Ulusal bir karikatür çizgisinin arayıcılarındandır.

İzmit'te doğdu. İlk ve ortaöğrenimini aynı kentte bitirdi. İstanbul'da sürdürdüğü yükseköğrenimini yarıda bırakıp askere gitti. Dönüşte Ankara'ya yerleşti, TRT'ye grafikçi olarak girdi. Daha sonra ayrılıp, özel kuruluşlarda aynı işi sürdürdü. Karikatür, kitap kapağı, afiş, kitap resimleme, tiyatro dekoru ve dergi sayfa düzenlemesi yaptı. Bir süre Karikatürcüler Derneği'nin Ankara Bürosu başkanlığını yürüttü ve başkentte karikatür etkinliklerinin yaygınlaşması için çaba harcadı. 1980'de Ankara Sanat Severler Derneği'nin Ulusal Kültür Katkı Armağanı'nı kazandı.

İlk dönem ürünlerinde bir arayışın içinde olduğu izlenir. Bu arayış Steinberg'den Eflâatun Nuri'ye ve Tonguç'a dek uzanır. Karikatürde yazının yardımına ancak gerektiği ölçüde başvurmuştur.

1970'lerde çizgisi, daha belirginleşmiş geometrik bir karikatür dilinde karar kılmıştır. Karikatürleri çağrışımlara açık bir konuma gelmiştir. Danyal'ın bu karikatürlerinde, anlatımda farklı olmakla birlikte, Turhan'ın çizgisini, olduğu yerden nerelere götürebileceğini araştıran bir tutum da sezilir.

1970-1980 arasında Danyal'ın yeni bir döneme girdiği, Turhan çizgisini geliştirmeye yöneldiği izlenir. Sert geometrik çizgileri, Cemal Nadir'in çizgisiy-

le bir bireşime yönelir. Bu yeni karikatür çizgisi ilk bakışta hat sanatını anımsatmasının yanı sıra Danyal'a özgü bir nitelik de taşır ve Türk karikatürünün çizgide ulusal bir kimlik kazanması yolunda önemli bir deney olarak değerlendirilebilir. *Devir* adlı albümü bu çabanın ürünüdür.

Danyal, karikatürün gülen düşüncüyü yansıtır insan bilincine katmakla görevli bulunduğunu savunmakta, bunu da yapıtlarında başarıyla uygulamaktadır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Nezih Karikatür Albümü*, 1965; *Devir*, 1979.
- **BAKINIZ:** CEMAL NADİR, ÇETİN, TURHAN SELÇUK, Y.TONGUÇ.

DARGA, Muhibbe (1921)

Türk, arkeolog. Ön Asya dilleri ve kültürleri üzerinde çalışmaları vardır.

13 Haziran 1921'de İstanbul'da doğdu. İlk öğrenimini Paris'te, ortaöğrenimini Erenköy Kız Lisesi'nde yaptı. 1943'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nü bitirdi. 1945'te aynı bölüme asistan oldu. 1947'de Muvattali metinlerinde adı geçen tanrılar üzerinde araştırmasıyla doktor oldu. 1947-1951 arasında Bossert, U.B. Alkım ve H.Çambel'le birlikte Karatepe kazılarında çalıştı. Hitit hiyeroglifleri üzerinde araştırmalar yaptı. Bir süre

ayrılmış olduğu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne 1959'da yeniden asistan olarak girdi.

1965'te doçent, 1973'te profesör oldu. Aynı yıl Keban Baraj Gölü Kurtarma Projesi'nde Değirmentepe Höyüğü kazısına katıldı.

1978'den beri Aşağı Fırat havzası Karakaya bölgesinde kurtarma projesinde Şemsiyetepe Höyüğü kazısını yönetmektedir. Türk Tarih Kurumu ve Alman Arkeoloji Enstitüsü üyesidir.

Darga çalışmalarında Anadolu'nun arkeolojik buluntularıyla dil verilerini bir arada inceleyerek bir bireşime varmayı amaçlamaktadır. Bu tür araştırmalarının sonucunda, işlevleri bilinmeyen pek çok Hitit yapı ve heykelinin tanımını yapmıştır. Üzerinde çok az çalışılmış bir konu olan ve örnekleri de pek az sayıda bulunan Side dilinde yazılmış yazıtlar üzerindeki çalışmalarıyla Anadolu kültürünün aydınlanmasına katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): "Side Dili ile Yazısı Hakkında Notlar ve Side Doğu Şehir Kapısında Bulunan Yazıtı", *Belleten*, XXXI, (121), 1967; "Hitit Metinlerinde Geçen Huvasi Kelimesinin Anlamı Hakkında Bir Araştırma", *Belleten* XXXIII, (132), 1969; "Die Architektur der hethitischen Städte und Befestigungsanlagen", *Revue Hittite et Asiatique*, XXIX, 1971; *Karabna Şehri Kültür Envanteri*, 1973; "Puduhepa: An Anatolian Queen of the Thirteenth Century B.C.", *Mansel'e Armağan*, 1974; *Eski Anadolu'da Kadın*, 1976; "Boğazköy Hattusa Kral Kapısındaki Tanrı'nın Adı ve Tanınması Hakkında Bir Deneme", *Anadolu Araştırmaları*, VI, 1978; "Seleukeia Grekçe-Sidece Çiftdilli Yazıtı" *Anadolu Araştırmaları*, IX, 1983; *Hitit Mimarlığı I*, 1984.

DARÍO, Rubén (1867-1916)

Nikaragualı şair, gazeteci ve diplomat. İspanyol Amerikan edebiyatında 19. yy sonlarında gelişen modernismo adlı yenilikçi akımın öncülerindendir.

Félix Rubén García Sarmiento 18 Ocak 1867'de, Nikaragua'da, Meltapa'da doğdu. 6 Şubat 1916'da aynı ülkede León'da öldü. On dört yaşından başlayarak Darío Rubén adıyla şiirler, aşk ve serüven öyküleri yazmaya başladı. 1886'da Nikaragua'dan ayrıldı. Bir süre için yerleştiği Şili'de gazetecilik yaptı. İlk önemli yapıtı olan *Azul* ("Mavi") 1888'de Şili'de yayımlandı. 1889'da Orta Amerika'ya döndü. El Salvador'da, daha sonra da Guatemala'da gazete çıkarmaya başladı. 1892'de Nikaragua'nın İspanya büyükelçiliğine sekreter olarak atandı. 1893'te diplomatik bir görevle Buenos Aires'e gitti ve 1898'değin Arjantin'de kaldı. Buenos Aires'te, Avrupa'daki modern edebiyat akımlarıyla ilgilenen ve yerel edebiyatın sınırlarını aşmaya çalışan genç yazarları etrafına toplayarak *modernismo* adıyla tanınan yenilikçi edebiyat hareketinin öncülüğünü yaptı. İkinci önemli yapıtı olan *Prosas profanas y otros poemas* 1896'da yayımlandı. 1898'de *La Nación* gazetesinin muhabiri olarak Avrupa'ya gitti, beş yıl süreyle Paris'te kaldı ve

birçok ülkeyi dolaştı. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla yoksul ve hasta bir durumda ülkesine döndü. Bir süre sonra da zatürreeye yakalanarak öldü.

Darío'nun şiir ve düzyazı türündeki ilk önemli ürünlerini topladığı *Azul*, sadece Nikaragua edebiyatında değil Amerika kıtasındaki İspanyolca konuşan öteki ülkelerin edebiyatında da gelişen yenilikçi eğilimin ilk ürünü olarak nitelendirilir. Darío, bu dönem şiirlerinde, 19. yy ortalarında Fransa'da gelişen, "sanat için sanat" ilkesini savunarak şiirde biçimsel yetkinliğe ve salt güzele ulaşmayı amaçlayan Parnas şiir akımından etkilenmiş, yerel edebiyatta rastlanmayan değişik ve çarpıcı konuları nesnel bir dille anlatmaya çalışmıştır. Düzyazısında, ise, İspanyolca'da geleneksel olarak kullanılan uzun ve karmaşık cümlelerin yerine yalın ve doğrudan bir dil geçirmeyi denemiştir. *Prosas profanes y otros poemas* adlı kitabındaki şiirlerinde yenilikçi üslup denemelerini sürdürmüş, Fransız simgici (sembolist) şairlerinin de etkisiyle nesnel anlatımı yerini simgesel bir anlatıma bırakmıştır. Bu dönem şiirleri, *modernismo* akımına bağlı şairlerin birçoğunda görülen, gerçek dünyadan uzaklaşarak şiirin düş dünyasına sığınmak isteyen bir tavrı yansıtır. 1908'de yayımlanan ve başyapıtı sayılan *Cantos de vida y esperanza* ("Yaşam ve Umut Şarkıları") şairin dünyadaki toplumsal ve siyasal gelişmelerle ve Latin Amerika sorunlarıyla daha yakından ilgilendiği, Fransız şiirinin etkisinden sıyrılarak özgün bir anlatıma ulaştığı yılların ürünüdür.

Rubén Darío, ritim, ölçü ve imge kullanımında yaptığı değişikliklerle İspanyol Amerikan şiirinde yeni bir akımın başlatıcısı olmuş, ve bu akımı İspanya'da tanıtan kişi olarak çağdaş İspanyol şiirinin de kurucusu olarak nitelendirilmiş, sonraki kuşaklar üzerinde açık izler bırakmıştır. Daha çok Fransız şairlerinin etkisinde olduğu ilk dönem şiirlerinde görülen şiirin düş dünyasına sığınma isteği vedeneysel üslubu kadar bohem yaşam tarzıyla da İspanyol Amerikan edebiyatında genç yazarların oluşturduğu *rubendarismo* adlı akıma yol açmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Epistolas y Poemas*, 1883, ("Mektuplar ve Şiirler"); *Azul*, 1888, ("Mavi"); *Prosas profanes y otros poemas*, 1896, ("Kutsal Dışı Yazılar ve Öteki Şiirler"); *Cantos de vida y esperanza*, 1905, ("Yaşam ve Umut şarkıları"); *Obras Completas*, (ö.s.), R.D. Sánchez (der.), 1922, ("Tüm Yapıtları").

• **BAKINIZ:** JIMÉNEZ.

DARIUS I

(İÖ 558-İÖ 486)

Pers imparatoru. Bütün İrani kavimleri birleştirmiş, merkeziyetçi yönetimin temellerini atmıştır.

Darius (Dârâ-Dareios-Darayavahuş Vistaspahya), Persler'in Ahameniş (Hahamanişiye-Akhaime-nidai) soyundan Parthia (Parsi) satrapı Hystaspes'in oğludur. Yaşamı üstüne, kendi diktirdiği Bisütun (Behistun) yazıtları ile Heredotos ve Ktesias gibi

Yunan tarihçilerinin yapıtlarında ayrıntılı bilgiler vardır.

Darius, gençliğinde İmparator Kiros (Kurus-Kuraş-Keyhusrev) tarafından tahtta gözü olmakla suçlanmıştı. Onun İÖ 529'da ölümü üzerine tahta çıkan oğlu Kambyzes (Kambuciya-Keykubad-Kabugiya) İÖ 521'de kendi eliyle canına kıydı. Bir söylentiye göre de Darius tarafından öldürüldü. Yönetim bir süre din adamlarının elinde kaldı. Darius ve altı soylu, din adamlarının başı olan Gaumata'yı öldürerek iktidara el koydular. Darius, İÖ 521'de altı arkadaşının onayıyla imparator oldu.

Darius'un böyle tahta geçişi büyük tepkilere yol açtı. İmparatorluğun doğu eyaletlerinde ayaklanmalar çıktı. Darius, Susa, Babil, Madya'daki bu ayaklanmaları şiddetle bastırdı. Pers ülkesinde de Vahyazdata adlı biri Kiros'un oğlu Bardiya olduğunu ileri sürerek ayaklanmıştı. Darius bu ayaklanmayı da kısa sürede bastırdı. Bisütun yazıtlarında kullandığı üslub, işkence ve şiddetle düzen sağlayan ve büyüklüğünü anlatan bir doğu despotunun portresini çizmektedir. Darius, yedi yıl süren iç savaşlar sırasında ya ordunun başında bulunarak ya da güvendiği komutanlarla 17 savaş kazandı ve düzeni sağladı. Bağımsızlığını ilan eden dokuz satrapı ortadan kaldırdı.

Darius, bundan sonra doğuda Hindistan, batıda da Trakya ve Yunanistan'a doğru genişleme çabasına girişti. Önce İndus ırmağı havzasına kadar indi. Buradaki ticareti geliştirmek ve İndus ırmağının hangi denize aktığını saptamakla Yunanlı amiral Skillaks'ı görevlendirdi. İrmağın kaynağına kadar her yeri denetimine aldı.

Darius, bundan sonra batıya yöneldi. Yunanistan'a hücum için uygun yol Karadeniz'in kuzeyi ya da Trakya idi. İÖ 513'te Trakya'dan Tuna yöresine geçerek İskitler'e saldırdı. Ancak yarı göçebe olan bu kavim sürekli çekilip, arazideki tahıl yatakları ve kuyuları zehirlediler. Darius, Doğu Avrupa ovalarındaki bu geleneksel savaşın ilk tarihi kurbanlarındandı, başarısızca geri çekildi. Bununla birlikte Makedonya, Trakya ve boğazlar Persler'in elindeydi. Dolayısıyla Karadeniz'in kuzeyinden Yunan kentlerine getirilen tahıl denetleyebiliyorlardı.

Darius, İyonya, Karya gibi Batı Anadolu devletleri üzerindeki egemenliğinin Yunanlılar tarafından tehdit edildiğini görüyordu. Bu nedenle Yunanistan'ın da denetim altına alınmasını gerekli görüyordu. Ünlü Pers-Yunan savaşları böyle başladı. Darius'un oğlu Mardonius İÖ 492'de Atina ve Eretriya'ya saldırdı ama başarı sağlayamadı. 490'da ikinci bir sefer yapıldı Eretriya yakıldı, yıkıldı. Persler, bütün güçleriyle saldırılarına karşın Maraton'da yenildiler.

Darius, bu durum karşısında bile emelinden vazgeçmedi ve imparatorluğun dört yanına buyruklar göndererek, daha çok asker ve savaş malzemesi toplanmasını istedi. Ancak uzun süren bu hazırlıklar tamamlanamadan öldü.

Darius, II. Kiros'un kurduğu büyük Pers İmparatorluğu'nu yeniden canlandırdı. Büyük imparatorluk, eyaletlerin (satraplıkların) yanında, bağlı krallıklar, bağımsız kent devletleri ve göçebelere oluşuyordu. Kendinden önceki büyük bir doğu imparatorluğu olan Asur devleti hemen tümüyle yarı bağımsız kabilelerden oluşurken, Darius doğu monarşilerine

Ülkeye egemen oluşu

Genişleme siyaseti

Yönetmelik düzenlemeleri

özgü bir tür merkezîyetçilik sistemi kurmuştu. Ege kıyılarından başlayan bir askeri posta yolu Hint sınırına ulaşıyordu. Her eyaletin satrabı yanında, adli ve mali işler, merkeze bağlı yetkili memurlarla yerine getirildiğinden, eyaletlerde özerk veya bağımsız bir yönetimin doğma olasılığı önleniyordu. Ayrıca göçebe kabileler doğrudan hükümdara bağlı olduğundan, satraplar bunlardan askeri güç alarak kendi istekleri doğrultusunda yararlanamıyorlardı.

Darius, yalnız Pers İmparatoru değildi. İran'da Ahuramazda'nın, Babil'de Marduk tanrının, Mısır'da Amon dininin, Anadolu'da tanrıça Kybele kültünün de başı idi. Böylece tarihte Roma'dan önce, kozmopolit bir dini-etnik yapının, bir "pantheon" kültürünün temelleri İran monarşisinde atılmıştı. Her kavim kendi dini, gelenekleri ve kurumlarıyla yaşıyordu. Bu parçalanma yönetimin yararınaydı. Her eyalette satrabın yanında bir genel sekreter (çoğunlukla imparatorla doğrudan ilişki kurardı) ve bunlardan ayrı bir komutan vardı. Bu üçlünün anlaşması pek zordu. Ayrıca sık sık imparatorluk görevlileri gelip, mali idari durumu gözden geçirirdi. Bu sistem uzun yüzyıllar Ortadoğu-Akdeniz dünyasındaki büyük imparatorluklara model olmuştur.

Darius döneminde yalnız denizcilikte değil, mimarlıkta ve bilimde de İran dünyasının Yunanlılar'la ilişkisi geçtiği görülür. Darius, Büyük İskender'den önce bu anlamda Doğu-Batı ilişkilerini yoğunlaştıran ilk hükümdardır.

Darius, ülkesinin imarına büyük önem verdi. Nil ile Kızıldeniz arasında bir kanal açtırdı. O zaman için küçük gemiler Akdeniz'den Hint Okyanusu'na ulaşabiliyordu. Her ülkenin eski toprak sistemini, soylularını ve bir bölüm yöneticilerini yerinde bıraktı. Ancak bu dönemde vergilerin ağırlaştığı ve köylülerin bu durumdan hoşnut olmadığı da bilinmektedir.

Darius, asker ve devlet adamı olarak Persler'in Ahamanişler soyunun en parlak hükümdarıdır. Ayaklanmaları bastırırken şiddetten kaçınmayan ama sadık halka karşı son derece şefkatli ve hoşgörülü bir doğulu imparatorun tipik örneğiydi. Darius'un çağdaş İran tarihi bakımından en önemli yönü, Persi, Mata, Elâmi gibi birbirine düşman İran kavimlerini kaynaştırması olmuştur. Böylece gelecekteki Sasani devleti, birlik içindeki bir topluma dayalı olduğu gibi, İran uygarlığının ve ulusunun kökleri de bu olguya dayanmaktadır.

• **KAYNAKLAR:** C. Huart, *Ancient Persia and Iranian Civilization*, 1972; Ş.Günaltay, *İran Tarihi*, 1948; B.Umar, *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi*, 1982.

• **BAKINIZ:** KAMBYSES, KİROS II, KSERKSES I.

DARKOT, Besim (1903)

Türk, coğrafyacı. Türkiye'de çağdaş coğrafyanın gelişmesine katkıda bulunmuştur.

1903'te İstanbul'da doğdu. 1923'te İstanbul Muallim Mektebi'ni, 1928'de Darülfünun Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nü bitirdi. Ardından Maarif Vekâleti tarafından Fransa'ya gönderildi. Strasbourg Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nü bitirerek 1932'de Türkiye'ye döndü ve Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'ne müderris muavini (doçent) olarak atandı. Aynı yıl Kurak Memleketler Morfolojisi konusundaki doktora tezini verdi. 1933'teki üniversite reformunun ardından Türkiye ve ülkeler coğrafyası doçenti oldu. 1939'da profesör olan Darkot, 1941'de I. Coğrafya Kongresi'nin toplanmasına, 1942'de Türk Coğrafya Kurumu'nun kurulmasına ve 1943'te *Türk Coğrafya Dergisi*'nin çıkarılmasına önyak oldu.

1942-1947 arasında İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu müdürlüğü görevinde bulundu. 1956'da ordinarî profesör olan Darkot 1973'te emekliye ayrıldı.

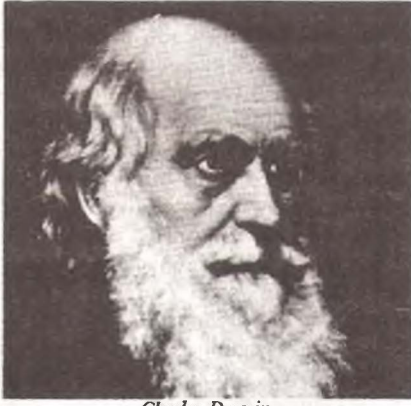
İlmekteplerde Coğrafya Muallim Kitabı adlı ilk yapıtı 1928'de Maarif Vekâleti'nce ödüllendirilen Darkot, çeşitli öğretim kademeleri için birçok ders kitabı hazırlamıştır. Ayrıca çeşitli ölçeklerde Türkiye duvar haritaları ve iki İtalyan coğrafyacıyla birlikte hazırladığı *Resimli Modern Atlas* çalışması vardır. Nüfus hareketleri, kentleşme, kentlerin tarihsel coğrafyası, iktisadi coğrafya, iklim bilgisi ve haritacılık alanlarındaki çalışmalarıyla Türkiye'de çağdaş coğrafyanın gelişmesine önemli katkısı olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *İlmekteplerde Coğrafya Muallim Kitabı*, 1928; *İstanbul'un Coğrafyası*, 1938; *Boğazların Menşei*, 1938; *Kartografya Dersleri*, 1939; *Avrupa Coğrafyası*, I, 1949; *Türkiye İktisadi Coğrafyası*, 1955; *Ege Bölgesi Coğrafyası* (M.Tuncel ile), 1978; *Marmara Bölgesi Coğrafyası* (M.Tuncel ile), 1981.

DARWIN, Charles (1809-1882)

İngiliz doğa bilgini. Canlılarda evrimin "doğal seçme" yoluyla gerçekleştiğini öne süren kuramıyla, bilimin ve düşünce tarihinin gelişmesini derinden etkilemiştir.

Charles Robert Darwin 12 Şubat 1809'da, Shropshire'in Shrewsbury kentinde doğdu. 19 Nisan 1882'de Kent'teki Downe kasabasında öldü. Babası Robert Waring Darwin, ünlü düşünür, şair ve bilim adamı Erasmus Darwin'in oğluydu ve Shrewsbury'nin başarılı hekimleri arasında saygın bir yer edinmişti. Annesi Susannah Wedgwood ise, hem sanatçı hem sanayici yönüyle İngiltere'nin en ünlü seramik yapımcılarından biri olan Josiah Wedgwood'un

Charles Darwin

(1730-1799) kızıydı. Annesini sekiz yaşındayken yitiren Darwin'in bakımını büyük ablası Caroline üstlendi. Ne var ki o güne değin hep başarılı bireyler yetiştirmiş, saygıdeğer, varlıklı ve kültürlü iki ailenin bu en küçük üyesi, yakınları için yıllarca üzüntü kaynağı olacaktı. Gerçekten de, gerek kendisinin, gerek Darwin konusunda en yetkili biyografi yazarlarından biri sayılan İngiliz zooloji bilgini Sir Gavin de Beer'in (doğ. 1899) belirttiğine göre, Darwin'in ne çocukluğu ne de gençliği, ileride bir döneme damgasını vuracak büyük bir bilginin yetiştiğini müjdeliyordu. Olağanüstü bir yetenek ya da zekâ belirtisi göstermediği gibi, ailesine sorun olacak kadar bağımsız ruhlu, geç öğrenen, öğretilenlere ilgisiz ve isteksiz bir çocuktur. Kuş ve balık avlamak, yakaladığı hayvanları incelemek, kelebek, böcek, bitki, para, mineral, taş parçası gibi eline geçen hemen her şeyi biriktirmek neredeyse tek tutkusuydu. 1817'de kentteki bir devlet okuluna, Ertesi yıl da klasik öğretim programı uygulayan özel Shrewsbury School'a gönderildi. Ancak, Latince ve Yunanca gibi ölü dilleri, klasik yazarları, tarih ve coğrafyayı öğrenmek dokuz yaşındaki Darwin için zaman yitirmekten öte bir anlam taşıyor, belki daha işe yarar bilgiler verebilecek bir teknik okula gönderilmiş olmayı diliyordu.

1825'te bu "can sıkıcı" lise öğrenimini tamamlayınca, iyi aileden yetişmiş, saygıdeğer bir genç için en yararlı ve soylu uğraşın hekimlik olduğuna inanan babasının isteğiyle, tıp okumak üzere Edinburgh Üniversitesi'ne yazıldı. Tıp fakültesindeki dersleri hiç de ilgi çekici bulmayan, üstelik anatomi derslerinde kadavralara elini bile sürmekten çekinen ve ilk kez bir ameliyatı izlediğinde bayılacak gibi olan Darwin, ikinci ders yılının bitiminde hekimliğin kendisine göre bir meslek olmadığını anlamıştı. Anılarında da belirttiği gibi babası, "ailenin yüzkarası" olacağına artık iyiden iyiye inandığı oğluna, son bir umutla, bu kez din adamı olmasını önerdi. İngiliz Kilisesi'nin tüm doğmalarını benimsemiş, *İncil*'e ve Hristiyanlık'a inançla bağlı olan Darwin bu öneriyi olumlu karşılayıp 1827'de Cambridge Üniversitesi'ndeki Christ's College'da din eğitimine başladı. Yaşamının akışını değiştirecek botanik profesörü John Stevens Henslow'u da orada tanıdı. Darwin'le yakından ilgilenen ve bir zamanların küçük koleksiyoncusundaki doğa tutkusunu alevlendirerek geleceğin doğa bilginine yön veren Henslow sonradan "mantık gücü

olağanüstü, zekâsı çok dengeli, ama büyük bir deha olduğu söylenemez" diye tanımlayacağı Darwin'in yalnız öğretmeni değil ilk gerçek dostu oldu. 1831'de, pek iyi bir dereceyle olmasa da Cambridge'den diplomasını alıp ailesinin yanına dönen Darwin için, yıllar sonra geliştireceği kuramının başlangıcı olan araştırma gezisi olanağını yaratan da gene Henslow'du.

27 Aralık 1831'de Devonport limanından ayrılıp Büyük Okyanus'a ve Güney Amerika kıyılarına doğru yelken açan "Beagle" gemisinin gönüllü ve "amatör doğabilimcisi" Darwin, beş yıl süren bu uzun yolculuktan 2 Ekim 1836'da döndü. Üç yıl sonra da dayısının kızı Emma Wedgwood ile evlenerek Londra'ya yerleşti. Bu süre içinde gezi notlarını derleyip yayıma hazırlamıştı. 1839'da basılan bu gezi raporu Darwin'in ilk kitabıydı ve canlıların doğa tarihinden çok jeoloji bilgilerine ağırlık veriyordu. Aynı yıl Royal Society üyeliğine seçilen Darwin, türlerin kökeni ve evrim konusuna devrim yaratacak başyapıtını hazırlamaya yetecek zenginlikte gözlem ve bilgi birikimi, üstelik çok bol zamanı olmasına karşın, kuramını oluşturduktan sonra, yayımlamak için 21 yıl bekledi. Evrim düşüncesini ilk ortaya atan Darwin olmadı kuşkusuz; ancak, bu evrim sürecinin nasıl gerçekleştiğine inandırıcı bir açıklama getirerek kuşkuyu ortadan kaldırmak demek, bir zamanlar kilisenin hizmetine girmeye hazırlanan inançlı bir Hristiyan için *İncil*'in *Genesis* (Yaratılış) bölümünü yadsımak demektir. Nitekim, 1859'da yayımlanan *On the Origin of Species*'e (Türlerin Kökeni) en güçlü tepki, Darwin'in de umduğu gibi din çevrelerinden geldi. İnsan yaratılışı konusunda *İncil*'e değil Darwin'in evrim savına inanmakla dine, kutsal kitaplara, kiliseye duyulan inanç ve güven çökecek, Tanrı'nın "kendi sureti" olarak yarattığı insanı ayrıcalıklı yerinden alıp hayvanların arasına katmak, hele maymunla aynı atadan geldiğini öne sürmekle, üstelik evrim denilen bu gelişmenin "Yaratıcı"nın istemi dışında kendiliğindengelişen bir süreç olduğunu kabul etmekle Tanrı'nın varlığı bile kuşkuyla düşecekti. Darwin'in kuramını kanıtlanması olanaksız bir varsayım olarak değerlendirip eleştiren bazı bilim adamlarının da katılmasıyla büyüyen tartışmalar, 30 Haziran 1860'taki Oxford toplantısında gündeme getirildi. Sınırlı bir evrim düşüncesini benimsemekle birlikte Darwin'in kuramına en sert tepkiyle karşı çıkan Richard Owen ve Oxford Piskoposu Samuel Wilberforce'un suçlamaları karşısında evrimi savunan Darwin değil, özellikle Thomas Henry Huxley'di. İngiltere dışındaki ülkelerde, örneğin Agassiz'nin önderliğinde ABD'de gelişen tepkileri de hiçbir zaman yandırmayan Darwin, tartışma ortamını en yakın dostları ve kuramının en ateşli savunucuları olan Huxley, Hooker, Spencer ve Haeckel'e bırakıp bir araştırmacı ve kuramcı olarak kalmayı yeğledi. Türlerin evrimini açıklamak için ortaya attığı doğal seçme ya da yaşam savaşında güçsüzlerin yok olup en güçlü ve uygunların varlığını sürdürmesi ilkesinin biyolojiden başka alanlara, siyaset, iktisat, sosyal bilimler, antropoloji, psikoloji ve ahlak öğretilerine taşınmasını da çocuksu bir şaşkınlık ve inanmazlıkla izledi. Kendi kuramından yola çıkılarak evrim ve sosyalizm arasında bağlantı kurulması belki en çok Darwin'i yadırgat-

Gençlik yılları

Huxley-Wilberforce tartışması

miştı; oysa, kuramını oluştururken kendisi de Malthus'un iktisadi coğrafya alanındaki görüşlerinden büyük ölçüde yararlanmıştı. Nitekim, insan nüfusunun besin kaynaklarından çok daha hızlı artış eğiliminde olduğuna dikkati çeken Malthus'un görüşü, Darwin'e, kimi hayvan ya da bitki türleri yok olurken, besinini daha kolay sağlayan başka türlerin sürüp gittiği düşüncesini esinlemişti. Darwin'den yüz yıl önce, temelde insanın en üstün yaratık olduğunu kabul eden Fransız Aydınlanma Dönemi düşünürleri toplumsal evrim düşüncesini geliştirmekteydi. Örneğin Condorcet 1794'te yazdığı ünlü *Esquisse d'un tableau historique de progrès de l'esprit humain* (İnsan Zekâsının İlerlemeleri Üzerine Tarihi Bir Tablo Taslağı, 2 cilt, 1944-1945) adlı yapıtında insanlığın tarihini, her aşaması bir öncesinden daha gelişmiş olan dokuz evrede incelemişti. Ancak Darwin, evrim kuramını geliştirirken Fransız Aydınlanma Dönemi'nin düşünürlerinden çok, insanlığın iyiye doğru evrimine

inanmayan ve bunun olanaksızlığını göstermeye çalışan Malthus ve Pailey adlı iki İngiliz din adamının düşüncelerinden etkilenmiştir. Fransız Devrimi'nin ve İngiliz Sanayi Devrimi'nin toplum yapısını altüst eden sonuçlarından ürken Malthus, tıptaki gelişmeleri ve yoksullara devlet yardımını, doğal ölüm oranını düşürdüğü için büyük bir "iktisadi günah" olarak görürken, Pailey toplumsal uyumun tanrısal kaynağını göstermeye çalışıyordu.

İlk baskısı birkaç gün içinde tükenen ve ölümüne değin altı basım yapan *Türlerin Kökeni*'nden sonra Darwin, çok kısa aralarla on kitap daha yayımladı. Ne var ki, daha evliliğinin ilk günlerinde başlayan halsizlik, uykusuzluk, sürekli bulantı ve bağırsak krampları giderek sağlığını ve yaşam biçimini etkilemeye başlamıştı. Nitekim, evlendiği yıl Londra'dan ayrılıp, daha güneyde küçük bir kasaba olan Downe'da bahçeli bir eve yerleşen Darwin, toplumsal etkinliklerini de çalışma saatlerini de iyice kısıtlayarak ömrünün sonu-

Evrim Düşüncesinin Evrimi

Canlı türlerinin ayrı ayrı yaratıldığı ve değişmez olduğu inancına karşı çıkarak, canlı varlıkların uzun süreçler içinde değiştiğini kabul eden evrim kuramı tartışmalarının başlangıcı oldukça eski çağlara uzanır. Örneğin İÖ 6.yy'da Miletos'lu Anaksimandros*, insanın suda yaşayan bir hayvandan türediğini ortaya atmış, bir yüzyıl sonra Empedokles* insanı da kapsamak üzere tüm canlı ve cansız varlıkların sürekli bir dönüşüm geçirdiğini ileri sürmüştü. Aristoteles* ise İÖ 4.yy'da, yaşamın cansız maddelerden kendiliğinden gelişebileceğine inanmıştı. Aristoteles'e göre nasıl döllenmiş bir yumurtada yeni canlıyı geliştirecek "etkin öz" varsa, bazı cansız maddelerin içinde de böyle bir öz vardır ve bu öz uygun koşullar bulduğunda yeni canlıyı oluşturur. Örneğin, çamur ve topraktaki etkin öden uygun koşullar altında canlılar gelişir. Aristoteles'in kuramının bir benzeri sonradan "abiyojenezciler" tarafından yaygın olarak benimsenmişse de, Redi* ve Pasteur'un* çalışmalarıyla bu kuram çürütülmüş ve buna karşı gelişen "biyogeneze" kuramı, her canlının yine ancak bir canlıdan üreyebileceğini savunmuştur.

Yunan düşünürlerinden sonra, Batı dünyasında Hristiyanlık'ın egemen olması evrim konusundaki çalışmaları büyük ölçüde engellemiş, ancak zaman zaman bir iki araştırmacı konuya eğilme yürekliliğini gösterebilmiştir. Bu örneklerden biri olan ve karada yaşayan tüm türlerin denizlerdeki benzerlerinden kaynaklanabileceğini ileri süren Fransız Benoit de Maillet'ye göre, balıklar karada yaşamaya alışmış ve yeni hayvan türlerinin özellikle kuşların atası olmuştur. Gene aynı dönemde Maupertuis*, canlı varlıkların kuşaklar boyunca rastlantı sonucu değişebileceğini açıklamış ve yararlı değişim gösterenlerin varlıklarını sürdürebildiğini, gös-

teremeyenlerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını öne sürmüştü. Sınırlı bir dönüşüm düşüncesini benimseyen Buffon* ise, tüm hayvanların tek bir hayvandan türediğine ve bu hayvanın zamanla değişerek öbür hayvan türlerinin tümüne kaynaklık ettiğine inanıyordu.

Evrim tartışmalarının tarihsel gelişiminde, bu düşünceye karşı çıkan yalnızca din adamları olmamış, bazı doğabilimciler de evrim düşüncesinin karşısında yer alarak türlerin değişmezliğini savunmuştur. Örneğin, Cuvier* omurgalı fosilleri üzerinde yaptığı çalışmalarda balıklardan memelilere dek uzanan bir evrim zincirinin varlığını görmesine karşın, bu gelişmenin tümüyle değişik yaşam biçimlerinden kaynaklandığını öne sürmüştü. Louis Agassiz* de, Darwin kuramını destekleyecek birçok çalışması olmasına, hatta türlerin zaman içinde basitten karmaşığa doğru bir gelişme gösterdiğini kabul etmesine karşın, evrim kuramına karşı çıkmış ve türlerdeki gelişmenin birbirlerinden bağımsız olduğunu savunmuştu.

Canlıların evrimi konusundaki çalışmalara bilimsel boyut getiren ve düşüncesini inançla savunan ilk doğa bilgini Lamarck'tır.* Çevre koşullarındaki değişikliklerin o çevrede yaşayan bir hayvan türünde de değişmeye yol açacağını düşünen Lamarck, bu düşünceden ve gözlemlerinden yola çıkarak iki varsayıma ulaştı: Kullanılan organlar gelişir, kullanılmayanlar körelir, hatta kaybolur; canlı, kullanma sonucu kazandığı özelliği ya da kullanmama sonucu kaybettiği yapısal görünümü yeni döllere aktarır. Lamarck'ın kuramına başta August Weismann* olmak üzere birçok doğa bilgini karşı çıkmış ve organların kullanıp kullanılmamasının türlerde değişiklik yapmayacağını kanıtlamaya çalış-

na değin orada yaşadı. 73 yaşında kalp krizinden ölmesine karşın, kırk yıl boyunca yakındığı bu hastalık belirtilerinin, büyük bir olasılıkla "Beagle" seferi sırasında Güney Amerika'da bir tür çeçe sineğinin taşıdığı, kalp ve bağırsak kaslarına yerleşen triponozoma türü bir asalakten ileri gelen chagas hastalığı olduğu sanılıyor.

Darwin, beş yıl süren "Beagle" seferinde en ilginç gözlemlerini Tierra del Fuego, Yeşilburun (Cabo Verde) Adaları, Galápagos, Tahiti, Avustralya ve Güney Amerika'nın batı kıyılarında yapmıştır. Yalnız kendisinin değil, bilim tarihinin de dönüm noktalarından biri olan bu gezide derlediği bilgilerle, jeoloji, botanik ve türlerin evrimi gibi üç ayrı alanda çok önemli sonuçlara varabilmesi, Darwin'in çok titiz bir gözlemci olmasından ve her gözlemi tümdengelim yöntemiyle değerlendirmesinden kaynaklanır. Yeşilburun Adaları'ndaki bir yanardağda yaptığı ilk gözlemlerin, jeoloji bilgini Charles Lyell'in görüşlerini

doğrulaması Darwin'in düşünce çizgisini de büyük ölçüde etkilemiştir. O yüzyılın başında pek çok jeoloji bilgininin benimsediği, özellikle Fransa'da Cuvier ve İngiltere'de Adam Sedgwick'in desteklediği jeoloji kuramı, belli aralarla yinelenen çok güçlü doğa olaylarının örneğin yersarsıntısı ya da büyük su baskınlarının hem yeryüzü biçimlerini değiştirdiğini, hem de bazı hayvan türlerinin yok olmasına neden olduğunu, bunu izleyen dinginlik döneminde ise yeni türlerin ortaya çıktığını savunuyordu. Lyell, 1830'da ilk cildi yayımlanan *Principles of Geology* ("Jeolojinin İlkeleri") adlı yapıtında bu görüşe karşı çıkarak, doğa olaylarının yeryüzünü belli zamanlarda değil sürekli olarak etkilediğini, yüzey biçimlerinin yağmur, rüzgâr ve dalgalarla yavaş ama aralıksız olarak değiştiğini öne sürdü. Darwin jeolojide geçerli olduğun gözlemlediği bu ilkeyi canlıların değişimine de uygulayarak, evrimin kesintisiz ve yavaş bir süreç olduğu inancına vardı.

“Beagle”ın yolculuğu

Jeoloji ve botanik incelemeleri

miştir. Lamarck'ın kuramı bilim çevrelerinde tartışılırken, 19. yy'ın ikinci yarısında Darwin'in evrim konusundaki düşünceleri balk arasında da geniş yankı uyandırmıştı. Gerek çağında gerek 20. yy'da yaygın olarak benimsenen Darwincilik, doğabilim ilkelerine en uygun kuram olmasına karşın, bazı yönleriyle eksik ve yetersizdir. Bu olgu özellikle Darwin'in döneminde kalıtım konusundaki bilgilerin yetersiz olmasıyla açıklanabilir. Çünkü Mendel'in*, çağdaş kalıtım biliminin başlangıcı sayılan çalışmalardan Darwin yararlanma olanağı bulamamıştır. Kalıtım yasaları ortaya konuldukkça, Darwin'in evrim kuramının çeşitli yönleri bu kurallara göre yeniden tartışılmış, 1920-1930 arası R.A. Fisher*, Sewall Wright (doğ. 1889) ve J.S. Haldane'in* "Topluluk Kalıtım Bilimi"ni kurlmaları ve genlerdeki değişkenliğin topluluk içinde nasıl dağıldığını incelemeleriyle Darwincilik daha inandırıcı bir nitelik kazanmıştır.

Günümüzde özellikle moleküler biyoloji alanındaki gelişmeler, Darwin'in kuramıyla açıklanamayan değişim sorununa çözüm getirmiştir. Buna göre, canlılarda birdenbire ortaya çıkan değişimlerin (mütasyon) sorumlusu, başta radyoaktif ışınlar olmak üzere bazı kimyasal maddeler, antibiyotikler ve ısı gibi birtakım etkenlerdir. Darwincilik'in temel ilkeleri ve genetik bilimindeki yeni gelişmeler, sentetik evrim kuramı adıyla "Modern Sentez" de birleştirilmiştir. Julian Huxley'in* öncülüğünü yaptığı bu sentez, Darwincilik'in ana ilkelerini genetik malzeme düzeyinde de geçerli sayar. Çağdaş bilgilerin ışığında yeniden gözden geçirilen bu ilkelere göre, kalıtım yüklerindeki değişkenlikler evrimin temelini oluşturur ve bu değişkenliklerin bir nüfustaki dağılımı doğal seçme ilkesine uygun olarak gerçekleşir. Kısacası, organizmanın çevresine daha iyi uyum sağlama adına yol açan değişimler kalıcıdır. Değişime uğrayan tip giderek çoğalır ve nüfusta görülme olasılığı zamanla artar. Üçüncü bir ilke

de, bu doğal seçme sürecinin küçük birikimlerle çok uzun sürelerde algılanabilir düzeye geldiğini kabul eder.

Günümüzde Darwincilik'e getirilen eleştirilerin ağırlığı, bu kuramın yanlış değil eksik olduğu yönündedir. En büyük eksikliği ise, doğada görülen ve birbirinden türediği kanıtlanmaya çalışılan türlerin ilk kökeni ve yaşamın başlangıcı sorununa yanıt getirmemesidir. Gerçekten de Darwin bu konuya hiçbir açıklama getirmediği gibi, dönemindeki yetersiz bilgiyle bu soruyla uğraşmanın saçma olduğunu ileri sürmüştü. 20. yy'da, ilk canlıların ya da canlıların uzun bir biyokimyasal evrim sonucu oluştuğunu kanıtlamaya yönelik en önemli çalışmalardan birini S.L. Miller* yapmıştır. Miller, ilkel atmosferde bulunduğu sanılan ortama benzer bir ortam yaratarak yaptığı deneyde, canlıların temel maddesi proteinlerin yapıtaşı olan aminoasitleri oluşturmayı başarmış, ancak elde ettiği karışım içinde proteinelere rastlanmamıştır. Daha sonra S.W. Fox kuru bir aminoasit karışımını ısıtarak bu kütleyi soğumaya bırakmış, soğuyan kütleyi incelediğinde birçok aminoasit molekülünün proteinlerin kimyasal yapısına benzer bir biçimde diziler oluşturduğunu saptamıştır.

SSCB'li bilgin Oparin* ise, sıvı içindeki organik maddelerin davranışlarını inceleyerek, ilkel denizlerde biriken organik maddelerin su molekülleriyle etkileşmesi sonucunda ilkel hücreye benzer yapıların gelişebileceğini öne sürmüştür. Bütün bu sonuçlar yaşamın başlangıcı konusunda bilgi vermekle birlikte, henüz kesin bir kanıt sayılamaz. Laboratuvar koşullarıyla yaşamın başlangıcındaki doğa koşullarının ne derece benzerlik gösterdiği tartışma konusu olduğu gibi, deneylerde üretilen aminoasit ve proteinlerin bir canlının oluşumuna yol açabileceği de bugün için kanıtlanmış değildir. Canlılarda ortak kalıtım mekanizmasını oluşturan DNA'ya ilişkin araştırmaların zamanla bu konuda önemli bir bilgi birikimi sağlaması beklenebilir.

Evrim kuramını açıklamadan çok önce jeoloji alanında adını duyuran ve gezinotlarından sonraki ilk üç yapıtında bu tür gözlemlerini derleyen Darwin, özellikle iki konuda Lyell'in görüşlerini çürütecek kanıtlar toplamıştı. Gnays, şist, arduvaz gibi yapraklı yapıdaki kayalarda bu katmanlaşma ya da ince yapraklara ayrılma olayının, Lyell'in öne sürdüğü gibi tortullaşma sırasında gerçekleşmediğini, jeolojik zamanlarda kayacın uğradığı aşırı basınç ve sıcaklıktan ileri geldiğini belirlemesi, başkalaşım kayalarının oluşumuna açıklık getirdi. Atollerin oluşumunu, deniz dibinden yükselen yanardağ ağzlarının çevresinde mercanların birikmesiyle açıklayan Lyell'e karşılık Darwin, mercan resifleriyle atollerin deniz tabanının çökmesi sonucunda oluştuğunu öne sürdü.

Darwin'in botanik alanındaki görüşleri de, temelde, daha önce *Türlerin Kökeni*'nde açıkladığı ve varolma savaşında canlıların en güçlü silahlarından biri saydığı ortama uyum olgusundan kaynaklanır. Orkidelerde, tırmanıcı ve böcek yiyen bitkilerde rastlanılan ilginç uyum örneklerini veren Darwin'in, döllenme konusunda uzun deneylerden sonra verdiği kanı da, çapraz döllemenin çoğu kez kendiliğinden döllemeye oranla daha sağlıklı, verimli ve varolma savaşından sağ çıkabilen dayanıklı dölleri verdiğidir. Mendel'in çaprazlama deneylerinin sonuçları 1900'lerde yeniden keşfedilip gün ışığına çıkarıldığında, Darwin'in melez türler konusundaki görüşü de daha iyi değerlendirilebilmiştir.

Darwincilik

Jeoloji ve botanik alanındaki çalışmalarının önemli yadsınma maklabilirlikte, Darwin'in adı her şeyden önce evrim mekanizmasının işleyişine ilk tutarlı açıklamayı getiren Darwincilik kuramıyla birlikte anılır. Evrim kavramını ilk ortaya atan bilgin olmamakla birlikte Darwin'in öncülüğü, canlıların basit türlerden gelişmiş türlere doğru evriminde izlenen yolu ve bu değişimde rol oynayan etkenleri tutarlı bir biçimde açıklamak olmuştur. "Beagle"la uzun yolculuğuna başlarken, ailesinde biyolojik evrimi savunmuş Erasmus Darwin gibi bir bilgin olmasına karşın, genç Darwin dinsel inancı ve Cambridge'de aldığı din eğitiminin pek yeni etkileri nedeniyle, yeryüzündeki tüm canlıların *İncil*'de anlatıldığı gibi yaratıldığından ve ilk biçimini koruduğundan kuşku duymuyordu. Güney Amerika'nın batı kıyıları açığında, Ekvator'un altında yer alan ve on iki büyük, yüzlerce küçük adacıktan oluşan Galápagos Takımadaları'na ulaştıklarında ilk kuşkuları belirdi. Yanardağ kökenli bu adalarda, kaktüsle beslenen ve tarihöncesi hayvanları andıran iri, zırlı kaplumbağlarla, kıyıdaaki yosunlarla beslenen bir metre boyunda deniz kertenkeleleriyle ve insandan ürkmeyen kuşlarla karşılaştı. Özellikle ayrı adalarda rastladığı on dört ispinoz türünden her birinin değişik bir beslenme biçimi ve bu beslenme biçimine uygun değişik bir gaga yapısının olması Darwin'i çok düşündürdü. Tohumla beslenen ispinozların papağan gagasına benzeven kıvrık ve güçlü gagalarına karşılık, böcek yiyenlerin avlarını daha kolay yakalamasını sağlayan sivri ve ince gagaları vardı. Yüzey biçimleri ve iklimleri aynı, birbirine komşu adalarda yaşayan ve aralarında bağ olduğu açıkça belli olan ispinoz türlerinin yapı ve beslenme özellikleri arasındaki bu değişiklikler, hepsinin aynı kökenden türediğini, yalnız gaga biçimlerine uygun

besinlerin bol olduğu ayrı yerlerde çoğaldığını gösteriyordu. Adalarla en yakın anakarada yaşayan türler arasındaki benzerlik, aynı anakaranın komşu bölgelerinde yaşayan ve aynı türden olmayan canlılar arasındaki yakın akrabalık, belli bir bölgedeki fosillerle yaşayan canlılar arasında gözlemlenen yapısal benzerlikler bütün türlerin ayrı ayrı yaratıldığını, ortak bir atadan türeyip zamanla değişime uğradığını hemen kabul ettirecek kadar belirgindi. Düşüncelerinin bu aşamasında, Lyell'in "yeryüzü bugünkü biçimiyle yaratılmadı, doğa kuvvetlerinin etkisiyle ve çok uzun süren bir değişimin sonucunda bu biçimini aldı" ilkesinden yola çıkan Darwin, canlıların da yeryüzü ile birlikte değiştiğinden artık emindi. Ama en güç soruna, bu değişimin nedenlerine ve nasıl gerçekleştiğine yanıt bulamamıştı. İngiltere'ye döndükten sonra, 1837'de verdiği ilk yargı, tarih çağlarından başlayarak tarım ve evcilleştirmenin bitki ve hayvan türlerinde kaçınılmaz bir değişikliğe yol açtığıydı. Tarım için işine yarayacak bitki türlerini seçip, değişik iklimde, değişik topraklara eken, değişik gübrelerle besleyen, birbirleriyle çaprazlayarak melez dölleri elde eden insan, bilinçli ve bilinçsiz seçimiyle bunca değişikliğe neden olabilirken, doğanın seçimi neler yapamazdı ki? Bu düşünceye ulaşmasında, 1838 Eylül'ünde okuduğu, Malthus'un *Essay on the Principle of Population* ("Nüfuslaşma İlkesi Üstüne Deneme") adlı yapıtının yönlendirici etkisi büyük olmuştur.

O tarihten sonra, doğal seçimin evrimin tek yolu olmasa bile başlıca yolu olduğuna inanan Darwin, kuramının ilk taslağını 1844'te yazmaya başladıysa da, ancak on iki yıl sonra, yakın dostları Joseph Dalton Hooker ile Charles Lyell'in yüreklendirmesiyle yeniden ele alabildi. 1858'de Alfred Russel Wallace'in kendisine gönderdiği bir yazıdan, doğal seçme yoluyla türlerin evrimi düşüncesini Wallace'in da hemen hemen aynı terimlerle ve çok inandırıcı bir biçimde açıklamış olduğunu öğrenmek, Darwin'in hiç beklemediği bir gelişmeydi. Wallace, Darwin'den bağımsız olarak Malaya Takımadaları'nın hayvan ve bitki örtüsünü inceleyerek aynı sonuçlara ulaşmıştı. Darwin, yirmi yıldır üzerinde çalıştığı bu varsayımın ilk söz eden kişi olma onurunu Wallace'a bırakmaya karar verdi. Ancak, Darwin'in eski taslağını okumuş olan Hooker ile Lyell, ikisinin görüşlerini aynı başlık altında birleştirerek 1 Temmuz 1858'de Londra'daki Linnean Society'ye sundular.

Evrim konusunda çalışan doğabilimcilerin, Almanya, İngiltere ve Fransa'da hemen hemen aynı anda aynı sonuçlara varmaları ve sağlığının giderek bozulması, Darwin'in çalışmalarına yeni bir hız verdi ve 1859'da *Türlerin Kökeni*'nin bir özeti yayımlanarak derlediği kanıtları ve kuramının ilkelerini açıkladı: Evrim bireyleri teker teker etkileyen bir süreç değil, tüm bir canlı topluluğunda ortaya çıkan genel bir olgudur. Türlerin değişmesi sonucunda, aynı türün üyeleri arasında bireysel farklar ortaya çıkabilir. Değişime uğrayan türün bireyleri, eğer bu değişim sırasında, beslenme ve korunma savaşına girecekleri başka gruplardan daha üstün nitelikler geliştirebilmişse ortama uyum sağlar ve yaşamını sürdürebilir. Yaşamsavaşına giren her canlı grubu ya hızla çoğalarak (çok sayıda yumurta, tohum üreterek ya da yavrulararak) üremesini sürdürmek zorundadır, ya da düş-

Türlerin Kökeni

manlarından daha güçlü, daha hızlı olan bireyler ortama uyum sağlayacak ve besinleri ele geçirecektir. Bu özellikleri gösteremeyen canlılar, doğal seçimle ayıklanarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Değişime uğrayan türün değişimle kazandığı özellikler yeni döllere aktarılır. Doğal seçme sonucunda yalnızca en üstün ve en dayanıklılar yaşamını sürdürebildiği için, doğadaki tüm canlılar en basitten en gelişmiş doğru evrim geçirmiştir. Yaşamını sürdüren ilkel organizmalar, var olmalarını, bulundukları ortam ve koşullarda kendileriyle savaşıacak başka canlıların bulunmayışına borçludur. Yeryüzünün ilk çağlarında, ilkel canlılarda değişime (mütasyon) yol açacak etkenlerin yaygın olması Darwin'in bu savını doğrular niteliktedir. Gerçekten de, değişimin en büyük etkeni olan radyoaktif ışınlar o çağlarda bugünküne oranla çok daha fazlaydı; radyoaktif maddeler ısıma sonucunda giderek kararlı bileşiklere dönüştüğünden, bu etken de gücünü zamanla yitirmektedir.

Darwin, kuramının birçok yönünü gözlemleri ve bilgisiyile açıklayabilmişse de, türlerde bireysel farklara yol açan değişimin nedenlerine tutarlı bir açıklama getirememiştir. Gene de, canlıların evrimi konusundaki kuramıyla kendisinin öncüsü olan Lamarck'ın düştüğü yanlışlara, büyük ölçüde onun açıklamalarından yararlanmış olmasına karşın düşmemiştir. Lamarck'a göre, canlılarda çok kullanılan organlar gelişir, kullanılmayanlar ise körelir; gelişme ya da körelme biçiminde kazanılan bu nitelikler de dölen döle aktarılır. Örneğin, yaşayan zürafaların boynunun bilinen zürafa fosillerinden daha uzun olmasını açıklarken, Lamarck, ağaç tepelerindeki yaprakları yiyebilmek için zürafaların boyunlarını sürekli olarak yukarı uzattıklarını, böylece çok kullanılan bu organın geliştiğini ve bu kazanılmış özelliğin yeni döllere aktarıldığını öne sürmüştü. Darwin ise, zürafa topluluğu içinde ani bir değişimle uzun boyunlu bireylerin oluştuğunu, besinini daha kolay sağlayın bu uzun boyunlu zürafaların giderek çoğalmasıyla kısa boyunluların besin savaşını kaybettiğini ve doğal seçimle ayıklanarak yok olduğunu savunmuştur.

Darwin'in açıklayamadığı kalıtsal değişimin nedeni ve yeni döllere nasıl aktarıldığı sorusunu Mendel 1860'larda kalıtım yasalarıyla yanıtlamıştı. Ne yazık ki Darwin'in bu çalışmadan haberi olmadı ve yıllar sonra yeniden değerlendirilen Mendel yasaları, ardından genetik bilimi, bugün "değişimin" denilen bu kalıtsal değişikliklerin iletilmesinden genin yapısındaki DNA moleküllerinin sorumlu olduğunu kanıtladı.

Darwin 1871'de yayımladığı *The Descent of Man* ("İnsanın Atası") adlı yapıtıyla, *Türlerin Kökeni*'nde yalnızca bitki ve hayvanlar için irdelediği değişim yoluyla evrim konusunu bu kez insan türüne uyguladı. İnsanın ilk atasını araştırırken, sınıflandırmada maymunlardan bile alt basamakta yer alabilecek kadar ilkel bir canlı olabileceğini öne sürdü; buna karşılık, Oxford toplantısında Piskopos Wilberforce ile Huxley arasında sert tartışmalara neden olan insanın maymundan türediği savını Darwin hiçbir zaman ortaya atmamıştır. Gene *Türlerin Kökeni*'nde çok kısa bir bölüm ayırdığı eşeyssel (cinsel) seçme olgusunu bu yapıtında daha ayrıntılı bir biçimde inceleyen Darwin'e göre, insanın ve çoğu hayvanların evrimin-

de doğal seçme gibi etkin rol oynayan biyolojik ilkelerden biri de eşeyssel seçmedir. Aynı eşeyden bireyler, genellikle de erkekler arasında öbür eşeyi elde etmek için yapılan bir yarış niteliğindeki bu seçme olgusu, bir varolma savaşına dayanmadığı ve ölümle sonuçlanmadığı için doğal seçme kadar acımasız ve sert değildir. Darwin, renk, kuyruk, yele, boynuz, gövde iriliği gibi eşeyinin üstün özellikleriyle başka bireylere tercih edilen bireyin daha çok döl verme şansına kavuştuğunu belirtmiş, ancak doğal seçmeyle eşeyssel seçme arasındaki ilişkiye değinmemiştir.

Darwin'in evrim kuramı sosyal bilimlerde değişik görüşteki bilim adamlarınca yaygın bir biçimde benimsendi. Bu kuramın dinsel dogmaları sarsıcı etkisi, doğadaki sürekli devinime ve bunun önce nicel, giderek nitel değişikliklere yol açtığına ilişkin savları ve bulguları, Tarihi Maddecilik'i benimseyen düşünürlerin toplumsal değişimlere ilişkin savlarına önemli bir destek sağladı. Öbür ucta, 19. yy İngiltere'sindeki rekabetçi kapitalizmin gelişme yasalarını inceleyen Klasik İktisat Okulu'na bağlı bilim adamları da, Darwin'in türlerin varolma savaşını, en dayanıklılar ve çevre koşullarına uyum gösterenlerin yaşama hakkı olduğu savını kuramlarının önemli bir desteği saydılar. Örneğin, Klasik İktisat Okulu'nun öğretilerine göre firmalar arasındaki rekabet küçük ve verimsiz işletmelerin yok olmasına, rekabete dayanabilen firmaların ise büyüyüp güçlenmesine yol açacaktır. Bu da doğal ve sağlıklı bir gelişmedir.

Darwin'in görüşleri psikoloji alanında karşılaştırmalı genetik ve zihinsel kalıtım araştırmalarına yeni bir yön kazandırırken, antropolojide ırk araştırmalarına olan ilginin artmasına katkıda bulunmuş ve bu yönelimin sonunda, bir yanda ırkların gelişimini çevresel etkenlere bağlayan kuramlar, öbür yanda da Aryancılık gibi saf ırkçı kuramlar geliştirilmiştir. Darwin'in kuramının din çevrelerindeki tartışması ve bu kuramın sosyal bilimler alanında da yaygın bir biçimde geliştirilmesinin yarattığı sarsıcı etkiler 20. yy'da da sürmektedir. 1925'te ABD'de, öğrencilerine evrim kuramını anlatan John J. Scones'un yargılandığı ünlü "maymun davası"nda öğretmen suçlu bulunmuş ve bu kuramın okullarda öğretilmesi Tennessee Eyaleti'nde yasaklanmış, ancak 1968'de ABD Yüksek Mahkemesi bu tür yasaların anayasaya aykırı olduğunu kabul etmiştir.

• **YAPITLAR-** (başlıca): *Journal of Researches into the Geology and Natural History of the Various Countries Visited by H.M.S. Beagle, 1839*, ("Beagle Gemisiyle Yapılan Yolculukta Dolaşılan Çeşitli Ülkelerin Jeoloji ve Doğa Tarihi Araştırmaları Raporu"); *The Structure and Distribution of Coral Reefs, 1842*, ("Mercan Resiflerinin Yapısı ve Dağılımı"); *Geological Observations on the Volcanic Islands Visited During the Voyage of H.M.S. Beagle, 1844*, ("Beagle Gemisiyle Yapılan Yolculuk Sırasında Dolaşılan Volkanik Adalardaki Jeoloji Gözlemleri"); *Geological Observations on South America, 1846*, ("Güney Amerika'daki Jeoloji Gözlemleri"); *A Monography of the Subclass Cirripedia, 2 cilt, 1851*, ("Cirripedia Alt sınıfı Üstüne Bir Monografi"); *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life, 1859*, (*Türlerin Kökeni, 1970*); *The Variation of Animals and Plants Under Domestication, 1868*, ("Evçilleşmenin Etkisiyle Hayvanların ve Bitkilerin Değişimi"); *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex, 1871*, ("İnsanın

Darwincilik'in sosyal bilimler üzerindeki etkileri

• *Eşeyssel Seçme*

Atası ve Eşeyliğe Bağlı Seçme"); *The Expression of the Emotions in Man and Animals*, 1872, ("İnsanda ve Hayvanlarda Duyguların Dile Getirilişi"); *Insectivorous Plants*, 1875, ("Böcekçil Bitkiler"); *Climbing Plants*, 1875, ("Tırmanıcı Bitkiler"); *The Effects of Cross and Self Fertilization in the Vegetable Kingdom*, 1876, ("Bitkiler Dünyasında Çapraz ve Kendiliğinden Döllenenlerin Etkileri"); *The Power of Movement in Plants* (oğlu Francis Darwin ile), 1880, ("Bitkilerde Hareketin Gücü"); *Autobiography*. (ö.s.), 1880, ("Özyaşam Öyküsü"); *Evolution by Natural Selection*. (ö.s.), 1958, G. de Beer (der.), ("Doğal Seçme Yoluyla Evrim").

- **KAYNAKLAR:** F. Darwin, *Life and Letters of Charles Darwin*, 3 cilt, 1887; F. Darwin ve A. C. Seward, *More Letters of Charles Darwin*, 2 cilt, 1903; G. de Beer, *Charles Darwin*, 1963; *Atlas of Evolution*, 1964; *Darwin and Huxley: Autobiographies*, 1971.

- **BAKINIZ:** L. AGASSIZ, BUFFON, CUVIER, E. DARWIN, DOBZHANSKY, GEOFFROY SAINT-HILAIRE, A. GRAY, HAECKEL, T.H. HUXLEY, LAMARCK, LYELL, MALTHUS, MAUPERTUIS, MENDEL, ROWEN, H.SPENCER, A.R. WALLACE.

DARWIN, Erasmus

(1731-1802)

İngiliz filozof, ozan ve bilim adamı. Türlerin ortak bir atadan kaynaklanarak, istençleri doğrultusunda evrimleştiğini savunmuştur.

12 Aralık 1731'de Eton, Nottinghamshire'da doğdu, 18 Nisan 1802'de Derby'de öldü. Charles Darwin ve Francis Galton'un dedesidir. 1750-1756 arasında Cambridge ve Edinburgh üniversitelerinde öğrenim gördü. 40 yıl kadar Lichfield ve Derby'de tıp alanında çalıştı. 1766'da Lichfield'de tanıştığı Joseph Priestley, Samuel Johnson ve J.J. Rousseau ile dostluk kurdu. 1781'de Derby'ye gittikten sonra onlarla uzun süre yazıştı. 1784'te Derby'de bilime olan ilgiyi artırmak amacıyla Philosophical Society'yi kurdu.

Özgür düşünce yanlısı olan E.Darwin, doğa felsefesi ve evrim kuramı üzerine şiir ve düzyazılar yazmıştır. 1794-1796 arasında yazdığı *Zoonomia or the Laws of Organic Life*'de ("Organik Yaşamın Yasaları") organizmaları yönlendiren yasaları çözümlemeye çalışmıştır. Ona göre yaşamı mekanik olarak açıklamaya çalışmak yanlıştır. Her yeni bireyin, kendisinden doğduğu üretici hücrenin küçük bir örneği olarak önceden biçimlendiğini söyleyen öğretiyi karşı çıkmış; yeni bireylerin çevredeki malzemeyi kullanarak yeni parçalar oluşturmak yoluyla geliştiğini savunan epigenetik görüşü benimsemiştir. Bu görüşe göre, görece farklılaşmamış olan yumurta, bu mekanizmayla karmaşık bir organizmaya dönüşür. Yaşamın kendisi de böyle bir dönüşümle evrimleşmiştir. Şimdi varolan canlıların tümü, uzun süre önce varolan bir ilkel iplik'ten (*primal filament*) kaynaklanmış, değişen çevre koşullarına uyum göstermek üzere de farklılaşmışlardır.

Daha sonra C. Darwin'in *The Origin of Species*'ini (Türlerin Kökeni) etkileyen görüşünü kanıtlamak ve evrimin gerçek olduğunu göstermek için, evcilleştirilen hayvanların geçirdiği değişimleri, ekili bitkilerin

yabani bitkilerden farklılaşmasını, kurbağa yavrularının kurbağaya dönüşümünü örnek olarak vermiştir. Bu örnekte izlenebildiği gibi, organizmalar da çağlar boyunca değişik çevre koşullarıyla karşılaştıkça istek, zevk ve acılarının yönünde istençlerini kullanmışlar, bu eğilim nedeniyle de yeni parçalar geliştirerek evrimleşmişlerdir. E.Darwin, *Zoonomia*'nın ikinci bölümünde, canlılarda ortaya çıkan hastalıkları gövdesel ve tinsel nedenlerle açıklamaya çalışmış, çeşitli tedaviler önermiştir.

E.Darwin, 1803'te basılan ve gövdesel niteliklerin, organizmaların istekleri, arzuları ve nefretleri doğrultusunda üretildiğini anlatan *The Temple of Nature* ("Doğa Tapınağı") şiirinde de, bu niteliklerin kalımsal olarak yeni nesillere geçerek, varoluş savaşımında onları koruduğunu savunmuştur.

İnsan gövdesinin daha ilkel yaşam biçimlerinden evrimleştiğini gösteren izler taşıması ve dünyanın doğal süreçlerini işleyişiyle varolduğu izlenimini vermesi nedeniyle E.Darwin, Tanrı'yı evreni yaratan "Büyük Mimar" olmaktan çok, her şeyi başlatan "Büyük İlk Neden" olarak gördü. Bu "Büyük İlk Neden", ilkel ipliğe (*primal filament*) tin, yaşam ve evrilebilme yetisi vermiştir. Doğanın tümü tin ve özdektir oluşur; Tanrı tasarladığı yaratıcı sürekli değiştirirken, bunların tümüne aynı atanın döllerini olduğunu belirleyecek bir aynılık damgası vurmuştur.

1789'da yaşamın kaynağı ve gelişimi üstüne *The Botanic Garden* ("Bitki Bahçesi") şiirini yazan E.Darwin'in görüşleri kendi zamanında önemsenmedi. Kendisinden büyük ölçüde etkilenen torunu C. Darwin'in görüşlerinin yayılmasıyla birlikte yeniden ele alınmaya başlandı. Kalıtımın temelini kromozom olduğu anlaşıldı, kalıtım yasaları bulunduğu zaman E. Darwin'in savları bilimsel bir temele oturmuş; doğal seçimin, türlerin değişerek yaşam sürdürmelerine yol açtığı anlaşılmıştır. Bu temeli Lamarck ile birlikte ilk ortaya atanlardan biri olan E. Darwin'in önemi, doğa tarihi üzerine bilimsel bir çaba göstermiş olmasıdır. Büyük edebi değer taşımayan yazıları, bilimsel değerlendirmeler, gözlemler ve abartılı kurgulardan oluşur. Bu yazılar, kendisinden sonra gelen araştırmacıları, özellikle Thomas Brown, J. Mill ve J.S. Mill'i etkilemiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca) *The Botanic Garden*, 1789, ("Bitki Bahçesi"); *Zoonomia or the Laws of Organic Life*, 2 cilt, 1794-1796, ("Organik Yaşamın Yasaları"); *A Plan of Conduct of Female Education in Boarding Schools*, 1797, ("Yatılı Okullarda Kız Öğrencilerin Eğitimi Üzerine Bir Yönetim Planı"); *Phytologia or the Philosophy of Agriculture and Gardening*, 1799, ("Tarım ve Bahçecilik Felsefesi"); *The Temple of Nature or the Origin of Society*, (ö.s.), 1803, ("Doğa Tapınağı ya da Toplumun Kaynağı").

- **KAYNAKLAR:** S. Butler, *Evolution, Old and New*, 1879; C. Darwin, *Life of Erasmus Darwin*, 1879; D. King-Hele, *Erasmus Darwin*, 1964.

- **BAKINIZ:** C.DARWIN, LAMARCK.

DARYAL, Vecihe

(1908-1970)

Türk kanun sanatçısı. Son dönemin en başarılı yorumcularındandır.

İstanbul'da doğdu, 12 Kasım 1970'te aynı kentte öldü. Musikiye ilkokul sıralarında, ünlü besteci Şevki Bey'in yeğeni Nazire Hanım'dan kanun dersleri alarak başladı. Dârüelhân'a girdi; Rauf Yekta, Ahmet Irsoy, Muallim İsmail Hakkı Bey gibi, o dönemin musiki ustalarının ders verdikleri bu kuruluşta Türk musikisi bilgileri öğrendi. Kendisinden çok yararlandığını belirttiği Muazzez Yurcu'dan kanun dersleri aldı. 1926'da Dârüelhân'ın kapatılması üzerine kaydını Çapa Kız Öğretmen Okulu'na aktararak, aynı ders yılı sonunda diplomasını oradan aldı. İstanbul Konservatuarı'nda Batı musikisi tarihi, solfej, armoni derslerini izledi; piyano çalıştı.

Telsiz Telefon Şirketi'nin 1926'da başlayan ilk radyo yayınlarına kanun sanatçısı olarak katıldı, 1938'e kadar İstanbul Radyosu'nda çalıştı. Daha sonra Ankara Radyosu'na geçti. 1953'te İstanbul'a dönerek Belediye Konservatuarı İcra Heyeti'ne girdi. İstanbul Radyosu'nda musiki öğretmenliği yaptı. Yurt dışında verilen konserlere katıldı. Son görevi Ankara Radyosu Merkez Repertuar Kurulu üyeliğiydi.

Daryal Türk musikisinde son dönemin en usta kanun sanatçılarından biriydi. Sazını üstün bir teknikle çalardı. Kanunun mandallarını kullanmıyormuşçasına akıcı, saza hakim, ölçülü, musiki bilgisi ve zevkiyle beslenmiş, kendine özgü bir tekniği vardı. Yerinde uyguladığı süsleme öğeleriyle, nüanslı bir icra örneği vermeye özen gösterirdi. Birkaç şarkı ve saz eseri bestelemiştir. "Gül yüzün soldukça ömrümden siler her neş'eyi" dizesiyle başlayan nişaburek şarkısı en çok bilinenidir.

DAS, Çitta Rancan

(1870-1925)

Hintli siyaset adamı ve şair. Hindistan'daki İngiliz yönetimine karşı Bağımsızlık Partisi'ni kurmuş ve başkanlığını yapmıştır.

5 Kasım 1870'te Kalküta'da doğdu, 16 Haziran 1925'te Jeeling'de öldü. Hukuk öğrenimi gördükten sonra İngiltere'de Hindistan Memuriyet Sınavı'na girdi, kazanamayınca 1893'te Hindistan'a döndü ve avukatlık yapmaya başladı. Özellikle siyasi suçluları savunduğu davalarla ün kazandı.

1917'de Bengal Yerel Kongresi başkanlığı yaptı. Köylülerin kalkındırılması için yerel yönetimlerin oluşturulmasını, kredi kooperatiflerinin kurulmasını ve pamuklu sanayiinin desteklenmesini öngören bir plan hazırladı. Aynı yıllarda Hindistan Ulusal Kongresi oturumlarına da katıldı ve tüm önemli komitele-

re seçildi. Hindistan'da yönetim bölünmesine yol açan Montagu-Chemsford reformlarına karşı çıktı. Mahatma Gandhi'nin İngiliz yönetimine karşı başlattığı direnişi destekledi. Bu nedenle 1921'de 6 ay tutuklu kaldı, 1922'de Hindistan Ulusal Kongresi başkanı oldu. Liderliği sırasında İngilizler'in denetiminde yapılan yerel seçimlerin boykot edilmesinden vazgeçildi. Gandhi hareketinin başarısızlığa uğramasından sonra, geliştirdiği öneriler kabul edilmeyince kongre başkanlığından istifa etti. Motilal Nehru ile Savaraj (Bağımsızlık) Partisi'ni kurdu. 1924'te Kalküta belediye başkanı seçildi. Aynı yıl Hindu ve Müslüman toplumlarının barış içinde yaşayabilmelerini öngören bir "Toplumsal Antlaşma" hazırladı.

Das, ayrıca edebiyat alanında da etkili oldu. Kendi şiirlerinin deyer aldığı *Narayan* adlı bir edebiyat dergisi yayımladı. *Malancha* adlı ilk şiir kitabı Brahmanlar arasında tepki uyandırdı. Brahma dini ileri gelenleri tarafından tanrıtanımaz olarak nitelendirildi ve boykot edildi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Malancha*, 1893; *Sagar Sangit*, 1903; *Mala*, 1904; *Kishore-Kishoree*, 1915; *Antaryami*, 1915.

• **BAKINIZ:** M.GANDİ.

DASSIN, Jules

(1911)

ABD'li sinema yönetmeni. Toplumsal yönsemeli gerilim filmleriyle tanınmıştır.

18 Aralık 1911'de Connecticut'ta, Middletown'da doğdu. Uzun yıllar New York'ta Yiddish Theatre'da çalıştı, radyo skeçleri yazdı, 1940'ta Hollywood'a gitti. Sıradan bir iki film yaptıktan sonrayı belgesel nitelikte polisiye filmlerdeki güçlü anlatımıyla dikkatleri çekti. Başlıcaları *Brute Force* (Kaba Kuvvet), *Naked City* (New York Esrarı), *Thieves' Highway* ("Hırsızlar Yolu") olan bu filmlerde bir ölçüde toplumsal eleştiri amacı da güdüyordu.

1940 sonlarındaki McCarthy kovuşturmalarının kurbanlarından biri olan Dassin 1950'de Avrupa'ya gitti. İngiltere'de çektiği *Night and the City* ("Gece ve Kent"), Fransa'da çektiği *Du Rififi chez les Hommes* (Rififi) ile ilgi topladı. Bu filmlerde de gerilimli anlatı dokusunu ustaca kurmasıyla seçkinleşiyordu. Ne var ki, giderek ticari ve sıradan filmlere yöneldi. İddialı bir Kazancakisi uyarlaması olan *Celui qui doit mourir* ("Ölecek Adam"), başarısız bir Moravia uyarlaması olan *La Loi* ("Kanun"), büyük ticari başarı sağlayan *Never on Sunday* (Pazarları Asla), başarılı fakat sıradan *Topkapı* bunlar arasındadır. Son yıllarda çeşitli polisiye ve politik dramların yanı sıra modernize edilmiş Yunan tragedyaları ve roman uyarlamaları da çekti.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Brute Force*, 1947, (Kaba Kuvvet); *The Naked City*, 1948, (New York Esrarı); *Thieves' Highway*, 1949, ("Hırsızlar Yolu"); *Night and the City*, 1950, ("Gece ve Kent"); *Du Rififi chez les Hommes*, 1955,

(Rififi); *Celui qui dort mourir*, 1957, ("Ölecek Adam"); *La Loi*, 1958, ("Kanun"); *Never on Sunday*, 1960, (Pazarları Asla); *Topkapı*, 1964; *10.30 P.M. Sunday*, 1966, (Bir Yaz Gecesi 10.30'da); *A Dream of Passion*, 1978, (Medea).

DASZYŃSKI, Ignacy (1866-1936)

Polonyalı siyaset adamı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Polonya'nın yeniden kurulması için yapılan çalışmalarda büyük rol oynamıştır.

26 Ekim 1866'da Galiçya'da Zbaraz'da doğdu, 31 Ekim 1936'da Cieszyn yakınlarındaki Katowice'de öldü. 1892'de Polonya Sosyal Demokrat Partisi'nin Galiçya'da örgütlenmesi için yapılan çalışmalara katıldı. 1897'de Avusturya meclisi olan Reichsrat'a seçildi, 1918'e değin bu görevini sürdürdü. 1903'ten başlayarak Sosyalist Enternasyonal'in birçok kongresine katıldı ve Polonya sosyalist hareketinin istemleri doğrultusunda Polonya topraklarının bağımsızlığını ve yeniden birleştirilmesini savundu. 1910'lardan sonra kurulan geçici Bağımsızlık Partileri Komisyonu'nun başkanlığına getirilen Jozef Pilsudski ile işbirliği yaptı. 1912'de Krakov'da yayımlanan ve Polonya sosyalist hareketini destekleyen *Naprzód* (İleri) gazetesinin yayın yönetmeni oldu.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanması ve I. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da yol açtığı iktisadi, siyasi ve toplumsal sarsıntılar, Polonya'da cumhuriyetin ilanını kolaylaştırdı. Daszyński, 7 Kasım 1918'de Lublin'de kurulan geçici hükümetin ilk başkanı oldu. 26 Ocak 1919'da Polonya meclisi olan Sejm'e seçildi; 1922, 1928, 1930'da meclise yeniden girdi. Temmuz 1920'den Ocak 1921'e değin, Wincenty Witos hükümetinde başbakan yardımcılığı yaptı. 1928-1930 arasında meclis sözcüsü olan Daszyński, Pilsudski'nin yetkileri tek elde toplamasına karşı çıkarak, meclisin haklarını savundu. 1931'de siyasal yaşamdan çekildi.

• BAKINIZ: PADEREWSKI, PILSUDSKI.

DAUDET, Alphonse (1840-1897)

Fransız öykü, tiyatro, roman yazarı. Yumuşak, şiirsel, fantezili gerçekçiliğiyle Natüralizm'e karşıt bir anlayışın temsilcisi olmuştur.

13 Mayıs 1840'ta Güney Fransa'da Nîmes kentinde doğdu, 16 Aralık 1897'de Paris'te öldü. Lyon Lisesi'nde okudu. Bedence zayıf, alıngan yaradılışlı bir gençti. Ailesinin maddi durumu kötüydü. Genç yaşında Alais Koleji'nde belletici olarak çalışmaya başladı. Oldukça zorlandığı halde, iki yıl boyunca bu

iş sürdürdü. Yazar olmaya bu dönemde karar verdi ve Paris'e yerleşti.

1858'de *Les Amoureuses* ("Sevdalı Kadınlar") adlı bir şiir kitabıyla adını duyurdu. 1862-1864 arasında üç küçük oyun yazdı. 1866'da yayımlanan *Les Lettres de mon Moulin* (Değirmenimden Mektuplar) adlı öykü kitabı ile üne kavuştu.

Doğup büyüdüğü yerleri, Güney Fransa'nın ılık güneşini ve canlı doğasını dile getirdiği bu kitapta Daudet, gerçekçi yaklaşımlarını adeta "izlenimci" bir üslupla sunuyordu. *Değirmenimden Mektuplar*, onun daha sonraları kaleme alacağı *Tartarin*'ler dizisinin çekirdeğini oluşturdu.

Daudet 1868'de yayımlanan ilk romanı *Le petit chose* (Bir Çocuğun Hayatı) ile kendisini geniş okuyucu kitlesine iyiden iyiye sevdirdi. Bu dönemde, *Le Figaro*, *Le Moniteur*, *l'Illustration* gibi gazete ve dergilerde de makaleler yazıyordu. *Değirmenimden Mektuplar*'ın başarısı ve tiyatroya olan tutkusu, Daudet'yi üç perdelik bir dram yazmaya yöneltti. Kurgusu, söz konusu öykü kitabından kaynaklanan bu dram (*L'Arlésienne*), Georges Bizet'nin, aynı adı taşıyan yapıtına da esin kaynağı oldu.

Bir süre Paris'ten uzaklaşarak Morny dükünün özel sekreterliğini yaptı. Duygusal yapısı *Le petit chose*'a oldukça yakın bir başka romanı, *Jack*'i (1876) bu sırada kaleme aldı. Bir yandan da, *Le Journal Officiel*'in tiyatro eleştirmenliğini de sürdürdü. 1880'den sonraki yıllarda ise Paris yaşantısını dile getiren bir dizi roman yazdı. Ancak, *Sapho* ve *L'Évangéliste* dışında, bu romanlar onun başarılı yapıtları arasında yer alabilecek güçte değildiler.

Romanlarında, Goncourt kardeşlerin etkisiyle, araştırma ve belge derleme yönteminden yararlanan Daudet, Zola'nın Natüralizm'inden oldukça uzak bir çizgidedir. Daudet'nin gerçekçiliği, sert ve katı olmayan, fantezili bir gerçekçiliktir. Doğrudan doğruya yaşadıklarını ve gördüklerini hafif hoş bir üslupla aktarır. Yapıtları yaşadığı taşra kentlerini anlatan, doğadan izler taşıyan ürünlerdir. Ancak, saptadığı gerçeklerin çerçevesi içinde kalmak gibi bir endişesi de yoktur. Yaşamı aktarışı oldukça renklidir; şiirsel bir duyarlılıkla ince bir mizahı ustaca birleştirebilmiştir ve "gördüren, yaşatan, zevk veren" bir üslubu vardır. Bu yönleriyle, birçok eleştirmen onu Charles Dickens'a yakın bulur.

Yapıtlarının en uzun ömürlülerinden olan *Tartarin üçlüsü* (*Tartarin de Tarascon*, *Tartarin sur les Alpes*, *Port Tarascon*), dış gülünçlüğüne karşın iç dünyasının sevimliliğiyle insanı cezbeden unutulmaz bir kahraman yaratır. Edebiyat tarihçisi Guillemin'in deyişiyle, Tartarin "bir taşralı Don Kişot"tur.

Öyküleri ilk kez 1890'lı yıllarda Halit Ziya Uşaklıgil ve Ahmed İhsan tarafından Türkçeye kazandırılan Daudet'nin yapıtları, 1920-1966 arasında arka arkaya Türkiye'de yayımlanmış ve büyük ilgi uyandırmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Lettres de mon Moulin*, 1866, (Değirmenimden Mektuplar); *Le petit chose*, 1868, (Bir Çocuğun Hayatı); *Contes du Lundi*, 1873, (Pazartesi Hikâyeleri); *Fromont jeune et Risler aîné*, 1874, ("Genç Fromont ile Büyük Kardeş Risler"); *Jack*, 1876, (Jack); *Le Nabab*, 1878, ("Karun"); *Les Rois en Exil*, 1879, ("Sürgünde Krallar"); *Sapho*, 1884, (Sapho); *L'Évangéliste*,

1883, ("Havari"); *Tartarin de Tarascon*, 1872, (Tarasconlu Tartarin); *Tartarin sur les Alpes*, 1885, ("Tartarin Alpler'de"); *Port Tarascon*, 1890, ("Tarascon Limanı").

Honoré Daumier

DAUMIER, Honoré (1808-1879)

Fransız, ressam, karikatürcü, heykeltıraş. Yapıtlarıyla siyasal ve toplumsal yaşamı acımasız bir biçimde eleştirmiştir.

28 Şubat 1808'de Marsilya'da doğdu, 11 Şubat 1879'da Paris'te öldü. Babası bir cam işçisiydi. 1814'te aile Paris'e göçtü. Parasal sıkıntılar yüzünden Daumier bir avukatın yanına yerleştirildi. Daha sonra kıyasıya eleştireceği adalet dünyasını böylece yakından tanımak olanağını buldu. Küçük yaştan beri gördüğü her şeyi çizmeyi çok sevdi. Boş zamanlarını Louvre Müzesi'nde yaptığı çalışmalarla değerlendirdi. En çok Ribera'nın yapıtlarıyla ilgilendi. Bir süre bir kitabevinde kâtip olarak çalıştıktan sonra ressam ve arkeolog Alexander Lenoir'ın (1762-1839) yanına girdi. Lenoir'ın atölyesinde alçı heykellerden yaptığı kopyalar ve akademik desen çalışmalarından başka, çevresindeki her şeyi çizmeye devam etti. Yunan sanatını, Venedik Okulu'nu, İspanyol, Hollanda, Flaman resmini ve özellikle de Rubens'i inceledi. O sıralarda yeni gelişmekte olan taşbaskı (litografi) tekniğini öğrendi. 1828'de Akademi'ye girdi. Bu sıralarda çeşitli yayıncılar için desenler yaptı.

► 1830'da taşbaskı tekniğiyle yaptığı karikatürlerle Fransız monarşisine karşı duyduğu tepkiyi dile getirmeye başladı. Önceleri haftalık bir mizah dergisi olan *Silhouette*'te çalıştı. 1831'de *La Caricature* dergisine geçti. Burada Doré gibi ünlü grafikçiler de çalışıyordu *La Caricature*'de yayımlanan *Gargantua* adlı bir karikatüründe Daumier, Kral Louis Philippe'i altınlarla beslenen bir obur olarak gösterdiği için para ve hapis cezasına çarptırıldı. Serbest bırakıldıktan sonra

yaptığı karikatürlerle iktidardaki politikacıları eleştirmeyi sürdürdü.

1834'de *La Caricature* dergisinin kapanmasından sonra *Charivari* dergisine geçen Daumier daha çok toplumsal yaşamı konu alan karikatürlere yöneldi. Bu sıralarda ilgi alanları da yavaş yavaş değişmeye başladı. Karikatürcü Paul Gavarni (1804-1866) ve Baudelaire ile arkadaşlık kurdu. Bir yandan yoğun bir biçimde büyük ustaların resimlerini incelerken bir yandan kendi de resim yapıyordu. 1840'larda Delacroix, Corot, Charles-Francois Daubigny (1817-1878), Jules Dupré (1811-1884) ve Barye gibi sanatçılarla dost oldu. 1848 Devrimi'nden sonra *République* dergisinde yeniden siyasal karikatürler çizmeye başladı. Bu ara pek çok da resim yaptı. 1870'te kendisine verilen Légion d'Honneur nişanını geri çevirdi. 1870-1871 Fransız-Alman Savaşı sırasında Bismarck ve Prusya konulu taş baskılar yayımladı.

1873'ten sonra gözleri çok bozulduğu için mesleki çalışmalarını bıraktı. 1878'de Victor Hugo'nun başkanı olduğu bir komitenin koruyuculuğu altında son bir sergisi açıldı. Bir yıl sonra felç geçirerek öldü.

Daumier karikatürlerinde toplumdaki çarpıklıkları, budalaca alışkanlıkları abartmalı bir çizgi diliyle eleştirmiştir. Çağdaşı Eugène Labiche'in (1815-1888) komedilerinde görülen aptal ve sıradan burjuva tipini acımasızca yermiştir.

Karikatürü gerçekçidir. Yergici tavır bu karikatürün temel ve vazgeçilmez ögesidir. Güldürü, grotesk ya da yüceltme daha sonra gelir. 1844'ten sonraki yıllarda bu tavır giderek azalmış, sanatsal yaratma ve duygunun abartılarak anlatılması zamanla artan bir önem kazanmıştır. Daumier'nin yergisi genelde insancıldır. Bazı yorumları ve tiplerini o denli evrensel ve gerçekçidir ki, sonucun trajik mi yoksa komik mi olduğunu belirlemek olanaksızdır. Yaratığı tipler ve değindiği insan davranışları Molière'in tipleriyle büyük bir benzerlik gösterir.

Daumier'nin bir ressam olarak yetişmesinde, Lenoir'ın atölyesinde aldığı klasik eğitimin rolü büyüktür. Bu atölyede yalnızca sağlam bir renk ve desen bilgisi değil, özellikle Rubens ve Titian gibi büyük ustaların sanatını da öğrenmiştir. Etkilendiği ana kaynak 16. yy Venedik Okulu ve 17. yy Flaman resmidir. Onun, anlatıma belirginlik kazandırma kaygusu ve açık-koyu ilişkilerini anıtsal bir kompozisyon duygusu yaratacak biçimde düzenleyişi, Venedik ve Flaman resminin biçim ve renk birleşiminde ulaştığı düzeyin izlerini taşır. O sıralarda yeni gelişmekte olan fotoğrafın da Daumier'yi etkileyen kaynaklardan biri olduğu kesindir. Hem etkilediği, hem de etkilendiği bir sanatçı da Jean François Millet'dir.

Daumier konularının güncel yaşamdan olmasına karşın romantik bir sanatçıdır. Ancak olaylar karşısında aşırı duygusal değildir. Nesnel gerçekleri saptırmadan, yalnızca biraz genelleştirerek işlemiştir. Doğrudan doğruya modelden çalışmamıştır. Bu yüzden sonuç, gözleme dayalı bir gerçekçilik (realizm) değil, gerçeğin akılda kalan izlenimidir.

Son yıllarında yaptığı *Don Kişot ve Sanço Panza* dizisi ile sanatının doruk noktası olan bir birleşim gücüne ulaşmıştır. Bu dizide insanlığın gülünecek kadar kaba ve çirkin yanlarıyla en yüce yanlarını bir araya getirmiştir.

**Karikatür
anlayışı**

Resim anlayışı

**İlk
karikatürleri**

Daumier'nin dolaysız bir tekniği vardır. Çizdiği gibi boyamış, rötuş yapmamış ve sonradan güzelleştirmekten kaçınmıştır. Resimlerinde kahverengi, siyah, kırmızı ve toprak sarısıyla sağladığı uyum, aşağı yukarı tek rengin çeşitlenmesine dayanır. Renk anlayışı, her türlü duygusal ayrıntıyı anlatmaya yeten bir güce sahiptir. Resimsel yüzeyi, kütlelerin silüetlerini birleştirerek değil, genel açık-koyu düzeniyle oluşturur. Bu yanı sıra kendinden sonra gelen Adolf von Menzel (1815-1905), Pissarro, Van Gogh, Toulouse-Lautrec, George Rouault (1871-1958) gibi sanatçıları etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Resim: İki Avukat Konuşurken*, 1843-1846; *Büyük Jest*, 1845-1846, Lyon Müzesi; *Cumhuriyet* 1848, Louvre, Paris; *Yaşam Çilesi*, 1849-1850; *Corot Villa D'Arvay'da*, 1854-1856, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Genç Bir Şarkıcıya Öğütler*, 1855-1860, Ulusal Sanat Galerisi, Washington D.C.; *Baskı Amatörü*, 1857-1860, Paris Güzel Sanatlar Kent Müzesi; *Kasap*, 1850-1860, Fogg Sanat Müzesi, Boston; *Domuz Kasabı*, 1856-1860; *Crispin ve Scapin*, 1856-1860, Louvre, Paris; *Çorba İçenler*, 1860-1862, Louvre, Paris; *Üçüncü Sınıf Vagon*, 1862, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Çamaşırcı Kadın*, 1863, Louvre, Paris; *Dram*, 1864, Baviera Devlet Resim Koleksiyonu, Münih; *Değirmenlere Saldıran Don Kışot*, 1866-1868, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Don Kışot ve Ölü Katır*, 1868, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; Başkaldırı. *Çeşitli: Ratopil*, 1859, heykel; *Göçmenler*, 1848-1849, yüksek kabartma.

• **KAYNAKLAR:** J. Adhémar, *Honore Daumier*, 1954; R.Escholier, *Daumier, peintre et lithographe*, 1923; M.Gobin, *Daumier, sculpteur, 1808-1879*, 1952; D.W. Larkin, *Daumier, Man of his Time*, 1967; K.E. Maison, *Daumier Drawings*, 1960.

• **BAKINIZ:** DORE, J.F.MILLET, PISSARRO, TOULOUSE-LAUTREC, VAN GOGH.

DAVAINE, Casimir Joseph (1812-1882)

Fransız tıp ve mikrobiyoloji bilgini. Şarbon basili üzerindeki araştırmalarıyla, tıp ve veterinerlik bakteriyolojisinin öncülerindendir.

19 Mart 1812'de Saint-Amand-les-Eaux kentinde doğdu. 14 Ekim 1882'de Garches'ta öldü. Paris'e giderek 1830'da tıp öğrenimine, 1835'te La Charité Hastanesi'nde stajyer hekim olarak klinik çalışmalarına başladı. 1837'de doktorasını aldıktan sonra bir yandan serbest hekimlik yaparken, bir yandan da Charité'de eski öğretmeni Pierre Rayer (1793-1867) ile birlikte bitki patolojisi, parazitoloji, mikrobiyoloji ve bakteriyoloji araştırmalarını sürdürdü. Yeni gelişmekte olan bu dallardaki öncü çalışmalarına karşın hiçbir üniversiteden profesörlük önerisi almayan ve yaşamı boyunca bir laboratuvara sahip olamayan, üstelik yıllarca hastalıkların mikroplarla bulaştığı görüşüne karşı çıkanların sert eleştirilerine uğrayan Davaine, 1858'de Légion d'Honneur'ün "chevalier" nişanıyla ödüllendirildi.

Davaine, 1850'lerde Rayer ile birlikte çalışırken,

şarbon hastalığının nedenlerini araştırmaya başladı. Özellikle koyun, keçi ve sığırlarda ölümlerle sonuçlanan bu hastalık, salgın yıllarında ülke ekonomisinde büyük kayıplara yol açıyordu. Daha ilk gözlemlerinde şarbonun ölen bir koyunun kanında "ipliksi" ya da ince "çomak" biçimi oluşumlara rastlayan Davaine ile Rayer'nin bu bulgusu uzun yıllar değerlendirilemedi. 1863'te Pasteur'ün, mayalanma üzerindeki çalışmalarını sonuçlandırarak her mayalanma olayının bir mikroorganizmadan ileri geldiğini açıklamasından ve havasızlaşarak bakterileri tanımlamasından sonra araştırmalarını ilk gözlemleri doğrultusunda yoğunlaştıran Davaine, şarbonlu hayvanların kanındaki bu mikroorganizmaların (*Bacillus anthracis*) hastalığın tek sorumlusu olduğunu bildirdi. Buna karşılık hastalığın bulaşma yolu ancak 1876'da, Koch'un, bakterilerin sporlar oluşturarak tüm elverişsiz koşullara ve mikrop öldürücülere direnç gösterebildiğini kanıtlanmasından sonra anlaşılabilir. Hastalıklı hayvanların gömüldüğü toprakta bile sıcağa, soğuğa ve kuraklığa dayanarak uzun yıllar yaşayan bu sporlar, otlaktaki bitkileri yiyen hayvanlara kolayca hastalık aşılayabiliyordu. 1881'de Emile Roux ve Charles Édouard Chamberland'ın (1851-1908) da katkılarıyla Pasteur'ün zayıflatılmış şarbon basilleriyle hazırladığı aşı, hayvancılıkla geçiren ülkeler için bu hastalığı bir yıkım olmaktan çıkardı.

Şarbonun hayvanlardan insana bulaştığını, insanlarda daha çok boyun, yüz ve ellerde görülen, bir süre sonra siyah kabuk bağlayan irinli çıbanların (bu yüzden hastalığa Türkiye'de *karakabarcık* ya da *şirpençe* denmiştir) aynı basilden ileri geldiğini açıklayan Davaine, tıbbın başka alanlarında da önemli çalışmaları olmasına karşın, özellikle Pasteur, Koch gibi ünlü mikrobiyoloji bilginlerinin öncüsü sayılır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Traite des entozoaires et des maladies vermineuse de l'homme et des animaux domestiques*, 1860, ("İç Asalaklar ve İnsanlarla Evcil Hayvanlardaki Bağırsak Kurtlarının Neden Olduğu Hastalıklar Üstüne İnceleme"); *Les éléments du bonheur*, 1871, ("Mutluluk Öğeleri"); *L'oeuvre de C.J. Davaine*, (ö.s), A. Davaine (der.), 1889, ("C.J. Davaine'in Yapıtı").

• **BAKINIZ:** R. KOCH, PASTEUR, E. ROUX.

DAVENANT, William (1606-1668)

İngiliz, oyun yazarı, şair ve yönetmen. İlk İngiliz operasını yazmış ve yönetmiştir.

Oxford'da doğdu, 7 Nisan 1668'de Londra'da öldü. Shakespeare'in: vaftiz oğludur. Doğduğu kentte öğrenim yaptı. Sonra tiyatro oyunları yazmaya başladı. 1629 dolaylarında, kral parlamentoyu dağıtmış, halk Püritenler'i destekleyenler ve Kralçılar olmak üzere ikiye bölünmüştü. Davenant bu yıllarda krala bağlılığını anlattığı yapıtlarıyla kraliçenin ilgisini çekti. 1638'de de, I. Charles tarafından Ben Jonson'un ölümüyle boşalan saray başşairliğine getirildi. 1642'de bir tiyatro açmak üzereyken iç savaş çıktı, tiyatrolar

Pürtenler'ce yasaklandı. Davenant, I. Charles'ın ordularına silah getiren bir gemiyi Manş Denizi'nden geçirince "sir" unvanı ile ödüllendirildi. 1649'da kralın idamının ardından, Paris'teki Stuartlar'a katıldı. Daha sonra, Amerika'daki Kralcılar'a yardıma giderken yakalandı ve 1654'e değin Londra Kulesi'nde hapsedildi. Restorasyon sırasında, Kral II. Charles'dan aldığı özel izinle Duke of York Tiyatrosu'nu kurdu. Bundan kısa bir süre sonra, Dorset Garden'daki yeni tiyatrosunun açılışını göremeden öldü.

Davenant tiyatronun yasaklandığı bir dönemde, bu sanatı yeniden canlandırmak için çalışmıştır. *The First Day's Entertainment* ("İlk Günün Eğlencesi") adlı yapıtında, öyküyü müzik eşliğinde vermiş ve tiyatroya yeni bir görünüm getirmiştir. Gene müzik eşliğinde oynanan başyapıtı *The Siege of Rhodes* ("Rodos Kuşatması"), 1656'da sahnelenmiş ve ilk İngiliz operası olarak tarihe geçmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *The Witts*, 1634; *Love and Honour*, 1634, ("Aşk ve Onur"); *The Temple of Love*, ("Aşk Tapınağı"); *Britannia Triumphants*, ("Britanya Galiple-ri"); *Luminalia*; *The First Day's Entertainment*, ("İlk Günün Eğlencesi"); *The Siege of Rhodes*, 1656, ("Rodos Kuşatması").

DAVENPORT, Herbert Joseph (1861-1931)

ABD'li iktisatçı. "Alternatif maliyet" kavramının geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır.

10 Ağustos 1861'de Vermont Eyaleti'nin Wilmington kentinde doğdu, 16 Haziran 1931'de New York'ta öldü. Harvard Hukuk Okulu'nu bitirdikten sonra Paris'e giderek 2 yıl Siyasal Bilimler Okulu'na devam etti. Yüksek lisans öğrenimini South Dakota Üniversitesi'nde gördü. 1898'de iktisat doktoru olduktan sonra 3 yıl lise müdürlüğü yaptı. 1902'de Chicago Üniversitesi'nde iktisat dersleri vermeye başladı. 1907'de doçent, 1908'de Missouri Üniversitesi İktisat Bölümü başkanı, 1914'te bu üniversitenin Ticaret Okulu'na dekan oldu. 1916'da Cornell Üniversitesi'nde profesör olarak ders vermeye başlayan Davenport, 1929'da emekli olana dek bu üniversitede kaldı. İktisat konusundaki ders kitaplarının yanı sıra, *Journal of Political Economy*, *Quarterly Journal of Economics*, *American Economic Review* gibi dergilerde çok sayıda makalesi yayımlanmıştır.

Davenport'un iktisat kuramında, fiyatlar ve fiyat ilişkileriyle, girişimciler arası rekabet konuları önemli yer tutar. *Value and Distribution* ("Değer ve Bölüşüm") adlı kitabında alternatif maliyet kavramını işlemiş ve Wieser'in değer kuramını geliştirmiştir. *Economics of Enterprise* ("İşletme İktisadı") adlı kitabı ise, sanayileşmeyle birlikte başlayan iş iktisadı ve işletme muhasebesi gibi konulara yönelme eğilimini yansıtmaktadır.

- **YAPITLAR**: *Outlines of Economic Theory*, 1896, ("İktisat Kuramının Ana Hatları"); *Outlines of Elementary Economics*, 1897, ("Temel İktisadın Ana Hatları"); *Ele-*

mentary Economic Theory, 1898, ("Temel İktisat Kuramı"); *Value and Distribution*, 1908, ("Değer ve Bölüşüm"); *Economics of Enterprise*, 1913, ("İşletme İktisadı"); *The Economics of Alfred Marshall*, (ö.s.), 1935, ("Alfred Marshall'ın İktisadı").

- **BAKINIZ**: I. FISHER, WIESER.

DAVID, Gerard (1460-1523)

Flaman, ressam. 15. yy Flandra-Bruges Okulu'nun son büyük temsilcisidir.

Gouda yakınlarındaki Oudewater'de doğdu, Bruges'de öldü. Yaşamına ilişkin elde edilmiş en erken bilgi, 1484'te Bruges kenti Ressamlar Birliği'ne üye oluşudur. Bu meslek birliğinin dört kez başkanlığında bulunmuştur. 1494'te kentin resmi ressamlığına atanmıştır. 1511-1512 arasında İtalya'ya gittiği sanılmaktadır. Antwerp Ressamlar Birliği kayıtlarında 1515'te adı geçmektedir. Bu kayıt nedeniyle bir süre de bu kentte yaşadığı ileri sürülmüştür.

David'in erken dönemindeki üslubu, Geertgen tot Sint Jans'la büyük bir benzerlik gösterir. Bu yüzden Geertgen gibi Haarlem'de 1450-1480 arası etkin olan Albert van Ouwater'in yanında çalışarak yetiştiği sanılmaktadır. Resimlerindeki mekânların tekdüze sadeliği ve figürlerin güncel yaşamla ilgili özelliklerinin vurgulanması, onun Kuzey Hollandalı oluşunun bir kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

Üslupsal benzerliklerden ötürü birçok 15. yy Flaman resminin David'in olduğu varsayılmıştır. Kesinlikle onun olduğu imzası ve belgelerle kanıtlanmış yalnızca üç resim vardır. Bunlar Bruges Belediyesi'nin mahkeme salonu için yaptığı *Cambyses'in Kararı* ve *Sisammes'in İdam Edilmesi* adlı parçalardan oluşan ikiliyle, *Kutsal Konuşma* adıyla bilinen resimdir.

David ilk ikilide Sisammes adlı adaletsiz bir yargıcın suçlanması ve canlıyken derisinin yüzölçerek cezalandırılmasını konu almıştır. Deri yüzme işleminin korkunçluğuyla bu işlemi mekanik bir biçimde yerine getiren cellatların anlamsız yüzleri arasındaki karşıtlığı vurgulamıştır. İtalyan resminden gelen bazı ayrıntılar, konunun dramatik etkisini yumuşatmaz.

David'in gerek bu yapıtlarında, gerekse onun sayılan öteki resimlerinde Van Eyck ve Van der Weyden etkileri açık bir biçimde izlenir. Onun resim sanatındaki özgün yeri, bu etkilerle İtalyan sanatına özgü anıtsal biçim anlayışını birleştirmesinden gelir. Bu bakımdan üslubu, Doğalcılık (Naturalizm) ile idealleştirme eğilimi arasında bir denge üstüne kuruludur. Sağlam ve simetrik bir kompozisyon anlayışı, güçlü bir dinginlik duygusu, biçimler arasında hiyerarşik bir sıralama ve zengin renkler, bu dengeyi sağlayan temel özelliklerdir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *İsa'nın Doğuşu*, 1480-1498, Güzel Sanatlar Müzesi, Budapeşte; *Tačlandırılmış Meryem*, 1485-1490, Louvre, Paris; *Cambyses'in Kararı* ve *Sisammes'in İdam Edilmesi*, 1498, Halk Müzesi, Bruges; *Azize Katherine'nin Evliliği*, 1501-1511, Ulusal Galeri, Londra; *Kana Düşünü*, 1503-1523, Louvre, Paris; *Kutsal Konuş-*

ma, 1509, Güzel Sanatlar Müzesi, Rouen; *Meryeme Müjde*, 1520, Stadel Sanat Enstitüsü, Frankfurt; *Çocuk İsa'yı Besleyen Meryem*, 1520, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel.

• BAKINIZ: VAN EYCK, WEYDEN.

Jacques Louis David

Tarihsel
resimleri

DAVID, Jacques-Louis (1748-1825)

Fransız, ressam. Antik sanat ilkelerini dönmeyi savunan Neo-Klasik (Yeni-Klasik) Okul'un önderliğini yapmıştır.

30 Ağustos 1748'de Paris'te doğdu, 29 Aralık 1825'te Brüksel'de öldü. Guatre Narlens Koleji'nde okudu, Saint-Luc Akademisi'nde desen kurslarına devam etti. Dört kez Akademi'nin Roma Ödülü yarışmasına katıldı. Sonunda *Antiochus ve Stratonice* adlı yapıtıyla bu ödülü kazandı. 1775'te gittiği Roma'da bir yıl boyunca Antik heykellerden desen çalıştı. Carracci'ler, Domenichino (1581-1641), Reni gibi Bolognalı sanatçıları, Raffaello'yu ve Antik Çağ sanatını inceledi. Yeni keşfedilen Herculaneum ve Pompei gibi Eski Roma kentlerini pek çok kez ziyaret etti. Antik sanatın ilkelerine dönüşmesini savunun arkeolog Quatremère de Quincy ile sürekli bir dostluk kurdu.

1781'de Fransa'ya dönünce Akademi'de ders verdi. David 1784'te Kraliyet Akademisi üyeliğine seçildi. Roma'dayken başladığı ve 1785'te Salon'da sergilediği *Horace'ların Yemini* adlı resmi büyük bir başarı kazandı ve Antik sanata dönüş hareketinin başyapıtı sayıldı.

David'in 1787'de yaptığı *Sokrates'in Ölümü* ve iki yıl sonra bunu izleyen *Brutus* adlı resimleri siyasal içeriklerinden ötürü olay yarattı. Devrimden sonra Kraliyet Akademisi'nin ortadan kaldırılmasını savunan hareketin önderi oldu. Bu kurumun 1793'te lağvedilmesi üzerine, David üç yüz üyeli Sanat Komünü ile Halkçı ve Cumhuriyetçi Sanatçılar Birliği'ni kurdu. Bu dönemde yaptığı *Katledilmiş Marat* adlı resmi başyapıtlarından biridir.

Konvansiyon Meclisi'nde milletvekili olarak XVI. Louis'nin ölümü doğrultusunda oy kullanan David, özellikle Robespierre'i ve Jacobin'leri destekledi. Robespierre'in düşüşüyle birlikte tutuklandı ve genel affa kadar hapsedildi. 1795-1799 arasında yer alan Direktuar döneminde Antik idealler doğrultusunda yaptığı *Sabin Kadınları* coşkuyla karşılandı ve dört yıl süreyle sergide kaldı. Aynı yıl Napoléon'u tanıdı ve ateşli bir Bonapartçı oldu. İmparatorluğun yarı resmi ressamı olarak yaptığı *Napoléon Saint Bernard Dağı'nda* (ya da *Napoléon Alpleri Aşarken*) ve *Napoléon'un Taç Giymesi* adlı resimlerinde Napoléon efsanesini propagandacı bir tutumla işledi. İmparatorluk yıkılınca, kendisi gibi XVI. Louis'nin öldürülmesine oy veren ve Bourbon'ları tahttan uzaklaştıran kararları imzalayanlarla birlikte sürgüne gönderildi. Belçika'da geçirdiği 10 yıl boyunca çalışmalarını sürdürdü. Bu dönemde birçok portre yaptı. Son yıllarını gözleri zayıflamış ve felçli olarak geçirdi.

David'in *Mars ile Minerva'nın Kavgası*, *Apollon ve Diyana* gibi ilk yapıtları 18.yy sanatının zerafet ve şıklık anlayışının izlerini ve biçimsel olarak Boucher'nin etkilerini taşır. Ancak daha o döneminde bile, özellikle tarihsel konuları, izleyicide duygusal bir tepki oluşturan biçimde işlemiştir.

Roma'da kaldığı sırada Bologna Okulu, Raffaello, Poussin ve Rubens'in sanatlarından etkilenmiştir. Ancak bu sanatçılardan hiçbiri, onun üslubunun evriminde Klasik Yunan sanatı kadar etkili ve yönlendirici olmamıştır. İdeal güzellik anlayışının uygulanmasında vazgeçilmez öğelerden biri olan sağlam ve kesin deseni elde etmesinde, eski Yunan heykeli büyük bir rol oynamıştır. David eski heykeller aracılığıyla Rokoko'nun yapmacıklığından uzak, doğal bir üsluba yönelmiştir. *Hektor'a Yas Tutan Andromakhe* ve *Horace'ların Yemini* adlı yapıtları onun bu yeni yönelişlerini yansıtır. Köktenci bir tutumla sadeleştirdiği üslubuyla, biçim ve içeriği olağanüstü kesin bir imgede bütünleştirmiştir. Böylece resimde klasik biçime trajik bir boyut kazandırmıştır.

David'in bundan sonraki yapıtlarından ikisi gene büyük trajik anları konu alır. *Horace'ların Yemini*'ne göre, *Sokrates'in Ölümü* ve *Brutus*, üslupta değilse de, temada daha devrimci bir nitelik taşırlar. Devrimci içeriğinden ötürü kralın, *Brutus*'un sergilenmesini önlemeye yönelik başarısız girişimleri, David'in ideal güzelliği amaçlayan sanatının ne denli politik ve etkileyici olduğunun kanıtıdır.

Yine önemli yapıtlarından biri olan *Marat'ın Ölümü*'nde David geçmişteki öykücü tutumunu ve Neo-Klasizm'de (Yeni-Klasikçilik) katı kurallarını unutmuşçasına, gerçeği en acımasız biçimiyle betimlemiştir. Daha önceki resimlerinde görülen soğuk tiyatro havası, bu yapıtta yoktur.

Robespierre'in ölümünü izleyen yıllarda David'in sanatının taşıdığı çelişkiler giderek daha keskinleşmiştir. Tutukluysen Luxembourg Sarayı'nın pençeresinden bakarak yaptığı *Luxembourg Bahçeleri* adlı manzara, büyük ölçüde romantik bir resimdir. Oysa aynı tarihlerde yaptığı *Sabin Kadınları* Neo-Klasizm'in bildirgesi sayılabilecek nitelikte bir yapıttır.

Sabin Kadınları ile *Napoléon Saint Bernard*

Dağı'nda adlı resimler David'in devrimci yıllarının yaratıcılığını yavaş yavaş kaybederek bir tür akademik öğretiyeye doğru yöneldiğini gösterir. Bunları izleyen *Napoléon'un Taç Giymesi* ve *La Distribution des Aigles* (Kartalların Dağıtımı) adlı dev boyutlu resimleri ise bütün teknik yetkinliklerine karşın daha kuru ve katı bir üslup sergilerler.

David yaşamının her döneminde çeşitli portreler yapmıştır. Bunların birçoğu yapıtlarının en güçlüleri arasında yer alır. Bu nitelikteki portreleri büyük kompozisyonlarının "resmi" havasını taşımadığı için yaşam dolu bir canlılıktadır. David gene bu tür portrelerde, sanatsal dirimselliğinin son kanıtlarını vermiştir *Madam Sériziat ve Çocuğu* *Madam Récamier*, *Papa VII. Pius* gibi portreleri, Delacroix gibi büyük bir romantikle bağdaştırılabilecek bir evrenselliğin çarpıcı anlatımını yansıtır.

David genelde yapay bir üslup olan Neo-Klasizm'in yaygınlık kazanmasında büyük rol oynamıştır. Bununla birlikte zamanın gerçek ruhunu yansıtacak olan Romantizm'in de bir habercisi sayılır.

- YAPITLAR (başlıca): *Mars ve Minerva'nın Kavga*, 1771, Louvre, Paris; *Seneca'nın Ölümü*, 1773, Petit Palais,

Paris; *Antiochus ve Stratonice*, 1774, Ecole des Beaux-Arts, Paris; *Belisarius Dilenirken*, 1780, Wicar Müzesi, Lille; *Hektor'a Yas Tutan Andromakhe*, 1783, Louvre, Paris; *Horace'ların Yemini*, 1784, Louvre, Paris; *Sokrates'in Ölümü*, 1787, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Brutus*, 1789, Louvre, Paris; *Katledilmiş Marat*, 1793, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel; *Sabin Kadınları*, 1794-1799, Louvre, Paris; *Madam Sériziat ve Çocuğu* 1795, Louvre, Paris; *Napoléon Saint Bernard Dağı'nda*, 1800, Versailles Müzesi, Paris; *Madam Récamier*, 1800, Louvre, Paris; *Napoléon'un Taç Giymesi*, 1805-1807, Louvre, Paris; *Papa VII. Pius*, 1805, Louvre, Paris; *Kartalların Dağıtımı*, 1810, Versailles Müzesi, Paris.

Portreleri

- KAYNAKLAR: D.L. Dowd, *Pageant-master of the Republic. Jacques-Louis David and the French Revolution*, 1948; L.Hauteecour, *Histoire de l'architecture classique en France*, 7 cilt, 1943-57; A.Humbert, *Louis David, peintre et conventionnel*, 1937; J.Lindsay, *Death of the Hero: French Painting from David to Delacroix*, 1960; A.Mauvois, *J.-L. David*, 1948; H.Rosenau, *The Painter Jacques-Louis David*, 1948; W.R.Valentiner, *Jacques-Louis David and the French Revolution*, 1929.

- BAKINIZ: BOUCHER, INGRES, RUBENS.

Resimde Neo-Klasizm (Yeni Klasikçilik)

Herhangi bir dönemde Eski Yunan ve Roma sanatının ölçüleri ve özellikleri üstüne temellenen sanatsal eğilimlere genelde Neo-Klasizm adı verilir. Neo-Klasizm kaynak olarak Cicero*, Quintillianus*, Horatius* ve özellikle de Vitruvius* gibi üslup özgürlüğüne, olağandışı niteliklere ve aşırı öğelere karşı çıkmakta birleşen birkaç ada dayanır. Bu yüzden her türlü duygusal anlatımın dışlandığı bir üslup biçimi anlamına gelir.

Neo-Klasizm bir üslup üç ana ilkeye uyar:

1. Uygulaması akıl ve ilkeler doğrultusunda olan kavramsal bir içerik,
2. Din, ahlak ve politika konularıyla hem kavramsal düzeyde, hem de tarihsel açıdan bağlantılı olmak,
3. Kompozisyon, simetri, oran ve uyum kurallarına göre ele alınan konunun iki boyutluluk, sadelik, durağanlık etkisi uyandıracak biçimde işlenmesi.

Bu doğrultudaki neo-klasik eğilimler, özellikle Antik Çağ'a büyük bir ilginin uyandırdığı Rönesans döneminde İtalyan sanatında ağırlık kazanmıştır.

Bir yandan da Neo-Klasizm, Devrim'den hemen önce ve sonra Fransa'da gelişen Antik Çağ'a yönelik hareketine verilen addır. Krallık döneminde başlayan bu hareket giderek Devrim sırasında ve döneminde iyice gelişmiş, ancak sonradan akademik bir tutuculuğa dönüşmüştür. Antik Çağ'a yönelik, İtalya'da Pompei ve Herculeaneum gibi Eski Roma kentlerinin keşfedilmesinin uyandırdığı ilgi ile başlamıştır. Bu ilginin genişlemesinde Winckelmann*, James Stuart ve Nicholas Revett gibi Antik sanat

yanlısı yazar ve arkeologların büyük katkısı olmuştur. Goethe* de yazılarıyla bu yönelişi etkilemiştir.

Ancak, Neo-Klasizm'in en büyük iki adı, her ikisi de Fransız olan ressam David ile heykeltıraş Canova'dır*. David sonuna değin bu hareketin önderi olarak kalmıştır. Öğrencilerini Neo-Klasik öğretiden en ufak bir sapmaya izin vermeyen bir tutumla yönlendirmiştir. Her zaman, desenin renge baskın rolünü ve arkeolojik ayrıntıları vurgulayan bir estetiğin sözcülüğünü yapmıştır. Neo-Klasik anlayışta David'e birçok yaklaşan sanatçı Prud'hon*dur*. Prud'hon, David'den daha az dramatik, mutlu ve cana yakın bir Antik Çağ imgesi yaratmıştır. Bu sanatçılarla birlikte Antik rölyeflerin (kabartma) soğukluğu ve donukluğu, sanatta saflığın ve sadeliğin örnekleri olarak kabul edilmiştir. Sadece çıplak kadın figürlerinde bu katı kuralın dışında kalınmıştır. Renk, keskin konturlar uğruna ikinci plana itildiği için, çizgisel ve yüzeyel ağırlıklı genel bir üslup geliştirilmiştir. Bu yüzden David kadar güçlü olmayan sanatçıların resimleri, bir arkeolojik ayrıntılar ve imgeler kargaşası haline dönüşmüştür. David'in Neo-Klasizm'i duygusal bir vurgu ile yorumlayan üslubu bile bir yerde bu arkeolojik ayrıntıcılıktan arınmış değildir.

Neo-Klasizm 19. yy'da —sonradan kendisine karşı savaş verilecek olan— egemen ve tutucu bir üslup haline gelmiştir. Yalnızca David'in öğrencisi Ingres*, Neo-Klasizm'i büyük bir başarıyla romantik bir boyal gücünün aracı haline getirmiş, sanat tarihinde etkisi derinden duyulan bir üslup yaratabilmiştir.

DAVIDSON, Donald (1917)

ABD’li filozof. Özgün bir nedensel eylem kuramı öne sürmüş, zihinsel olaylarıbeyinde meydana gelen fiziksel olaylarla özdeş görmüştür.

6 Mart 1917’de ABD’nin Massachusetts Eyaleti’ndeki Springfield’de doğdu. Öğrenimini Harvard Üniversitesi’nde yaptı; 1939’da lisans, 1949’da doktora derecelerini aldı. 1947-1950 arasında henüz doktora öğrencisi iken Oxford Üniversitesi, Queen’s College’da ders verdi. 1951’de Stanford’a, 1967’de de profesör olarak Princeton Üniversitesi’ne girdi. 1970-1976 arasında Rockefeller’da, 1976’dan sonra da Chicago Üniversitesi’nde görev yaptı. Kariyerinin başlangıç dönemlerinde Patrick Suppes ile birlikte yazdığı bir kitap dışında çalışmalarını makaleler biçiminde yayımlamış, kimi kitapların editörlüğünü yapmıştır. *Erkenntnis*, *Philosophia*, *Theoretical Linguistics* gibi dergilerin yayın kurullarındadır.

Davidson üstündeki felsefi etkilerin bir kaynağı Mantukçı Pozitivizm’dir. Viyana Çevresi’nin dağılmasıyla ABD’ye göç eden Carnap, Hempel ve Reichenbach gibi düşünürler, oluşturdukları geleneği orada sürdürmek fırsatını bulmuşlar, ABD içinde yetişmiş, Quine gibi genç mantıkçılar üzerinde etkili olmuşlardır. Davidson’un öğrencilik ve kariyerinin ilk dönemleri bu ortam içinde geçmiştir. Quine’in öğrencisi ve sonra yakın arkadaşı olmuştur. Öte yandan çağdaş Oxford felsefesinin ilk filizlendiği ve en canlı bir devresinde, o üniversitede bulunması, Davidson üzerindeki ikinci etki kaynağını oluşturur. Ancak, olaylara öncelik veren ontolojik yaklaşımı ve anlamı doğruluğa indirgeme eğilimleri belirgin bir mantukçı pozitivist bakış açısı gösterir.

Aristoteles’çe dile getirilen sağduyunun ontolojik görüşüne göre evrendeki somut tikeller nesnelerdir. Tüm somut varlık temelde nesnelerc indirgenebilir. Öte yandan Russell gibi düşünen filozoflara göre, gerçek somut tikeller, olaylardır. Evreni meydana getiren yapı taşları nesneler değildir. Çünkü nesneler olaylardan oluşur ve dolayısıyla, olaylara indirgenebilir. Davidson’un varlıkbilim yaklaşımına göre ise, her iki ulam da, yani, hem nesneler hem de olaylar, temel somut tikellerdir. Somut evreni betimlerken zorunlu olarak her iki ulamı da kullanmak durumunda kalınır. Bu nedenle, ne olaylar nesnelere, ne de nesneler olaylara indirgenemez. Değişim, nedensel ilişkiler ve insan eylemleri gibi tikel olgulardan vazgeçilmediği ölçüde olayları indirgenmez ontolojik yapı taşlarından saymak gerekir.

Kimi olaylar insan davranışı ya da “yapılan”lardır (doings). Bu sonuncular içindeki bir grup olaya “eylem” denir. Nesnelerin nitelik ya da özellikler taşıması gibi, her olay ve dolayısıyla, her yapılan da kimi nitelik ya da özelliklere sahiptir. Yapılanın eylem olabilmesi, onun en az bir niteliği açısından “niyetli” (intentional) olmasına, yani yapılanın niyetle yapılmış olmasına bağlıdır. Bir başka deyişle, yapılan, ona doğru olarak uygulanabilen bir betimleme kapsamın-

da niyetli olarak görülebilirse o bir eylemdir. Her eylem, gerektirdiği niyet açısından, yapıcısının bir istek ya da beklentisini karşılamaya yönelik olduğu inancıyla temellenir. Eylemin yapıcısının bu inancı taşıması ve eylemi bu inanç ile isteginin bileşkesiyle yapmış olması, eylemi açıklar. Bir başka deyişle, eylemin hangi ussal nedenle yapıldığını verir. Davidson’un önemli bir savı, eylemleri açıklayan, onların arkasındaki gerçek ussal nedenlerin aynı zamanda doğal anlamda nedenler (cause) olduklarıdır.

Eylemlerin nedenleri bulunduğu gibi, eylemlerin kendileri de başka olaylara neden olurlar: Eylemler, başka olayların nedeni olarak, yarattıkları bu etkileri nitelikleri arasına kazanırlar. Örneğin birini tabancayla vurmak o kişinin ölümüne yol açabilir. Neden olunan ölüm olayı tabancayla vurulmak olayından farklıdır. Birinden öbürüne değin uzun bir sürenin geçmesi de söz konusu olabilir. Ancak vurmak ölümün nedeni ise, vurmak eyleminin kendisi de “öldürmek” niteliğini kazanır. A’nın B’yi vurması, B’nin ölümünün nedeni olduğu ölçüde, neden olduğu bu olayla özdeştir de. Bu durumda A, B’yi öldürmüştür. Bir tek olayın ve özellikle bir tek eylemin çok sayıda nitelik taşıyabildiği, yani eylemlerin, özdeşliklerini yitirmeden birden çok sayıda betimlemeyi doğrulayabildikleri savı, Davidson için bir eylem özdeşliği ölçütü gerektirir. Bu ölçüte göre, belirli bir eylemin özdeşliğini, onun yapıcısından kaynaklanan ilk olay belirler. Örneğin, bir adamı vurmak, tetiğin çekilmesi olayı ile belirlenir. Bir başka deyişle eylem, bu olayın doğru olan bir niyetli betimlemesindeki yorumudur. Olayların özdeş olmaları ise, Davidson’a göre, özdeş nedenlere ve özdeş sonuçlara sahip olmalarıdır. Buna göre, X’in bütün nedenleri Y’nin de nedenleri ise ve X’in tüm sonuçları Y’nin de sonuçları ise, X ve Y olayları, özdeşler. Bu ölçüt, eylem felsefesindeki çeşitli görüşler açısından, Davidson’u, eylemleri betimlenişlerinden bağımsız olarak yorumlayanlar arasına sokar. Davidson, Anscombe ile birlikte, bu yorumun öncüsü sayılır. Davidson, eylem felsefesini temellendirmek amacıyla, sembolik mantıkta eylemleri niceleyen bir formüllendirme de geliştirmiştir.

Neden-sonuç ilişkisinin öğeleri olan olayların, değişik betimlemeleri doğrulayabilmeleri yanı sıra, özdeşliklerinin bu betimlemelerden bağımsız olması, bu ilişkilerin yasalaştırılabilecek bir nesnel düzenlilik taşımalarıyla tutarlıdır. Buna göre, nedensel olarak ilişkili iki olayın ancak kimi betimlemeleri, belirli bir nedensel yasayı gerçekler (instantiate). Böyle bir yasanın bilgisi ve bunun gerçekleştiği olaylardan neden olanın bilgisi, sonuç olayın bilimsel açıklamasını verir. Her tikel nedensel ilişki bir nedensel yasanın gerçekleşmesidir. Bu olguyu, Davidson, zihinsel ve fiziksel olaylar arasındaki ilişkiye uygular. Zihinsel olayların fiziksel olaylara ve fiziksel olayların da zihinsel olaylara neden oldukları açıktır. Örneğin, isteklerin gövdenin devinimine neden olduğu, görülen bir fiziksel olayın da üzüntüye neden olabildiği pek çok düşünürce kabul edilir. Böyle bir nedensel ilişkiye karşın, zihin ile gövde arasındaki ilişkiler nedensel yasalarca dile getirilemezler. Ancak, her tikel nedensel ilişki bir nedensel yasanın gerçekleşmesi ise, fiziksel olaylarla nedensel ilişkiye giren her

► Zihin

◄

Eylemler

zihinsel olayın bir defizikselbetimlemesi bulunmalıdır. Bir başka deyişle, böyle bir zihinsel olay, bir fiziksel olayla özdeş olmalıdır. Böylece Davidson, Smart ve Armstrong gibi özdekçi bir sonuca varır. Ancak onlardan ayrıldığı nokta, özdekçi yorumdaki zihinsel olaylarla gövdesel olaylar arasındaki ilişkinin genellenibilir olduğunu yadsımasıdır. Bir başka deyişle,

Davidson'a göre, bu ilişkiler olay tipleri arasında yer alıyor olarak gösterilemezler. Bu bakımdan kuramına "düzgünsüz tekçilik" (*anomalous monism*) adını verir. Genellemeyi yadsımasının nedeni, eylem ile onun ussal nedenleri arasında bir genellemeye gidilemediği gözlemdir. Bu açıdan Davidson istenci özgün olarak yorumlar.

Eylem Felsefesi

Eylem felsefesi, belirlenimcilik (determinizm) bağlamında doğan özgürlük sorununun gerektirdiği ve insan eylemini açıklamayı amaçlayan bir felsefe alanıdır. Eylem bir yandan neden ve olay gibi ontolojik kavramlar üzerinde kurulurken, öbür yandan da zihin felsefesinin başlıca sorunlarından biri olan tin-gövde ilişkisinin gerçekleşmesidir. Eylemi açıklama girişimleri modern felsefenin başlangıçlarından beri vardır. Ancak bu konunun belli başlı bir felsefe araştırma alanı durumuna gelmesi 20. yy'ın analitik geleneği içinde gerçekleşmiştir.

Eylem sorunu başlıca iki boyutta ele alınmaktadır: eylemin doğası ve betimlenişi. İlk boyut, eylemlerin, temelde, olaylar olmalarına karşın, yalın anlamdaki olaylardan hangi ilke ile ayırt edilebileceklerinin araştırılmasını kapsar. Bu da eylemin nedeninin açıklanması sorununu getirir. Eylem, bir insan tarafından meydana getirilen bir değişim, ya da bir olaydır. Oysa, insanın her meydana getirdiği bir değişim, ya da olay, eylem olmayabilir. Örneğin, birinin kolunu oynatması o kişide başlayan, onun gövdesinde gerçekleşen bir devinimdir. Kol, üzerine bir şey çarptığından veya bir tik ya da refleks nedeniyle oynadıysa, bu kişinin eylemleri arasında sayılmaz. Öte yandan kişinin kolunun devinime geçmesi, örneğin bir kitaba uzanmak veya elektrik düğmesine basmak içinse, kişinin bir şey yaptığı, yani eylemde bulunduğu söylenir. Niyetlilik ya da amaçsallık, gövdenin herhangi bir yerinin oynamasını, kişinin orasını oynatmasından ayıran temel ölçütlerden biridir. Modern felsefede Descartes* ve Hobbes'dan* başlayarak, Locke*, Hume* ve Kant* eylemi, görüş-birliği içinde, ve bu yönüyle açıklamışlardır: Eylem, yalın gövdesel devinimden istençli (niyetli, amaçsal) oluşuyla ayrılır. İstenç bu eylemle sağlanacak bir ön amaca yönelikse, eyleme "ussal" denir. Bu açıklama H.A. Prichard* ve daha sonra Wittgenstein'ca* eleştirilmiştir. Wittgenstein'a göre eylem için verilecek nedensel bir açıklama Descartes'çı ikiciliği doğrulayacak ve zihnin doğüstü bir varlık olarak kabul edilmesini gerektirecektir. Wittgenstein ve onu izleyenlerin ortaya attıkları açıklamaya göre, eylemi yalın gövde deviniminden ayıran, onun kimi kurallar ve normlara göre değerlendirilebilir bir devinim olmasıdır. 20. yy ortalarında başka

eylem açıklamaları da öne sürülmüştür. C.Taylor'a* göre bir devinimi eylem yapan, onun ereksel (teleolojik) bir açıklamaya uygun oluşudur. H.L.A. Hart'a* göre ise, bir devinimin insan eylemi olduğunu söylemek, bir şey betimlemek değil, o devinimin sorumluluğunu birine yüklemektir. Donald Davidson'un 1963'te yayımladığı "Actions, Reasons and Causes" ("Eylemler, Ussal ve Olgusal Nedenler") adlı yazının etkisi büyük olmuş ve böylece eylemin nedensel açıklamasına geri dönülmüştür. Ancak Davidson'un önerisi Wittgenstein'cıların eleştirilerini karşılayabilecek yeterlidir.

Eylem sorununun ikinci boyutu ise, nedensel olarak bağlantılı eylemlerin ayırt edilebilirlikleri, ya da bir başka deyişle, böyle eylemlerin nasıl betimlenebilecekleriyle ilgilidir. Yapılan bir şey ve bunun neden olduğu sonuçlar hangi ilkelere göre ve ne ölçüde birbirinden soyutlanabilir? Aralarındaki ilişkinin mantığı nedir? Şöyle bir örnek olsun: A gibi biri elini uzattı, düğmeye bastı, ışığı yaktı, odayı aydınlattı ve farkında olmadan da arka kapıdan eve girmeye çalışan hırsız korkutarak uzaklaştırdı. Burada A ne yapmıştır? Yapmış olduğu kaç şey, kaç edim var? Bir anlamda, yapmış olduğu, yalnızca düğmeye basmak; oysa, bu olayın neden olduğu sonuçları içcrerek aynı eylem sanki birden çok edimmiş gibi betimlenebilir. Böylece akla gelen bir soru, bir tek şey yaparak birçok şey yapmış olmanın mantık kurallarıyla nasıl bağdaştırılabileceğidir. Yoksa, yapılan ve yapılmış sayılanlar arasında bir ayrım mı söz konusudur? Bu sorulara getirilen yanıtlar başlıca iki öbekte toplanabilir. Bunlardan biri, J.Kim, L.Davis ve A.Goldman* gibi düşünürlerin savunduğu ve mantıksallaştırmaya çalıştığı, eylem betimlemelerinin bağımsızlığı görüşüdür. Bu görüşe göre nedensel olarak bağlantılı eylemlerin herbir değişik betimlemesi ayrı bir eylemi belirler. Bunun karşıtı olan yanıt ise Anscombe* ve Davidson'ca verilir: Nedensel olarak bağlantılı eylem betimlemeleri gerçekte bir tek eylemi değişik niteliklerine göre değişik açılardan betimlerler. Bir başka deyişle, bu betimlemelerin betimledikleri ontolojik alanda özdeşdir. Eylem felsefesi, her iki sorunun bağlamında da canlı bir tartışma alanı olmak niteliğini bugün de sürdürmektedir.

Anlam

1960'ların sonlarından başlayarak, Davidson, anlam kuramı konusunda yazılar yayımlayarak büyük ölçüde etkili olmuştur. Anlam konusundaki tutumu, Mantıkçı Pozitivizm'in belirgin izlerini taşır. Anlamın açıklanışında işleme (intention) yer bırakmayan bütünüyle kaplamsal (extentional) kuramlar, Frege dışındaki tüm mantıkçıların yeğlemiş olduğu bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın en belirgin örneklerinden biri Viyana Çevresi'nde ortaya atılan doğrulamcılıktır (verificationism). Mantıkçı Pozitivizm, anlamı deneysel doğrulama yöntemiyle açıklarken, Davidson, bunu önermelerin doğruluk değerini saptayan soyut bir doğruluk kavramıyla verir.

Bir kişinin bir dili bilmesi, o dilin önermelerini doğru olarak yorumlayabilmesidir. Bu ise, her bir önermenin anlamını ezberlemekle değil, dilin kurallarını önermelere uygulayarak olur. Bu durumdaki bir kişinin dili kullanma yetisi (competence) doyum veren bir biçimde betimlendiğinde o dilin semantiği (anlambilim), yani o dildeki anlamlılık ile ilgili bilinmesi gerekenin tümü verilmiş olacaktır. Bunun ötesinde bir şey aramak felsefi seraplar peşinde koşmaktır. Bu ön kabullere göre, Davidson "kar beyazdır" gibi bir önerme ele alır. Bunun anlamını bilmek ne demektir?

"Kar beyazdır" ancak ve ancak kar beyazsa doğrudur. İlk bakışta totoloji gibi görünen bu dile getiriş, gerçekte, bir önerme ile bir durumu karşılıklı koşullu olarak (çift içermeye ile) bağlamaktadır. Bir anlatımla gerçekliği bağladığından ötürü de totolojik değildir. Davidson, dildeki önermelerin anlamını bilmenin bu tür bağlantıları bilmek olduğunu öne sürer. Şimdi gereken, bu bağlantıları dizgesel olarak üretebilecek bir kuramdır. Davidson, bu gereğin, Tarski'nin ortaya attığı "bir dil için" doğruluk kuramına karşılancığını ileri sürmüştür. Tarski'nin, L gibi bir dil için doğruluk kuramı, temele koyduğu kimi koşullardan L'nin her bir önermesi için "X ancak ve ancak P' ise doğrudur" karşılıklı koşulunu üretir. X ile önermenin yapısal betimlemesi, P ile de bu önermeyi doğru yapan durum verildiğinde, anlamı vermek için gereken her şey sağlanmıştır. Genelde Davidson'un yaptığı, anlamı doğruluğa indirgemek, doğruluğu veren bir kuram olarak Tarski'ninkini kullanmaktır. Böylece, Tarski'nin kimi temel koşullardan belirli bir dil için doğruluk bağlantıları veren kuramı, bir anlam kuramı konumunu kazanmaktadır.

Davidson'un güncel analitik felsefe üzerindeki etkisi büyüktür. Hem eylem ve olay çözümlemesi, hem de anlam kuramı bağlamında pek çok düşünür önder olmaktadır. Eylem alanında 1963'ten bu yana yayımladığı yazılarla, anlam konusunda ise 1968'den beri yazdıklarıyla etkili olmuştur. Anlam yaklaşımı özellikle genç nesil Oxford felsefecileri üzerinde etki yapmış, onun önderliğinde, bir ekol niteliği gösteren çalışmalar yapılmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Decision Making: An Experimental Approach* (Suppes ve Siegel ile birlikte), 1955, ("Karar verme: Deneysel Bir Yaklaşım"); *Actions and Events*, 1980, ("Eylemler ve Olaylar").

- **KAYNAKLAR**: L. Davis, *Theory of Action*, 1979; Evans ve Dowell (der.), *Truth and Meaning*, 1976; M. Platts, *Ways of Meaning*, 1979.

- **BAKINIZ**: ANSCOMBE, D.M. ARMSTRONG, CAR-NAP, DUMMETT, GRICE, QUINE, SMART, TARSKI.

DAVIS, Angela Yvonne (1944)

ABD'li kadın düşünür. Irk ayrımına son verilmesi için mücadele etmiştir.

26 Ocak 1944'te Alabama Eyaleti'nin Birmingham kentinde doğdu. Annesi ve babası öğretmendi. Lise öğrenimini burs karşılığı New York'da tamamladıktan sonra, yine bursla Brandeis Üniversitesi Fransız Edebiyatı Bölümü'ne girdi. Üniversite öğreniminin bir yılını Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde, iki yılını da Almanya'nın verdiği devlet bursuyla Goethe Üniversitesi'nde geçirdi. Doktora çalışmasını California Üniversitesi'nde Herbert Marcuse'le hazırladı. 1969'da California Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde ders vermeye başladı. "Siyah Edebiyat"ta felsefi konuların tartışıldığı dersleri büyük ilgiyle izlendi.

Davis, öğrencilik yıllarından başlayarak, ABD'de ırk ayrımına karşı mücadele hareketi içinde yer aldı. ABD Komünist Partisi'ne üye oldu ve partinin yan kuruluşu niteliğinde olan ve yalnız siyahların örgütlendiği Che-Lumumba Club içinde yoğun biçimde çalışmaya başladı. Bir yandan da Black Panther Party'nin (Kara Panter Partisi) çalışmalarını destekledi. 1970 başında Komünist Partisi'ne üye olması gerekçe gösterilerek, California Üniversitesi yönetim kurulunca, üniversitedeki görevine son verildi. Davis bu sırada cezaevlerindeki siyah tutukluların sorunlarıyla ilgileniyor ve Soledad Cezaevi'nde bir gardiyanı öldürdükleri iddiasıyla yargılanan ve "Soledad Kardeşler" olarak anılan üç siyah tutuklunun serbest bırakılması için mücadelede ediyordu. 7 Ağustos 1970'te üç siyah tutukludan biri olan eylem adamı ve yazar George Jackson'ın kardeşi Jonathan Jackson, tutukluları Marin County mahkeme salonundan kaçırmak amacıyla girişimde bulundu. Ancak çıkan silahlı çatışmada Jonathan Jackson ve mahkeme yargıcyla birlikte iki siyah tutuklu öldü. Bu olay üzerine Angela Davis suç ortaklığıyla itham edildi ve arananmaya başlandı. Teslim olmaması üzerine FBI'nın (Federal Araştırma Bürosu) "En Acil Aranan On Kişi" listesine alındı. Ekim 1970'te New York kentinde yakalanarak adam kaçırma, cinayet ve suikast suçlarından yargılanmak üzere California'ya götürüldü. 22 ay süren tutukluluğu sırasında serbest bırakılması için yoğun bir uluslararası kampanya yürütüldü. ABD Komünist Partisi'nin yanı sıra Angela Davis'e Özgürlük İçin Birleşik Ulusal Komite, kampanyanın örgütlenmesinde önemli rol oynadı. Üç hafta süren mahkeme sonunda 4 Haziran 1972'de Jüri tarafından suçsuz bulunarak aklandı. Bir süre ABD'nin çeşitli eyaletlerini dolaştıktan sonra davet üzerine SSCB ve Bulgaristan'a gitti. Moskova Üniversitesi onursal profesörlük unvanını aldı. 1973'te ülkesine döndükten sonra yaşamöyküsünü yayımladı.

- **YAPITLAR** (başlıca): *If They Come in the Morning*:

Voices of Resistance, 1971, (Şafakta Gelirlerse 1973); *Angela Davis: An Autobiography*, 1974, ("Angela Davis: Bir Otobiyografi").

DAVIS, Jefferson (1808-1889)

ABD'li asker ve devlet adamı. İç Savaş sırasında Güney Eyaletleri'nin kurdukları Amerika Konfedere Devletleri'ne başkanlık yapmıştır.

DAVIS, Bette (1908)

ABD'li sinema oyuncusu. Canlandırdığı başarılı ve kişilikli kadın tipleriyle tanınır.

Ruth Elizabeth Davis, 5 Nisan 1908'de, Massachusetts Eyaleti'nin Lowell kentinde doğdu. Oyunculuğa çok genç yaşta tiyatrodan başladı. 1931'de *The Bad Sister* ("Kötü Kızkardeş") ile sinemaya başarısız bir başlangıç yaptı. Ancak yedinci filmi olan *The Man Who Played God* ("Tanrı'yı Oynayan Adam") ile tanınmaya başladı. İkinci derecede polisiye filmlerde ilginç ve kuraldışı kadın tiplerini çiziyor, güzellikle çirkinlik arasında gidip gelen yüz hatları *Of Human Bondage* (İnsanlık Suçu) gibi uyarlamalarda ayrıksı tipleri başarıyla canlandırmasına olanak tanıyordu. Giderek *Jezebel* filmindeki Güneyli dilber rolünde, *Dark Victory* ("Karanlık Zafer"), *The Old Maid* ("İhtiyar Kız") filmlerindeki rollerinde bağımsız, olaylara tek başına karşı koyabilen kadın görünümünü yerleştirdi. *The Little Foxes* ("Küçük Tilkiler"), *Now Voyager* (Aşk Yolcuları) filmlerindeki rolleri bu görünümün yavaş yavaş yıkıcı, bazen nörotik, bazen de dilinden alayı eksik etmeyen bir kadın görünümüne dönüşmesine yol açtı. *All About Eve* (Perde Açılıyor) filmiyle sanatsal zirvesine ulaşan bu eğilim, Bette Davis'in yaşlılık yıllarında korku filmlerinin aranan oyuncusu olmasına yol açtı. Bunların arasında en başarılısı olan *What Ever Happened to Baby Jane?* ("Bebek Jane'e Ne oldu?") Hollywood'un acımasız bir eleştirisidir. 1935'te *Dangerous* (Tehlikeli Kadın) ile, 1938'de de *Jezebel* ile iki kez Oscar Ödülü aldı.

• **YAPITLAR (başlıca):** Oynadığı Filmler: *Bad Sister*, 1931, ("Kötü Kızkardeş"); *The Man Who Played God*, 1932, ("Tanrı'yı Oynayan Adam"); *Of Human Bondage*, 1934, (İnsanlık Suçu); *Dangerous*, 1935, (Tehlikeli Kadın); *Jezebel*, 1938; *Dark Victory*, 1939, ("Karanlık Zafer"); *The Old Maid*, 1939, ("İhtiyar Kız"); *The Little Foxes*, 1942, ("Küçük Tilkiler"); *Now Voyager*, 1942, (Aşk Yolcuları); *The Corn is Green*, 1945, (Ekinler Yeşerince); *All About Eve*, 1950, (Perde Açılıyor); *The Virgin Queen*, 1955, (Kraliçe); *The Scapegoat*, 1959, (Suç Kimindir); *What Ever Happened to Baby Jane?*, 1962, ("Bebek Jane'e Ne Oldu?"); *Connecting Rooms*, 1970; *Death on the Nile*, 1978, ("Nil'de Ölüm").

3 Haziran 1808'de Kentucky Eyaleti'nin Todd kasabasında doğdu, 6 Aralık 1889'da New Orleans'ta öldü. Küçük yaşta ailesiyle birlikte Mississippi'ye göç etti. 3 yıl Transilvanya Üniversitesi'ne devam ettikten sonra West Point'taki Birleşik Devletler Askeri Akademisi'ne girdi. 1827'de bu okulu bitirdi ve 1835'e dek süren askerlik görevi sırasında birçok sınır seferine katıldı. 1835'te ordudan ayrıldı ve Mississippi'deki pamuk plantasyonlarının başına geçerek çiftçilik yapmaya başladı. 1845'te Demokratik Parti'den Mississippi temsilcisi olarak Temsilciler Meclisi'ne giren Davis, 1846'da Meksika Savaşı'na katılmak üzere bu görevinden ayrıldı. Savaş sırasında General Taylor'a bağlı bir gönüllüler alayında gösterdiği kahramanlıklardan dolayı büyük ün kazandı. Yaralandığı için Mississippi'ye dönmek zorunda kaldı. 1847'de Birleşik Devletler Senatosu'na seçildi. 1851'e değin süren ilk senatörlüğü sırasında Senato'nun Askeri İşler Komisyonu'nun başkanlığını yaptı. 1853'te Başkan Pierce tarafından savaş bakanlığına getirildi. Bakanlığı döneminde ordudaki asker sayısı arttı, askeri yargılama yöntemleri modernleştirildi ve orduya ayrılan ödenek artırıldı. Pierce'in başkanlık süresinin dolması üzerine 1857'de bakanlıktan ayrılan Davis, aynı yıl yeniden Senato'ya seçildi. Davis bu tarihten, İç Savaş'ın başladığı 1861'e değin Senato'da Güney Eyaletleri temsilcilerinin köleliğin sürmesi yolundaki mücadelelerinin en önde gelen sözcüsü oldu.

Davis, koyu bir kölelik yanlısı olan Calhoun'un ardından Eyalet Hakları Partisi'ne başkan oldu. Mayıs 1860'ta, Güney Eyaletleri'nin kölelikle ilgili olarak geçirmek istedikleri yasalar Temsilciler Meclisi tarafından reddedildi. Bu olayın ertesinde, Demokratik Parti kölelikle ilgili federal yasaların yürürlüğe koyulmasından yana olanlarla, buna karşı çıkanlardan oluşan iki gruba bölündü. Parti'deki bölünme, Cumhuriyetçi Parti'nin 1860 seçimlerinde başkan adayı olan Lincoln'un seçimleri kazanmasını kolaylaştırdı. Yalnızca köleliğin kaldırılmasından yana olan Kuzeyli seçmenlerin oylarını alan Lincoln'un başkan seçilmesinin hemen ardından, Güney Carolina Eyaleti Birleşik Devletler'den ayrıldığını açıkladı. Bunu Mississippi'nin de aralarında bulunduğu 10 Güney Eyaleti'nin ayrılışı izledi. 4 Şubat 1861'de Alabama Eyaleti'nin başkenti Montgomery'de bir araya gelen Güney Eyaletleri temsilcileri Amerika Konfedere Devletleri adında geçici bir hükümet kurduklarını açıkladılar. Davis, 8 Şubat 1861'de bu Konfederasyon'a başkan seçildi.

Davis, Konfederasyon'a başkan olduktan sonra, Güney'i yaklaştırmak olan savaşa hazırlamak üzere harekete geçti. Güney Eyaletleri'nin sahip oldukları bir silah, <https://www.fortney.org>. Geniş kapsamlı bir silah,

yiyecek ve giyecek toplama kampanyası başlattı. Davis, aralarında anlaşılarak Güney'e karşı bir "Birlik" oluşturmuş olan Kuzey Eyaletleri'nin Güney Eyaletleri'nden çok daha güçlü olduklarını göz önünde tutarak savunma ağırlıklı bir savaş taktiği hazırladı. Kuzey ve Güney birlikleri arasında 1861'de başlayan çarpışmaların ilk yılında Güney birlikleri birçok başarı kazandılar. Taktik değiştirerek, 1862'den başlayarak saldırıya geçen Güneyliler'in Kuzeyliler karşısında kazandıkları en büyük zafer 1863'teki Gettysbourg çatışması oldu. Ancak bu tarihten sonra üstünlüğü Kuzey birliklerine kaptıran Güney birlikleri birbirini izleyen yenilgiler almaya başladılar. Davis, bu durum karşısında topladığı vergileri artırma, İngiltere ve Fransa ile ticari ilişkiler kurma yoluna gitti. Ayrıca, savaşa katılan köleleri bu hizmetleri karşılığında serbest bırakacağını açıkladı. Ancak tüm bu çabalarına karşın savaşın gidişi değişmedi. Davis, Mayıs 1865'te, artık savaşı kazanmış olan Kuzey birlikleri tarafından Irwinville'de yakalandı ve hapsedildi. 1867'de hakkında açılan davanın düşmesi üzerine serbest bırakıldı. Yaşamının geri kalan bölümünü Mississippi'deki bir malikânede geçiren Davis, 1878-1881 arasında *The Rise and Fall of Confederate Government* ("Konfedere Hükümetin Doğuş ve Çöküşü") adlı bir kitap yazdı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Rise and Fall of Confederate Government*, 1881, ("Konfedere Hükümetin Doğuş ve Çöküşü").

• **KAYNAKLAR**: Craven, *Prison Life of Jefferson Davis*, 1866; V.H. Davis, *Jefferson Davis: A Memoir*, 1890; W.E. Dodd, *Jefferson Davis*, 1907; B.J. Hendrick, *Statesmen of the Lost Cause*, 1939; R. McElroy, *Jefferson Davis: The Unreal and the Real*, (2 cilt), 1937; R.W. Patrick, *Jefferson Davis and his Cabinet*, 1944; D. Rowland, *Jefferson Davis, Constitutionalist: His Letters, Papers and Speeches*, (10 cilt), 1923; H. Strode, *Jefferson Davis*, (3 cilt), 1955-1964; A. Tate, *Jefferson Davis, His Rise and Fall*, 1929; F.E. Vandiver, *Jefferson Davis and the Confederate State*, 1964; R.W. Winston, *High Stakes and Hair Trigger: The Life of Jefferson Davis*, 1930.

• **BAKINIZ**: J.P. BENJAMIN, CALHOUN, R.E. LEE, A. LINCOLN.

DAVIS, Miles

(1926)

ABD'li trompetçi ve besteci. ABD'de 1940'lardan başlayarak gelişen modern caz anlayışının önde gelen isimlerindendir.

Miles Dewey Davis 25 Mayıs 1926'da, ABD'nin Illinois Eyaleti'nde, Alton'da doğdu. On üç yaşında trompet çalmaya başladı. 1945'te New York'taki Juilliard Müzik Okulu'nda müzik öğrenimi gördü. Tenor saksofoncu Coleman Hawkins ve alto saksofoncu Charlie Parker ile çalıştı. Bu yıllarda modern caz anlayışına yakınlık duyarak yenilikçi denemelere girişti. 1948'de kurduğu toplulukla birlikte daha sonraki yıllarda "cool jazz" adını alan yenilikçi caz anlayışının öncülüğünü yaptı. Bu çalışmaları ticari

açıdan fazla başarılı olamadı, ancak 1950'lerde daha büyük bir toplulukla ve Gil Evans'la işbirliği yaparak doldurduğu *Porgy and Bess*, *Miles Ahead* ve *Sketches of Spain* adlı albümleriyle büyük bir başarı kazandı. 1956'da yaptığı *Kind of Blue* adlı albümü caz tarihinde dönüm noktası oluşturan bir ürün olarak nitelendirildi. 1960'larda pop müzik öğelerine ve elektronik aletlere daha fazla yer veren denemeler yaptı.

Miles Davis, 1940'lardan başlayarak gelişen ve büyük orkestra cazının ticari ve popüler biçimlerinden uzaklaşmayı amaçlayan modern caz anlayışının öncülerinden Charlie Parker'ın öğrencisiydi. Parker'ın başlattığı yenilikler çerçevesinde Davis de cazın armonik ve dizisel yapısındaki kalıplaşmayı yıkmaya amacıyla denemeler yapmış, 1950'lerde ise "cool jazz" okulunun en başarılı müzisyenlerinden biri olarak tanınmıştır. "Cool jazz", duyguların dışavurumunu, doğal, kendiliğinden coşkulu ve enerjik bir anlatımı temel alan "hot jazz" anlayışına karşı, arı, soyut, sakın ve ölçülü bir anlatımı savunmuştur. Caz müziğinde Parker ve Davis'in başlattığı yenilikler John Coltrane gibi birçok ABD'li müzisyenin deneysel çalışmaları üzerinde etkili olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): Albüm: *Modern Idiom*; *Cool and Quintet*; *Miles Ahead*; *Porgy and Bess*; *Sketches of Spain*; *Milestones*; *Musings of Miles*; *Sorcerer*; *Birth of the Cool*; *Kind of Blue*.

• **BAKINIZ**: COLTRANE, C. PARKER.

DAVIS, Stuart

(1894-1964)

ABD'li ressam. Ash Can Okulu'nun etkinliklerine katılmıştır.

Philadelphia'da doğdu, New York'ta öldü. 1910'da Robert Henri'nin yönettiği sanat okuluna girdi. Ash Can Okulu'nun sergilerinde yer aldı. 1913'te açılan Armory Show'a beş suluboyasıyla katıldı. Çeşitli desenlerini *The New Masses* ve *Harper's Weekly* gibi dergilerde yayımladı. 1928-1930 arasında Paris'te yaşadı. 1932'den 1939'a değin resim öğretmenliği ve American Artists Congress'in (Amerikalı Sanatçılar Kongresi) etkinlikleriyle uğraştı.

Davis'in sanatsal kişiliğini bulmasında Armory Show etkili bir rol oynamıştır. Avrupa sanatının öncülerini bu sergide yakından tanımış ve 1930'lara doğru Kübizm'in, Fütürizm'in (Gelecekçilik) ve özellikle de Leger'nin izlerini taşıyan yeni bir üslup geliştirmiştir.

Yapıtlarında biçimler tanınabilirse de, kompozisyonun bütünü soyut resmin mantığına göre düzenlenmiştir. Çeşitli sanayi ürünleri ve kent görüntülerinin yanı sıra tabela ve sokak işaretlerini de bol bol kullanmıştır. Biçimleri sert ve keskin köşelidir. Kaligrafik bir boyut kazandırdığı imzasını da çoğu resminde dekoratif bir öğe olarak kullanmıştır.

Davis'in resmi ile caz müziği arasında çeşitli bağlantılar bulunduğu da ileri sürülmüştür. Gerek

kullandığı imgeler, gerekse bakış açısı, bütünüyle Amerikan yaşantısından kaynaklanan bir niteliktedir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Lucky Strike*, 1921, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Eggbeater dizisi*, 1927-1928, ("Yumurta Çırpma Aracı"); *Something on the 8-Ball*, 1930, Downtown Galerisi, New York; *Salt Shaker*, 1931, Modern Sanatlar Müzesi, New York ("Tuzluk"); *Hot Still-Scope for Six Colors*, 1940; *Contranuites*, 1963, ("Karşıtöreklilikler").

- **BAKINIZ:** R.HENRI.

DAVISSON, Clinton Joseph (1881-1958)

ABD'li deneysel fizikçi. Hareketli elektronların dalga yapısında olduğunu deneyle kanıtlayarak de Broglie'nin varsayımını doğrulamıştır.

22 Ekim 1881'de Illinois Eyaleti'nin Bloomington kentinde doğdu. 1 Şubat 1958'de Virginia'daki Charlottesville'de öldü. 1902'de Chicago Üniversitesi'nde fizik öğrenimine başladı; üç yıl sonra da, deney yeteneğini sezen öğretmeni Millikan'ın önerisiyle Princeton Üniversitesi'nde Richardson'ın araştırma asistanlığına getirildi. 1908'de Chicago Üniversitesi'ne dönerek fizik lisansı diplomasını, 1911'de Princeton Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. Aynı yıl, Pittsburgh'ta Carnegie Teknoloji Enstitüsü'nde yardımcı fizik profesörlüğüne atandı. 1917'de Bell Telephone Laboratories'e geçen Davisson, kendisine Nobel Ödülü kazandıracak araştırmalarını, yaklaşık 30 yıl çalıştığı bu kuruluştaki gerçekleştirdi. 1946'da emekliye ayrılarak 1954'e değin Virginia Üniversitesi'nde konuk profesör olarak fizik dersleri verdi.

1924'te Louis de Broglie, gözlemlenebilir evrenin tümüyle ışık ve maddeden oluştuğunu, ışık hem parçacık hem dalga yapısında olduğuna göre maddenin de aynı yapıda olması gerektiğini düşünerek, tüm madde parçacıklarının aynı zamanda dalga niteliği taşıdığını ve her parçacığa hızıyla ters orantılı bir dalgaboyunun eşlik ettiğini öne sürmüştü; h planck sabiti, m de maddenin kütlesi olmak üzere, dalgaboyu $n = h/mv$ formülü ile belirliyordu. Ancak bu varsayım, kuantum mekaniğinin gelişmesinde en önemli kavramsal basamaklardan biri olmasına karşın, deneysel fizikçilerin hemen ilgisini çekmediğinden, beklenen gelişme birkaç yıl gecikmeyle gerçekleşti.

1919'da, de Broglie'nin varsayımından dört yıl önce, Bell Telephone Laboratories'de Kunsman ile birlikte elektron demetlerinin nikel levhalardan saçılmasını inceleyen Davisson, yansıyan elektronların belli belirsiz bir kırınım deseni oluşturduğunu gözlemlemiş, ancak bunun nedenini elektronlar ve uyarılan nikel atomları arasındaki enerji alışverişine bağlamıştı. De Broglie'nin varsayımını yayımlamasından sonra, 1925'te Walter Maurice Elsasser (doğ. 1904), Davisson'ın deneyini bu varsayımın kanıtı olarak yeniden yorumlamayı denediyse de, inandırıcı bir so-

nuca varamadığından bu yoruma Davisson'ın kendisi karşı çıktı.

1925 Nisan'ında bir laboratuvar kazası, inandırıcı kanıtı gene Davisson'ın bir rastlantı sonucu bulmasına yardımcı oldu. O sıralar laboratuvar çalışmalarını Lester Halbert Germer (1896-1971) ile birlikte sürdüren Davisson, sıvı havayla dolu bir deney şişesinin patlaması üzerine, yansıtıcı hedef olarak kullandığı nikel levhaların oksitlenen yüzeyini temizlemek zorunda kalmıştı. Isıtarak yaptığı bu oksit giderme işlemi de elindeki nikeli kusursuz iri kristaller haline getirmişti. Bu nikel levhayla yaptıkları deney sonucunda, saçılan elektron demetinden net bir kırınım deseni elde ettiler. 54 V'luk bir potansiyel farkında hızlandırılan elektronlar, örgü sabiti $2,15 \times 10^{-8}$ cm olan nikel kristalinden 50 derecelik bir açıyla kırınım uğramıştı. Bu veriler, elektronun dalga gibi davrandığını kabul etmekle anlaşılabilir ve elektronun dalgaboyunun $\lambda = 1,65 \times 10^{-8}$ cm olmasını gerektiriyordu. Davisson'ın deney sonuçları 1927'de yayımlandı.

Aynı dönemde İngiltere'de G.P. Thomson, Japonya'da S.Kikuçi elektronun dalga davranışını sınan deneyler yapıyorlar, elektron saçıcı olarak Thomson ince metal filimler, Kikuçi ise mika kullanıyordu. Her ikisi de levhadan geçen elektron demetlerinin dalga gibi kırınım deseni oluşturduğunu gözlemledi ve bulgularını 1928'de yayımladı. Bu çalışmaları nedeniyle 1937 Nobel Fizik Ödülü Davisson ve Thomson arasında paylaşıldı.

- **BAKINIZ:** BOHR, BORN, W.H.ew.L. BRAGG, BROGLIE, G.P.THOMSON.

DAVIÇO, Oskar (1909)

Yugoslav, şair. Ülkesinde "modernist" akımın en önemli temsilcilerinden biridir.

Sırbistan'da doğdu. Belgrad Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi gördü. Yugoslavya Komünist Partisi'ne yakın çevrelerle ilişki kurdu, bu etkinlikleri yüzünden 1932'de tutuklanarak küreğe mahkûm edildi. Cezasının bir kısmını, İtalya'daki Yahudi kampında çekti. İtalya'nın teslim olmasından sonra Yugoslavya'ya dönerek kurtuluş mücadelesine katıldı.

Daviço, 1920-1930 arasında bir grup Sırp yazarı ile birlikte "Sol Gerçeküstücülük" adı verilen bir akım içinde yer aldı. Bu akım Marxizmi, Freudcu ve gerçeküstücü görüşlerle kaynaştırma-ya çalışıyordu. Daviço 1950'den sonra yayımladığı romanlarıyla "Toplumsal Edebiyat" adını alan akımın güçlü bir yazarı oldu. Toplumun dönüşmesi, sosyalizmin kurulması ve yeni insan tipinin sorunlarını ele aldığı bu romanlarında yurtseverlik ana temayı oluşturmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): Şiir: *Pesme*, 1938; *Zrenjanin*, 1949; *Visnja za zidom*, 1951; *Kairos*, 1959. Roman: *Pesma*, 1952, ("Şiir"); *Beton i svici*, 1956; *Radni naslov beskraja*, 1958.

DAVIDOV, İvan İvanoviç (1794-1863)

Rus, filozof ve tanrıbilimci. Rus düşüncesine Batılı görüşlerin sokulmasına karşı çıkan İslavcı Okul'dandır.

1794'te Moskova'da doğdu, 1863'te aynı kentte öldü. 1812'de Moskova Üniversitesi'ni bitirdi. Schelling'in idealizminden etkilenen Davidov 1822-1847 arasında Moskova Üniversitesi'nde latin edebiyatı ve felsefe alanlarında profesörlük yaptı.

1812'de Napoléon'un Rusya'yı işgali sırasında, Rus aydınları Alman düşünürlerinin görüşlerine yönelmekteydi. Schelling'in *Naturphilosophie*'si ("Doğa Felsefesi") Kant ve Hegel'in görüşleri, büyük ilgi toplamaktaydı. Felsefeye duyumcu bir bakış açısından yaklaşan Davidov, önce 1819-1820'de *Nachalniye osnovaniya logiki*'yi ("Mantiğin Temel İlkeleri") yazdı. Bu yapıtında seçmecilikten kurtulamamıştı. 1826'da yazdığı *Vstuplительная речь о возмозhnosti философии как науки*'da, ("Bilim Olarak Felsefenin Olasılığı Üzerine Söylev") ise artık Schelling'in idealizmini açıkça benimser.

1840'larda Batıcılar'a karşı çıkan İslavcılık akımı Rusya'da yayılmaya başladı. Bu akıma bağlı olan filozoflar, din karşıtı ve siyasal açıdan radikal ya da liberal olan Batıcılar'a karşı, dinsel ve siyasal bir tutuculuğu temsil ediyor; Alman felsefesinin Rusya üzerindeki etkilerine karşı çıkıyorlardı. Bu görüşlerden etkilenen Davidov, 1841'de, Rus ulusalcılığını savunan ve Hegel'in "salt usçuluğunu" eleştiren bir makale yazdı. Rusya'yı, dünya uygarlığının kurtarıcısı olarak görerek, tanrıbilim, edebiyat ve estetik alanlarında yapıtlar verdi. Avrupa uygarlıklarının ortaya çıkarttığı bencillik ve bireycilik, soyut ve kuşkucu usçuluk, güvenlik ve rahatlığa olan düşkünlüğün aşılması; yerine özgürlükle birliğin, inanç ve bilginin bireşiminden oluşan bir öğreti getirilmesi gerektiğini savundu.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Nachalniye osnovaniya logiki*, 1819-1920, ("Mantiğin Temel İlkeleri"); *Vstuplительная речь о возмозhnosti философии как науки*, 1826, ("Bilim Olarak Felsefenin Olasılığı Üzerine Söylev").
- **BAKINIZ:** KIREJEVSKİ, KOMYAKOV, SCHELLING.

DAVUD (İÖ 11-10. yy)

İsrailoğulları peygamberi ve kralı. Tanrı tarafından kendisine *Zebur* adlı kutsal kitabın verildiğine inanılmaktadır.

Hız. Davud Betlehem'de doğdu, Kudüs'te öldü. İsrailoğulları'nın Yahuda kabilesinden Yasse'nin en küçük oğludur. İsrail'in ilk kralı Saul (Talut) Amalekitler'le yaptığı savaşta, kralları Agog'u öldürmeyip

yağmaya daldı. O yıllarda Davud babasının sürülerini güden bir çobanken, ileride Saul'un yerine geçmesi için gizlice, peygamber Samuel tarafından kutsandı.

Davud, Saul'un oğlu, Yonatan'ın dostuydu. Onun yardımıyla saraya girdi. Kralın silah taşıyıcısı ve başçalgıcısı oldu. İsrail'e yapılan baskılar sonunda, Saul Filistiyalılar'la savaşmak zorunda kaldı. Kral, savaşta Gathlı ünlü savaşçı, Calut'u (Goliath) öldürene kızını vereceğine söz verdi. Davud sapan taşıyla vurarak Calut'u öldürdü ve kralın kızı Mikal'le nikahlandı.

Savaştaki başarısıyla Davud halkın büyük sevgisini kazandı. Bundan kuşkuya düşen Saul, Davud'a düşman oldu. Onu öldürmelerini Yonatan'a ve adamlarına söyledi. Filistiyalılar'la yaptığı ikinci bir savaşta kendi eliyle Davud'u öldürmek istediye de başaramadı. Davud korkup kaçtı. Önce Samuel'e sığındı. Sonra Nob'a gidip oradaki rahiplerle birlikte kaldı. Bunu öğrenen Saul, rahipleri öldürttü. Bu kez Davud kendi kabilesinin düşmanları olan Filistiyalılar'a sığındı. Filistiyalılar, onun Calut'u öldüren adam olduğunu öğrendikleri zaman, Davud, Yahuda çölleriine kaçtı. Orada Adullam'da bir mağarada gizlendi.

Saul ve Yonatan Gilboa'da savaşta öldükten sonra, Davud da Hebron'da Yahuda kabilesine kral seçildi. Öteki kabileler, Saul'un Ürdün'ün doğusunda Mahanaim'de oturan başka bir oğlu, İşboşet'e bağlı kalmışlardı. İşboşet öldürülünce tüm kabileler Davud'u 30 yaşında, kral tanıdılar. Davud İÖ 1000'den 962'ye kadar İsrail'in hükümdarı oldu. Hebron'dan ayrılarak Kudüs'te Zion tepesindeki kaleye yerleşti. Sonra buraya Davud'un kenti dendi. Edon, Moab ve Ammon gibi küçük komşu toplulukları kendine bağladı. Ülkesinde başarılı bir yönetim kurdu. Saray ve ordu işlerini düzenledi.

Davud, yaşamının son yıllarını iç ayaklanmalar, oğlu Abşalom'un başkaldırması, üç yıl süren kuraklık, veba, açlık gibi olaylarla geçirdikten sonra, Kudüs'te öldü. Ölümünden sonra yerine, Hitit'li Uriah'ın karısı ile kurduğu ilişkiden doğan oğlu Süleyman geçti.

Kuran'a göre Davud kendilerine Tanrı tarafından kitap indirilen dört peygamberden biridir Davud'a beş kitap ve yüz elli mezmurdan oluşan *Zebur* verilmiştir. *Kuran*'ın çeşitli ayetlerine göre, çocukluğu çobanlıkla geçmiştir. Savaşta Calut'u öldürmüştür. Tanrı ona hem peygamberlik hem hükümdarlık vermiştir. Savaşlarda başarı sağlamak ve kendisiyle birlikte olanları koruması için zırh yapma sanatı öğretilmiştir. Demir, parmakları arasında mum gibi yumuşamıştır. Bundan ötürü Davud halk arasında demircilerin piri bilinir.

Davud, Musa peygamberin şeriatine ve *Tevrat'a* bağlı kalmıştır. Dokunaklı ve etkileyici sesiyle *Zebur'u* okuduğu zaman dinleyenlerin kendinden geçtiği söylenegelmiştir. Tasavvuf kitaplarının en eskilerinden biri olan, Hucvirî'nin *Keşfü'l-Mahcub* adlı yapıtında, Davud'un sesinin etkisiyle uçan kuşların düştüğü, yabani hayvanların uysallaştığı, akan suların durduğu anlatılmıştır. İslam geleneğinde Davud, oğlu Süleyman ile bilim yeteneğini paylaşır.

Divan edebiyatında güre ve güzel insan sesleri Davudi ses olarak nitelendirilmiştir. Bâkî bir beyitinde:

"Âvâzeyi bu âleme Dâvûd gibi sal
Bâki kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş"
demektedir.

Yahudi kabalacılar, iki eşkenar üçgenin birbirine ters çatılması ile meydana gelen, çevresinde İbrani simgeleri bulunan altı köşeli tılsımlı yıldız "Magen David" adını vermişlerdir. Bu yıldız Müslümanlar "Mührü Süleyman" derler. Batı sanatında, özellikle Hristiyan sanatçılar arasında, Davud'un peygamber ve hükümdar olarak yaşamı çeşitli yönleri ile konu olmuştur.

- KAYNAKLAR: A.Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, 1979; J.Bosch, *David the Biography of a King*, 1966; J.Davis, *Dictionary of the Bible*, 1924; *Kitabı Mukaddes*, 1976.

DAVUD AĞA

(? - 1598)

Osmanlı mimarı. Sinan'ın ölümünden sonra başmimar olmuş ve onun geleneğini sürdürmüştür.

Yaşamı üzerine bilinen ilk tarih Su Yolu nazırı olduğu 1575 yılıdır. 1582'de bu görev Mimar Hasan Ağa'ya verilerek Davud Ağa, Dergâh-ı Âli çavuşluğuna getirildi. O yıllarda İran'a sefer açıldı. Hassa başmimarı Sinan, orduyla birlikte gidecek yüz yapı ustasını denetleme görevini ona verdi. Davud Ağa iki yıl süren bu seferden dönüştü gene Sinan'ın yanında çalışmaya başladı. 1587'de Sinan ölünce başmimarlığa getirildi. III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde de bu görevini sürdürdü. 1598'de III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan'ın isteği üzerine başladığı Yeni Cami'yi tamamlayamadan vebaya yakalanarak öldü.

Davud Ağa III. Murad ve III. Mehmed dönemlerindeki en önemli yapıtların mimarıdır. III. Murad, Sadrazam Sinan Paşa'nın kendisine armağan etmek için Davud Ağa'ya yaptırdığı *İncili Köşk*'ü çok beğenmiş, Sirkeci'deki Beyazid Köşk'ünü yıktırması ve yerine *İncili Köşk*'e benzeyen *Sepetçiler Kasrı*'nı yaptırmıştır. Bu yapı da çok başarılı bulununca Sinan Paşa Davud Ağa'yı saraya ait binaların yapımı ve bakımı ile görevlendirmiştir. Padişah'ın türbesini yapma görevi de yine ona verilmiştir. Kapısını Sedefkâr Dalgıç Ahmed Çavuş'un yaptığı III. Murad Türbesi, Davud Ağa'nın küçük, ama uyumlu oranlarıyla çok başarılı yapıtlarından biridir.

Yeni Cami adıyla anılan *Valide Camii* de Davud Ağa'nın planlarına göre başlanmıştır. Denize yakınlığı yüzünden temel atılmasında büyük zorluklarla karşılaşılın yapının duvarları daha yeni yükselirken Davud Ağa ölmüştür. Cami ondan sonra ancak iki mimarın elinde ve 63 yılda bitirilebilmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Mesih Mehmed Paşa Camii*, 1584, Karagümrük/İstanbul; *Mehmed Ağa Camii*, 1585, Çarşamba/İstanbul; *Mehmed Ağa Hamamı*, 1585, Çarşamba/İstanbul; *Mehmed Ağa Türbesi*, 1585, Çarşamba/İstanbul; *Cerrahpaşa Camii*, 1593, İstanbul; *III. Murad Türbesi*, 1594, İstanbul; *Gazanfer Ağa Külliyesi*, 1599, Sarıcahan, İstanbul, bugün Belediye Müzesi; *İncili Köşk*, Sarayburnu/İstanbul, bugün mevcut değildir; *Sepetçiler Kasrı*, Sirkeci/İstanbul; *Siyavuş Paşa Türbesi*, Eyüp/İstanbul; *Defterdar Mehmed Paşa Türbesi*, Eyüp/İstanbul.

DAVUD b.HALEF

(815-883)

Arap fıkıh ve kelam bilgini. Zahiriye mezhebinin kurucusudur.

Davud b.Halef el-İsfehani Kûfe'de doğdu, Bağdat'ta öldü. İsfahanlı bir ailedendir, çocukluğu Bağdat'ta geçti. Basra ve Nişabur'da, İshak b.Rahveyhi'den öğrenim gördü. Babası Hanefi mezhebini, Davud ise Şafii mezhebine yöneldi. Zamanla bu mezhebin re'y (kişisel görüş) ve kıyas'a (tasım) başvurularını hoş karşılamadı. Ayrı bir yol tuttu. Zahiriye mezhebini kurdu. *Kuran*, sünnet ve icma'dan (din konusunda birlik olmak) başka bir kanıtı kabul etmedi.

Davud'a göre kıyas aklidir (ussal). Din us ilkelelerine dayanırsa *Kuran* ve sünnete aykırı yargılar ortaya çıkar. Oysa başka imamlar kıyası Peygamber'in hadislerine ve *Kuran*'a aykırı düşmemesi nedeniyle kanıt saymışlardı. Davud bir yandan kıyas ve re'ye karşı çıktı; bir yandan da *Kuran* ve Sünnet'in kaza sorunlarının çözümünde yeterli olmadığını anladı. Gerektiğinde kıyası kullanmak zorunda kaldı. Buna "delil" adını verdi.

Zahiriye mezhebi İran ve Endülüs'te yandaşlar buldu. Öğrencilerinden İbn Hazm bu mezhebi savunup canlandırmak istedi. Mezhebin uygulayıcı imamı kalmadığından halk mezhebi bıraktı. Birçok kitap yazdığı bilinen Davud'un yapıtları günümüze ulaşmamıştır.

DAVUD HAN

(1909-1978)

Afgan devlet adamı. 1953-1963 arasında başbakanlık, 1973-1978 arasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

Serdar Muhammed Davud Han Kabil'de doğdu, aynı kentte öldü. Muhammed Zahir Şah'ın kuzeni ve kayınbiraderidir. Kabil'deki Habibia Koleji'nde öğrenim gördü. 1932'de Kandehar Eyaleti valisi oldu. 1934'te Doğu Eyaletleri valiliğine getirildi. 1937-1953 arasında Silahlı Kuvvetler ve Askeri Okullar komutanlığı, 1948-1949 yıllarında savunma bakanlığı, 1949-1950 yıllarında içişleri bakanlığı yaptı. 1953'te Muhammed Zahir Şah tarafından başbakanlığa atanan Davud Han, 1963'e dek bu görevde kaldı.

Davud Han başbakanlığı sırasında, meclise hükümet üzerinde denetim hakkı tanımayan 1931 Anayasası'na dayanarak otoriter bir siyaset izledi. Muhalefeti ve basını baskı altında tuttu. İktisadi alanda, ABD ve SSCB ile işbirliği ve yardım antlaşmaları imzaladı. 1956'da ilk 5 yıllık kalkınma planını yürürlüğe koydurdu. Afgan ordusunu çağdaştırmaya çalıştı. Ancak, ülkede parlamenter nitelikli bir monarşinin kurulması ve anayasanın demokratikleşmesi için verilen mücadelelerin yoğunlaşması üzerine, 1963'te görevden alındı.

Davud Han'ın başbakanlıktan uzaklaştırılmasından sonra ilan edilen 1964 Anayasası'yla Afganistan'da parlamenter monarşi kuruldu. Demokratik özgürlükler genişletildi, yürütme organının yetkileri sınırlandırıldı. Ancak, ülkenin mali durumunun bozulması, açlık gibi sorunlar ile monarşinin yıkılması için verilen mücadeleler siyasi ortamı yeniden hareketlendirdi. Bu durumdan yararlanan Davud Han, 17 Temmuz 1973'te gerçekleştirdiği askeri darbeyle Zahir Şah'ı devirerek cumhuriyeti ilan etti. Cumhurbaşkanı'nın yanı sıra, başbakanlık, savunma bakanlığı ve içişleri bakanlığı görevlerini de üstlendi. Şubat 1977'de yürürlüğe konulan yeni anayasayla tüm siyasi partiler yasaklandı. Sosyalist önder Mir Ekber Kabir'in 27 Nisan 1978'de Kabil'de öldürülmesi üzerine ülkede karışıklıklar baş gösterdi. 30 Nisan 1978'de Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin öncülüğünde gerçekleşen devrimle iktidardan uzaklaştırılan Davud Han, devrimden hemen sonra öldürüldü.

• BAKINIZ: TARAKİ, ZAHİR ŞAH.

DAVUD KAYSERİ

(?-1350)

Türk tasavvuf bilgini. Yazdığı tasavvuf yorumlarıyla tanınmıştır.

Şerafeddin Davud b.Mahmud, Kayseri'de doğdu, İznik'te öldü. Doğduğu kentin bilginlerinden öğrenim gördü. Sonra bilgisini geliştirmek amacıyla Mısır'a gitti. Sadreddin Konevi'nin halifesi Kemaleddin Kaşani'nin yardımıyla tasavvufta ilerledi.

Orhan Gazi, 1330'da İznik'i aldıktan sonra, ününü duyduğu Davud'u yanına çağırdı. Yeni yaptırdığı medresenin ilk müderrisliğini kendisine verdi. Davud yaşamının sonuna değin burada kalıp öğrencilerini yetiştirdi, yapıtlarını yazdı.

Muhyiddin Arabî'nin *Fususü'l-Hikem* adlı tasavvufla ilgili yapıtını, Davud *Matlau Hususü'l-Kilem fi Şerhi'l-Fususü'l-Hikem* adıyla yorumladı. Muhyiddin Arabî, yapıtını 27 bölüme ayırıp 27 peygamberin ayrı bir hikmet (bilgelik) taşıdığını belirtmiş, İskenderiye Okulu (Yeni-Platonculuk) kuramlarına dayanarak varlık birliğini bir felsefe dizgesi olmaktan çok, İslam dininin özünde bulunan ve imana bağlı bir gerçeklik yolu olarak açıklayıp savunmuştur. Muhyiddin Arabî'nin ileri sürdüğü bu görüşe İbn Haldun, İbn Teymiye ve Taftazanî karşı çıkmış, halkın bunları anlayamayacağını, sapıklığa düşeceğini ileri sürmüşlerdi. Davud, bu yorumuyla Muhyiddin'in yapıtını açıklığa kavuşturup, tasavvufu savunur. Bu yapıt ile tasavvuf Osmanlı ülkesinde kolaylıkla tanınmıştır.

Davud'un on iki bölüme ayırdığı yorumunda Tanrı'nın varlığı, nitelikleri, nesnelerin yaratılmasından önce Tanrı tarafından belirlenmiş biçimleri (Ayan-ı sabite), dünyanın yaratılışı, özü (Cevher-i arz), Hz. Muhammed'in peygamberliği, nübüvvet (Peygamberlik), risalet (Elçilik) ve velayet (Velilik) gibi bölümlere yer verilir. Davud'un tasavvufla ilgili, *Kitab fi't-*

Tasavvuf, ve *Risale fi Istilabati'l-Meşayih* gibi yapıtları yanında *Şerhü Kasideti'l-Taiyye* ile *Şerhü Kasideti'l-Hamriyye* adlı kaside yorumları da vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Matlau Hususü'l-Kilem fi Şerhi'l-Fususü'l-Hikem*, (ö.s.), 1882; *Kitab fi't-Tasavvuf*, (SK A/K 1898 Ayasofya bölümü K.1898); *Risale fi Istilabati'l-Meşayih*, (SK A/K 1898 Ayasofya bölümü K.1898/1); *Şerhü Kasideti'l-Taiyye*, (SK HA 462); *Şerhü Kasideti'l-Hamriyye*, (SK. 1028/28).

• KAYNAKLAR: A. Adnan Adıvar. *Osmanlı Türklerinde İlim*, 1982; Bursalı Tahir. *Osmanlı Müellifleri*, I, 1915; Muhiddin-i Arabî, *Fusus ü'l-Hikem* 1956; Şemseddin Sami, *Kamusü'l-Alûm*, III, 1981.

• BAKINIZ: MUHYİDDİN ARABİ.

DAVUD PAŞA

(?-1499)

Osmanlı sadrazamı. II.Bayezid döneminde yaklaşık 15 yıl sadrazamlık yapmıştır.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Ekim 1499'da Dimetoka'da öldü. Arnavut asıllıdır. Küçükken devşirme olarak saraya alınıp Enderûn'da yetiştirildi. Bir süre sancakbeyliği yaptı. II.Mehmed [Fatih] döneminde Anadolu beylerbeyi oldu. Bu görevi sırasında 1472'de Konya valisi Şehzade Mustafa ile Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yeğeni Yusufça Mirza arasındaki savaşta şehzadenin yanında bulundu. 1473'te yine Osmanlılar'la Akkoyunlular arasındaki Otlukbeli savaşında öncü güçlere komuta etti.

1476'da, II.Mehmed'in Boğdan ve Macaristan seferlerine Anadolu beylerbeyi olarak katıldı. 1478'de, başarısızlığı nedeniyle görevden alınan Süleyman Paşa'nın yerine Rumeli Beylerbeyliği'ne atandı. II.Mehmed'in Arnavutluk seferi ve İşkodra kuşatmasına katıldı. Top dökümhaneleri yaptırıp, ağır güller ve yakıcı maddeler atan toplar döktürerek İşkodra'nın düşmesini kolaylaştırıp Gölbaşı, Dergos ve Leş kalelerini ele geçirdi.

II.Bayezid tahta geçince 1482'de vezirliğe yükseldi. 1483'te İshak Paşa'nın yerine sadrazam oldu. Aralıksız 15 yıl genellikle barışçı bir politika izleyen II.Bayezid'in sadrazamlığını yürüttü. Bu süre içinde iki sefere katıldı. Bunlardan ilki Anadolu beylerbeyi Hersekzade Ahmed Paşa'nın 1486'da Memlukler karşısında yenilgiye uğrayıp tutsak düşmesi üzerine gerçekleşti. 1487'de Rumeli ve Anadolu güçlerinden oluşan orduyla Memlukler üzerine yürüyen Davud Paşa, Memlukler'in geriye çekilmeleri üzerine Adana ve Tarsus'u ele geçirdi. Ardından Memlukler'le işbirliği yapan Karaman beyi Turgutoğlu Mahmud Bey üzerine yürüdü. Mahmud Bey'in Halep'e kaçması üzerine Bolkar Dağları'nı aşarak Varsak Türkmenleri'nin topraklarını ele geçirdi ve Karamanlılar'dan yana olan bu aşireti Osmanlı yönetimine bağladı.

Davud Paşa, ikinci kez 1492'de II.Bayezid'le birlikte Arnavutluk seferine çıktı. Bu seferde güney Arnavutluk ve Epir'e ilerleyip Tepedelen'i ele geçirek Arnavutluk güçlerini bozguna uğrattı.

Davud Paşa, 8 Mart 1497'de Akkoyunlu hanedanından Göde Ahmed Bey'in İstanbul'dan İran'a kaçırılmasındaki ihmali nedeniyle sadrazamlıktan azledilerek Dimetoka'ya gönderildi. 1490'da Sultan Yakub'un ölümü üzerine Akkoyunlu tahtı için başlayan mücadelede başa geçirilmek istenen Göde Ahmed Bey 1496'da Tebriz'e giderek Akkoyunlu tahtına çıkmıştır. 1499'da Dimetoka'da ölen Davud Paşa'nın cenazesi İstanbul'a getirilerek kendi adını taşıyan caminin türbesine gömüldü.

İstanbul'da kendi adını taşıyan semtte 1485'te yaptırmış olduğu cami, imaret, medrese ve çeşmesi vardır. Daha sonra burada yaptırılan kışla da onun adıyla anılmıştır.

• **BAKINIZ: BAYEZİD II, MEHMED II** [Fatih].

Humphry Davy

DAVY, Humphry (1778-1829)

İngiliz kimya bilgini. Alkali ve alkali toprak elementlerini bularak adlandırmış, iyot ve klorun birer element olduğunu saptamıştır.

17 Aralık 1778'de Cornwall'daki Penzance kenti yakınlarında doğdu. 29 Mayıs 1829'da İsviçre'nin Cenevre kentinde öldü. Önceleri tahta oymacılığı, sonradan çiftçilik yaparak geçimlerini güçlükle sağlayan babasını 16 yaşındayken yitirince, ailenin en büyük çocuğu olarak annesinin yükünü paylaşmak zorunda kaldı. Doğaya, spora, felsefe ve edebiyata derslerinden daha çok zaman ayırdığı için zaten pek başarılı bir öğrenci değildi; okuldan ayrılıp Penzance'da eczacılık da yapan bir cerrahın yanına çıracı olarak girdi. Kimyayla ilk kez o sıralar, işi gereği çeşitli ilaçlar hazırlarken ilgilenmeye başlayan Davy bir yandan da okulda başladığı Latince ve Yunanca'yı, kendi çabasıyla öğrendiği Fransızca'yı ilerleterek, felsefe, tanrıbilim, coğrafya okuyarak ve şiir yazarak kendi kendini yetiştirmeye çalışıyordu. 1797'de, 19 yaşındayken, Lavoisier'in *Traite elementaire de chimie* ("Temel Kimya İncelemesi") adlı kitabını

özgün baskısından okudu ve kimyaya ilgisi iyice arttı. O tarihten sonra, bulabildiği tüm kitapları okuyarak sistemli bir biçimde kimya çalışmaya ve ilk deneylerini yapmaya başladı. Bu alandaki ilgi ve yeteneğini sezen yakınları, başta eczacı ustası olmak üzere, rastlantı sonucu tanıştığı bilim çevrelerinden bir iki kişi Davy'yi kimyacı ve hekim Thomas Beddoes'a (1760-1808) tavsiye ettiler. O sıralar Bristol yakınlarındaki Clifton'da yeni kurduğu Medical Pneumatic Institute'ta gazların fizyolojik etkilerini inceleyen ve tedavi amacıyla kullanılabilecek yeni sentetik gazları araştıran Beddoes, 1798'de Davy'yi laboratuvar sorumlusu olarak enstitüsüne çağırdı. Bu görev Davy'yi Penzance'ın dar çevresinden kurtarıp üç yıl içinde Londra'nın bilim çevrelerinde adını duyurmasını sağlayacak önemli bir adımdı.

Beddoes'ın yanında laboratuvar araştırmalarına başlayan Davy sentez yoluyla yeni gazlar hazırlıyor, zehirli olup olmadığı bile bilinmeyen bu gazları soluyarak fizyolojik etkilerini kendi üzerinde deniyordu. 1799'da Priestley'in 1776'da bulduğu diazot monoksiti (N_2O) üretti ve güldürücü etkisini saptadığı bu gazın basit ameliyatlarda anestezi olarak kullanılabileceğini belirtti. Kısa sürede Davy'nin güldürücü gazı, alkol gibi keyif verici bir madde olarak toplantılarda aranır olmuştur; anestezi özellikleri ise ancak elli yıl sonra değerlendirildi.

Aynı yıl, Lord Rumford ve Thomas Bernard'ın girişimleriyle, bilim ve teknikteki yeni gelişmeleri halka açık konferanslarla duyurmak, gençleri eğitmek amacıyla Royal Institution kurulmuştu. Yönetim kurulunca atanan bir profesör, o çağın en gelişmiş araç ve gereçleriyle donatılmış laboratuvarı, kurulun öngöreceği konularda araştırmalar yapacak ve vardığı sonuçları bir dizi konferansla halka duyuracaktı. Bu kuruluşun ilk kimya ve doğa felsefesi profesörlüğüne Thomas Garnett atanmış, ancak ikinci konferans dizisinde kararsızlığa düştüğü için görevinden alınmıştı. Yeni bir eleman arayan Rumford 1801'de, Beddoes'ın laboratuvarındaki ilginç araştırmalarıyla kısa sürede adını duyurmuş olan Davy ile görüştü ve Garnett'in görevine 22 yaşındaki bu genç kimyacıyı atadı. Genç ve deneyimsiz olmasına karşın bilgisi, konuşma yeteneği, topluluk önündeki rahat ve etkileyici tavrıyla geniş dinleyici kitlelerinin ilgisini toplayan Davy 1802'de Royal Institution'da kimyaprofesörlüğüne yükseltildi, ertesi yıl da Royal Society üyeliğine seçildi.

1806'da, kimyasal olaylarla elektrik arasındaki ilişkiyi aydınlatan başarılı çalışmaları nedeniyle Fransa İmparatoru I.Napoleon, İngiltere ile savaşta olmalarına karşın, Davy'yi 3.000 frankla ödüllendirdi. 1812'de "Sir" unvanı alan ve zengin bir dulla evlenen Davy, ertesi yıl I.Napoleon'un çağrılısı olarak, karısı ve 22 yaşındaki öğrencisi Michael Faraday ile birlikte Fransa'ya gitti. 1818'de "baronet" ilan edildi, 1820'de de Joseph Banks'ın ölümü üzerine Royal Society'nin başkanlığına getirildi. Bu kuruluşun etkinliğini artırmak üzere yeni girişimlerde bulunan, Geological Society'nin kurucu üyeleri arasında yer alan ve British Museum'u büyük bir araştırma enstitüsüne dönüştürmeyi tasarlayan Davy'nin sağlığı 1826'da giderek bozulmaya başlamıştı. 1827'de, sık sık yinelenen kalp krizleri nedeniyle tüm görevlerinden ayrılıp, sağlığına

kavuşmak umuduydu Avrupa'da geziye çıkan Davy, Cenevre'de geçirdiği son bir krizle yaşamını yitirdi.

Davy'nin en üretken olduğu yıllar, kimyanın bağımsız bir bilim dalı olarak kendini kabul ettirdiği 1800-1830 arasına rastlar. O dönemde İngiltere'de Dalton atom kuramının temellerini atarken, Berzelius da İsveç'te kimyanın temel ilkelerini oluşturacak deneyler yapıyordu. İyi donatılmış, kurulu bir laboratuvarında çalışma şansına erişen Davy'nin ilgisini çeken ilk konu elektrokimya oldu, çünkü 1800'de Alessandro Volta pili bulunduğunu duyurmuştu. Kimyasal tepkimelerle elektrik akımı arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için çeşitli elementlerle elektrik akımı üretmeye çalışan Davy, ilk başarılı elektroliz sonuçlarını 1806'da aldı ve "On Some Chemical Agencies of Electricity" ("Elektriğin Bazı Kimyasal Etkinlikleri Üstüne") adlı konferans dizisiyle bilim dünyasına duyurdu. O sıralar Anthony Carlisle (1768-1840) ve William Nicholson (1735-1815) da elektroliz yoluyla suyu elementlerine ayırtırmayı başarmışlardı. Aynı deneyi başka bileşikler üzerinde yinelemek isteyen Davy, güçlü bir elektrik akımı üretebileceği 250 plakalı bir pil yaptıktan sonra alkalilerin elektrolizine başladı. Ancak, alkali maddeleri bağlı oldukları oksijenden ayırmak pek kolay olmadı. 6 Ekim 1807'de, eritilmiş potası (K_2CO_3) elektrolizle ayrıştırıldığında, ortamda metal parlaklığında küçük küreciklerin oluştuğunu gördü. Bu kürecikler havada yanıyor, suyla hemen tepkimeye girerek hidrojen gazı çıkarıyordu. Yeni bir element bulunduğunu anlayan Davy bu maddeye *potasyum* adını verdi. Bir hafta sonra da, gene aynı yöntemle sodanın (Na_2CO_3) bileşimindeki sodyumu ilk kez metal halinde ayırmayı başardı. 1808'de, Berzelius'un önerdiği bir yöntem değişikliğini uygulayarak, sırasıyla baryum, stronsiyum, kalsiyum ve magnezyum elementlerini metal halinde elde etti. Aynı yıl "Electrochemical Research on the Decomposition of the Earths" ("Topraktaki Elementlerin Ayrıştırılmasına İlişkin Elektrokimya Araştırmaları") başlıklı bir incelemeyle bu buluşlarını Royal Society'ye bildiren Davy, ayrıca potasyum ile boraksı ısıtarak bor elementini bulduysa da, aynı element bir hafta önce Gay-Lussac tarafından elde edilmişti.

Davy'nin kimyaya ikinci katkısı asit ve bazlar konusunda oldu. O dönemde, hem asitlerin hem bazların oksit yapısında olduğunu öne süren Lavoisier'nin görüşü yaygın olarak benimsenmişti ve oksijenin tüm asitlerle bazların temel ögesi olduğu inancı yaygındı. Davy, Lavoisier'nin asit diye adlandırdığı bir maddede tüm çalışmalarına karşın oksijenin varlığına rastlayamadı. Oksimüryatik asit diye bilinen bu madde kuvvetli asitlerin tüm özelliklerini gösteriyordu. Davy, asit olduğu sanılan bu maddenin gerçekte bir element olduğunu saptayarak, rengi nedeniyle, yeşil anlamındaki Yunanca *khlōros* sözcüğünden türettiği *klor* adını verdi. Müryatik asit adıyla bilinen hidroklorik asitin (HCL) yapısında da oksijen bulunmadığını kanıtlayarak asitlerin oksit olduğu inancını temelden yıktı.

1813'te Napoléon'un çağrısı üzerine Fransa'ya giden Davy'ye Ampère, Bernard Courtois'nın (1777-1838) yosun külünden elde ettiği, ancak niteliğini açıklayamadığı maddeden bir miktar vererek incele-

mesini istedi. Davy, Paris'teki küçük bir laboratuvar-da incelediği bu maddenin klor gazıyla pek çok ortak özellik gösterdiğini gözlemledi ve yeni bir element olduğunu açıklayarak, ısıtıldığında menekşe rengi buharlar yaydığı için Yunanca *iōdēs* (menekşe) sözcüğünden esinlenerek *iyot* diye adlandırdı. Ancak, aynı dönemde Gay-Lussac da aynı çalışmaları yaptığından, bu sonuçları ilk kez kimin bulduğu tartışmalıdır. Daha önceki çalışmalarıyla, oksijenin, Lavoisier'nin inandığı gibi asit değil gerçekte alkali yapısındaki maddelerin temel bileşeni olduğunu açıklayan Davy, üstelik bir maddenin kimyasal özelliklerinin yalnızca o maddenin yapısındaki bileşenlere bağlı olmadığını, bu bileşenlerin yerleşme biçiminin de maddenin özelliklerini etkilediğini öne sürdü. 1813'teki Avrupa yolculuğu sırasında, İtalya'da bulunurken, kömür ya da genel anlamda karbon ile elmasın aynı bileşimde olduğunu ve kömürün amorf, elmasın kristalli karbondan başka bir şey olmadığını açıklaması bu düşüncenin ürünüydü.

Kuramsal düzeydeki çalışmalarının yanı sıra uygulamaya yönelik araştırmaları ve buluşlarıyla da tanınan Davy, Royal Society'deki ilk yıllarında Dublin'deki bir tarım kuruluşu için her yıl bir konferans dizisi hazırlamıştı. 1813'te *Elements of Agricultural Chemistry* ("Tarım Kimyasının Öğeleri") adıyla yayımlanan bu konuşmalarında bitkilerin büyümesi, bitki metabolizması, toprak ve gübre gibi konuları işleyen Davy, özellikle kimyanın tarım için taşıdığı önemi vurgulayan ilk bilim adamlarından biridir.

Davy'nin, uygulama yönünden önemli başka bir buluşu da kömür ocaklarında kullanılan ve kendi adıyla anılan emniyet lambası oldu. Madencilerin kullandığı açık alevli lambalar, ocakta biriken ve havayla karışınca en küçük bir kıvılcımda kolayca parlayabilen gazlar nedeniyle sık sık grizu patlamalarına ve büyük can kaybına yol açıyordu. 1818'de Davy, bu lambaların çevresine, üstüne küçük delikler açılmış, metalden silindirik biçiminde bir siperlik ekledi. Oksijen bu deliklerden girerek alevin yanmasını sağlıyor, ancak oluşan sıcaklık metal tarafından hemen dağıtıldığı için lamba dışındaki patlayıcı gazları etkilemiyordu. Böylece grizu patlamalarına karşı madencilerin can güvenliği bir ölçüde sağlanmış oldu. Ayrıca, ark lambasını bularak aydınlatma aracı olarak kullanılmasını öneren, platinin katolizör etkisini ilk kez gözlemleyen de Davy'dir; bu elementin kimyasal tepkimeleri hızlandırıcı etkisini sonradan ayrıntılı bir biçimde Alman kimyacı Johann Wolfgang Döbereiner (1780-1849) inceledi.

Kuramsal çalışmalarıyla kimyanın gelişmesine yön veren, uygulama alanındaki buluşlarıyla Royal Society'nin Copley (1805) ve Rumford (1818) madalyalarını alan Davy, aynı zamanda Michael Faraday'ı bilim dünyasına kazandıran kişi olarak tanınır. Davy'nin Royal Institution'daki derslerini izleyen ve o sıralar 22 yaşında olan Faraday, sonunda Davy'nin ilgisini çekerek asistanlığını üstlendi. Sonraki yıllarda bazı çevrelerde, Davy'nin tüm başarısının ardında Faraday'ın olduğu ve genç kimyacının ustasını aştığı kanısı uyanmış, iki bilim adamının dostça ilişkisi zamanla büyük bir kıskançlığa dönüşmüştü. Nitekim 1824'te Davy, Royal Society'nin başkanı olarak Faraday'ın bu kuruluşa seçilmesini engellemek için uğraş-

Elektrolizle yeni elementlerin keşfi

Emniyet Lambası

muş, ancak başaramamıştır.

Daha gençlik yıllarında felsefeyle yakından ilgilenen, ayrıca yetenekli bir şair olarak çağdaşı eleştirilenlerin beğenisini kazanan Davy, sağlığı bozulduğu için bilimsel çalışmalarına son vererek Avrupa ülkelerini dolaşmaya başladıktan sonra, 1828'de, kendisinin yazıp resimlediği *Salmonia* adında bir balıkçılık kitabı yayımladı. Yarı felçli olarak yaşadığı son aylarında da, ölümünden sonra yayımlanan *Consolations in Travel, or the Last Days of a Philosopher* ("Yolculukla Avunma ya da Bir Düşünürün Son Günleri") adlı yaşamöyküsünü yazdı.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Elements of Chemical Philosophy*, 1812, ("Kimya Felsefesinin Öğeleri"); *Elements of Agricultural Chemistry*, 1813, ("Tarım Kimyasının Öğeleri"); *Salmonia*, 1828; *Consolations in Travel, or the Last Days of a Philosopher*, (ö.s.), 1830, ("Yolculukla Avunma ya da Bir Düşünürün Son Günleri"); *The Collected Works of Sir Humphry Davy*, (ö.s.), John Davy (der.), 9 cilt, 1839-1840, ("Sir Humphry Davy'nin Toplu Yapıtları").
- **KAYNAKLAR**: J.Davy, *Memoirs of the Life of Sir Humphry Davy*, 1836; H.Hartley, *Humphry Davy*, 1967; J.A.Paris, *The Life of Sir Humphry Davy*, 1831.
- **BAKINIZ**: AVOGADRO, BANKS, BERZELIUS, DALTON, FARADAY, GAY-LUSSAC, LAVOISIER, J.PRIESTLEY, J.W. RITTER, RUMFORD, VOLTA.

DAWSON, Christopher (1889-1970)

İngiliz, tarihçi ve tanrıbilimci. Kültür tarihinde dinin belirleyici önemini vurgulayan çalışmalarıyla tanınmıştır.

12 Ekim 1889'da Skipton'da doğdu, 25 Mayıs 1970'te Devonshire'da öldü. Oxford'da Trinity College'da okudu, bir süre değişik öğretim kurumlarında görev aldı. 1934'te Liverpool'da din felsefesi profesörü oldu. 1943'te British Academy üyeliğine seçildi.

Dawson felsefeye tanrıbilim sorunları üzerinde çalışarak girdi. Bütün amacı din sorunlarına, çağdaş toplumbilimin araştırma yöntemine dayanarak, çözüm bulmaktır. Ona göre ulusların bilim alanındaki gelişmelerinde, kültür konusundaki yaratıcı atılımlarda dinin büyük etkisi ve katkısı vardır. Bu nedenle, bir toplumun içinde, ortaya konan bütün uygarlık ürünlerinin açıklanışında din görmezlikten gelinemez. Kültür ürünlerinin yaratılmasında birtakım yasalar, genel geçerlik taşıyan koşullar vardır. Bu koşullar ve yasalar kültür varlıklarının biçimlenmesini, tutarlı bir yapı kazanmasını sağlar. Bu yasaları ve koşulları belirleyen, onlara etkinlik kazandıran başlıca öge dindir.

Dawson, dini toplum olaylarının, kültür ürünlerinin odağı durumuna getirdikten sonra ulusların tarihlerini yorumlamaya başlar. Ona göre din, toplumda düzenleyici, yönlendirici bir niteliktedir. Bu nedenle de bütün kurumlara egemendir. Geleceğe yönelik devrimler, geçmiş bir bütün olarak sürdürmeyi amaçlayan çalışmalar, toplumu sarsan ayaklan-

malar hep dinin toplumdaki egemenliğine, yönlendirici gücüne karşı çıkıştan kaynaklanır. Rönesans ile başlayan bütün yenilik girişimleri, bilimsel devrimler dinin egemenliğine karşı birer olaydır. Bu olaylar, dinin toplumdaki düzenleyici, yönlendirici yetkesini elinden almak, egemenliğini deney bilimlerine vermek içindir. Nitekim, toplumları sarsan büyük bunalımlara yol açan ayaklanmalar da, toplumsal düzen üzerindeki egemenliği ele geçirmek tutkusundan kaynaklanırlar.

Dawson'a göre, çağlar boyunca yapılan bilimsel çalışmaların gerçek kaynağı üzerinde durulmamış, özü yeterince anlaşılamayan din engelleyici bir kurum olarak nitelenmiştir. Oysa, gerçek engelleyici din değil, dini bir araç olarak kullanmak isteyenlerdir. Bir ulusun yarattığı uygarlık hangi gelişim aşamasında bulunursa bulunsun, kaynağında değeri yeterince anlaşılmayan, din vardır. Din, yalnız bir gerçekdışı inançlar birikimi diye anlaşılmamalı, toplumda yaratıcı girişimlerin beslediği kaynak olarak görülmelidir. Toplum sorunlarının çözümünde de dinden yararlanmayan bir yöntemin başarılı olacağı söylenemez. Ayrıca, insanlık tarihi boyunca, din, katılaşmış, değişmez, donmuş bir kurum sayılmamalıdır. Böyle bir düşünce dinin anlaşılmasını önler, yanlış yargılara götürür.

Dawson'un düşünceleri yeni bir tanrıbilim anlayışı getirmekten çok, dinin toplumlardaki etkinliğini aydınlığa çıkarmak, uygarlık tarihindeki olumlu etkilerini sergilemek amacını gütmektedir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *The Age of the Gods*, 1929, ("Tanrılar Çağı"); *Progress and Religion*, 1929, ("İlerleme ve Din"); *The Spirit of the Oxford Movement*, 1933, ("Oxford Hareketinin Ruhu"); *Enquiries into Religion and Culture*, 1933, ("Din ve Kültür Üstüne Araştırmalar"); *Medieval Religion*, 1934, ("Orta Çağ'da Din"); *The Making of Europe*, 1934, ("Avrupa'nın Oluşumu"); *Christianity and the New Age*, 1935, ("Hristiyanlık ve Yeni Çağ"); *Religion and the Modern State*, 1935, ("Din ve Modern Devlet")

- **KAYNAKLAR**: A.Hübscher, *Çağdaş Filozoflar*, 1980.

- **BAKINIZ**: MARITAIN.

DAYAN, Moşe (1915-1981)

İsraili asker ve siyaset adamı. 1967-1974 arasında savaş bakanlığı yapmıştır.

20 Mayıs 1915'te Deganya'da doğdu, 16 Ekim 1981'de Ramat Gan'da öldü. Bir çiftçi olan babası Deganya ve Nahalal kibutzlarının (bir tür kolektif çiftlik) kurucusu ve Yahudiler'in Filistin'e yerleşme hareketinin öncülerindendi. Nahalal Tarım Lisesi, İngiltere'deki Chamberly Kurmay Koleji ve Tel Aviv Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1937'de, İsrail ordusunun çekirdeği niteliğindeki Haganah ("Savunma") adlı örgüte üye oldu. Bu örgütün Filistinli Araplar'a karşı saldırı eylemleri düzenleyen komando müfrezelelerinde birçok görev üstlendi. Haganah, Filistin'deki

İngiliz yönetimine karşı da etkinliklere başlayınca, 1939'da tutuklandı. 1941'de serbest bırakıldıktan sonra, Naziler'e karşı savaşmak üzere İngiliz ordusuna girdi. Aynı yıl, Fransa'nın denetimindeki Suriye'ye düzenlenen bir sefere katıldı. Bu savaşta yaralandı ve bir gözünü yitirdi. 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra başlayan ilk Arap-İsrail Savaşı'nda Kudüs bölgesindeki İsrail birliklerine komuta etti. Daha sonra, Rodos'taki ateşkes görüşmelerine İsrail delegasyonu başkanı olarak katıldı. 1953'te generalliğe yükseldi ve genelkurmay başkanlığına getirildi. İsrail ordusunu güçlendirmeye yönelik bir dizi uygulama başlattı. İsrail birliklerinin 1956 Süveyş Olayı'ndaki başarılarına katkısı nedeniyle ulusal kahraman ilan edildi. 1958'de askerlikten ayrılarak siyasete atıldı.

Dayan, Siyonist İşçi Partisi'ne (MAPAI) üye olduktan sonra, 1959-1964 arasında önce Ben Gurion, daha sonra da Levi Eşkol hükümetlerinde tarım bakanlığı yaptı. 1965'te, "Lavon Olayı" olarak anılan bir skandal üzerine Ben Gurion'la birlikte İşçi Partisi'nden ayrıldı. Kısa bir süre sonra, Ben Gurion'un İşçi Partisi'nden ayrılan yandaşlarıyla birlikte kurduğu Rafi Partisi'ne (İsraili İşçiler Birliği) üye oldu ve partinin önde gelen yöneticileri arasında yer aldı. Rafi Partisi, daha sonra MAPAI ve başka birkaç küçük partiyle birleşerek İsrail İşçi Partisi adını aldı. Haziran 1967'deki Altı Gün Savaşı'ndan kısa bir süre önce, Levi Eşkol'ün kurduğu Milli Birlik hükümetinde savaş bakanlığına getirildi. Bu savaşta İsrail ordusunun Birleşik Arap Gücü'nü yenmesinde önemli bir rol oynadı.

Dayan, Başbakan Levi Eşkol'ün Şubat 1969'da ölümü üzerine İsrail İşçi Partisi içinde başlayan başkanlık mücadelesine katıldı. Ancak, çoğunluğun Golda Meir'i desteklemesi üzerine adaylıktan çekildi. Aynı yıl Golda Meir'in kurduğu hükümette yeniden savaş bakanlığı görevini üstlendi. Bakanlığı sırasında Arap-İsrail Savaşı'nda ele geçirilen Arap topraklarının İsrail'e katılmasını amaçlayan bir siyaset izledi. Ayrıca, Filistinlilerin 1968'den beri sürdürmekte oldukları eylemleri bastırmak için Mısır'a yoğun hava akınları düzenledi ve eylemlerin yapıldığı bölgelerde yaşayan Arap halkın suç ortağı sayılacağını açıkladı. Gazze, Kudüs, Golan tepeleri gibi Arap topraklarının ileride Araplar'a geri verilmesi düşüncesine karşı çıktı. İzlediği fiili ilhak siyaseti nedeniyle birçok İşçi Partisi üyesince eleştirilen Dayan, 1973'teki yeni Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail güçlerinin uğradığı baskından sorumlu tutulduğu için İzak Rabin'in 1974'te kurduğu hükümete alınmadı. 1977'de, Menahem Begin'in seçimleri kazanarak başbakan olmasından sonra dışişleri bakanlığı görevini üstlenen Dayan, 1979'a değin bu görevde kaldı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Journal de la campagne de Sinaï*, 1965, ("Sina Seferinin Günlüğü"); *Carnet du Viet-nam*, 1966, ("Vietnam Günlüğü"); *A New Map, New Relationships*, 1969, ("Yeni Bir Harita, Yeni İlişkiler").

• **KAYNAKLAR**: M.Ben Shaul, *Generals of Israel*, 1968; D.Curtis-S.G.Crane, *Dayan: A Pictorial Biography*, 1967; P.Jurman, *Moshe Dayan: A Portrait*, 1969; N.Lau Lavie, *Moshe Dayan*, 1968.

• **BAKINIZ**: BEĞİN, BEN GURİON, MEİR.

DEÁK, Ferenc (1803-1876)

Macar siyaset adamı. 1867'de gerçekleştirdiği antlaşma sonucu Avusturya-Macaristan monarşisi kurulmuştur.

17 Ekim 1803'te Söjtör'de doğdu, 28/29 Ocak 1876'da Budapeşte'de öldü. Soylu bir toprak sahibinin oğlu olan Deák, hukuk eğitimi gördü. Daha sonra, Zala yönetim bölgesinde idari bir görevde çalışmaya başladı. 1833'te Macaristan Diyeti'ne üye seçildi.

Deák'ın yaşadığı dönemde Macaristan, Avusturya Habsburg hanedanının denetimi altındaydı. Habsburg yöneticileri üç yüzyıl boyunca Macaristan'ı kendi devletlerine katmak için çaba göstermişlerdi. Öte yandan Macaristan'daki liberal eğilimli kesimler, liberal, toplumsal ve siyasal reformlar gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdi. Bu kesimler Avusturya ile Macaristan'ın kendi özerkliğini kaybetmeyeceği ortak bir yönetimi gerçekleştirmek istiyorlardı.

1830'lu yıllarda Deák liberal kesimlerin sözcüsü olarak serflerin özgürlüğünü savundu, dinsel özgürlüğü ve konuşma özgürlüğünü destekledi. 1841-1842 yıllarında dayanın, ölüm cezasının ve feodal mahkemelerin kaldırılmasını ve yeni bir yargı sisteminin getirilmesini savunan bir komisyona başkanlık etti. 1847'de liberal muhalefetin isteği üzerine bir reform programı hazırladı.

1848'de Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki devrimci ayaklanmalar sırasında Viyana'daki merkezi yönetim devrilmişti. Avusturya'nın baskısının azaldığı bu dönemde içlerinde Deák'ın da bulunduğu Macaristan'daki reform yanlıları "Nisan Yasaları" adıyla bilinen bir dizi yasa çıkardılar. Bu yasalar, bir yandan ülke içinde reformları gerçekleştirmeyi hedefliyor, öte yandan Macaristan'ın kendi seçtiği bir hükümet tarafından yönetilmesini öngörüyordu.

Deák 1848'de yeni kurulan Batthyány hükümetinde adalet bakanı oldu. Görevi sırasında feodal kalıntıları ortadan kaldırmak için mücadele etti. Avusturya'daki yönetim Macaristan'daki yeni yönetimden hoşnut değildi. Avusturya'dan gelen baskılar sonucunda Batthyány hükümeti 28 Eylül 1848'de istifa etti. Deák bir süre parlamentodaki çalışmasına devam etti. Ancak Macaristan devrimini bastırmak için gönderilen Avusturya orduları başkumandanı Prens Alfred Windischgrätz ile yaptığı görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Deák politik yaşamdan ayrıldı.

1845'te yeniden politikaya dönen Deák Macaristan'da ulusal bir yönetimin oluşması için çaba gösterdi. Avusturya yönetimine karşı pasif direnişi örgütledi. 1859'da Avusturya yönetimi İtalya ile yaptığı savaşı kaybetmesinden sonra, Macaristan'ın özerkliği sorununu görüşme eğilimi gösterdi. Deák uzun süren görüşmelere aktif olarak katıldı. Onun çabaları sonucunda 1867 Uzlaşması gerçekleşti. Bu antlaşmayla Avusturya Habsburg İmparatorluğu, Avusturya ve Macaristan devletlerinden oluşan bir monarşie dö-

nüşüyordu. Avusturya "Nisan Yasaları"nın geçerliliğini kabul etmekteydi. Ancak Macaristan kendi yönetimini bağımsız olarak seçme hakkına sahip olmasına karşın dışişleri ve savunma bakanlıkları iki ülke tarafından ortak olarak oluşturulacaktı. Böylece antlaşma Macaristan'ın toprak bütünlüğünü garanti altına alıyor ve ona iç işlerinde oldukça geniş bir özerklik tanıyordu.

Deák antlaşmanın imzalanmasıyla amacını gerçekleştirmişti. Yeni kurulacak hükümetin başına geçmeyi kabul etmediği gibi, yakın arkadaşı Andrassy tarafından kurulan hükümette yer almayı da reddetti. Başarısından dolayı kendisine yapılan unvan önerilerini de kabul etmeyerek bir süre sonra politikadan çekildi.

- KAYNAKLAR: F.M.Arnold-Forster, *Francis Deák, Hungarian Statesman: A Memoir*, 1880; L.Eisenmann, *Le Compromis Austro-Hongrois de 1867*, 1904; D.G.Kosáry, S.B.Vardy, *History of the Hungarian Nation*, 1969; I.Lukinich, *A History of Hungary in Biographical Sketches*, 1937.

DEAN, James (1931-1955)

ABD'li sinema oyuncusu. Kısa süren sinema yaşamında 1950'lerin gençleri tarafından ilahlaştırılmıştır.

James Byron, 8 Şubat 1931'de Indiana'da doğdu, 30 Eylül 1955'te öldü. Ortaokul ve lise öğreniminden sonra California'da oyunculuk eğitimi gördü. 1952'de New York'a giderek tiyatrolarda ve TV'de küçük roller almaya başladı. Broadway'deki başarıları üzerine, genç yetenekleri keşfetmekle ün yapan Elia Kazan onu Hollywood'a götürdü. 1955'te ilk büyük filmi olan *East of Eden*'de (Cennet Yolu) babasıyla arasındaki sevgi-nefret ilişkisinin acısını çeken genç rolüyle bir anda parladı. Aynı yıl çekilen *Rebel Without a Cause* (Asi Gençlik) 1950'li yılların huzursuz gençliğinin sorunlarını büyük bir çarpıcılıkla gündeme getirdi. Bu film, James Dean efsanesinin iyice büyümesine yol açtı. Ertesi yıl *The Giant*'da (Devlerin Aşkı) canlandırdığı toprak sahibini, ilk gençliğinden yaşlılığına kadar büyük bir ayrımı zenginliğiyle oynaması oyunculuğunun olgunlaşmaya başladığını gösteriyordu. Yaygın ününü daha da perçinleyecek olan *Devlerin Aşkı*'ni tamamladığı gün kendi arabasıyla geçirdiği bir kazada öldü. James Dean bu üç filmiyle gençliğin huzursuzluklarını ve genç insanların dünyayla olan hesaplaşmalarını başarılı bir biçimde canlandırmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler: *East of Eden*, 1955, (Cennet Yolu); *Rebel Without a Cause*, 1955, (Asi Gençlik); *Giant*, 1956, (Devlerin Aşkı).

DeBAKEY, Michael Ellis (1908)

ABD'li kalp cerrahı. Yeni ameliyat teknikleri geliştirerek kalp ve damar hastalıklarının tedavisinde büyük başarı sağlamıştır.

7 Eylül 1908'de Louisiana Eyaleti'nin Lake Charles kentinde doğdu. New Orleans'daki Tulane Üniversitesi'nden 1932'de tıp diplomasını, 1935'te yüksek lisans derecesini aldı. Bir yandan da 1933-1935 arasında, aynı üniversiteye bağlı Charity Hastanesi'nde ilk cerrahlik deneyimini kazanan DeBakey, 1935'te Avrupa'ya giderek Strasbourg ve Heidelberg üniversitelerinde iki yıl kadar cerrah olarak çalıştı. 1937'de öğretim görevlisi olarak Tulane Üniversitesi'ne döndü. 1948'de Texas'ın Houston kentindeki Baylor Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde cerrahi profesörlüğüne, 1968'de aynı kuruluşun başkanlığına, 1979'da da fahri rektörlüğüne getirildi.

Ülkesindeki pek çok tıp kuruluşunun başkanlığını yürüten, gerek ABD'de gerek yabancı ülkelerdeki çeşitli kurum ve üniversitelerin madalya ve onur doktorasıyla ödüllendirilen DeBakey, 1983'te de öğretim ve rektörlük görevini sürdürüyordu.

DeBakey, insandan insana kan naklinde kullanılmak üzere, var olan örneklerden çok daha gelişmiş yeni bir kan pompası tasarladığında henüz Tulane Üniversitesi'nde, 26 yaşında bir tıp öğrencisiydi. 1950'lerde, DeBakey'in pompasıyla donatılmış bir kalp-akciğer makinesiyle ilk başarılı açık kalp ameliyatı gerçekleştirildi ve çağdaş kalp-damar cerrahisinde yeni bir çığır açıldı. 1948'de göreve başladığı Baylor Tıp Fakültesi'ni kısa sürede dünyanın sayılı kalp cerrahisi merkezlerinden biri durumuna getiren, bugüne değin 40.000'in üstünde kalp-damar ameliyatı uygulayan ve binlerce öğrenci yetiştiren DeBakey, kalp-damar cerrahisinde pek çok yeni tekniğin öncüsüdür. 3 Ocak 1953'te, aort yayının göğüs boşluğuna inen bölümündeki iç biçiminde bir şişliği (anevrizmayı) ameliyatla çıkarıp bu bölüme sağlam bir damar parçası aşılayarak tüm aort anevrizmalarının ameliyatlatılabileceğini açan, 7 Ağustos 1953'te ilk başarılı boyun atardamarı ameliyatını (karotit arteriektomi) gerçekleştirerek damar sertliği, damar tıkanıklığı ve dolaşım bozukluğundan ileri gelen felçlerin cerrahi tedavisini başlatan ilk kalp cerrahisi DeBakey'dir. 23 Kasım 1964'te gene DeBakey ve ekibinin gerçekleştirdiği ilk başarılı aort-koroner by-pass ameliyatı ise 10 yıl içinde günümüz kalp cerrahisinin en yaygın uygulamalarından biri olmuştur. DeBakey'in anevrizma ve by-pass ameliyatlarındaki başarısında, kendisinin tasarlayıp uyguladığı "dakron"dan yapılma damar protezinin büyük payı vardır. Hayvanlar üzerindeki yoğun araştırma ve denemelerden sonra ilk kez 1953'te DeBakey'in kullandığı dakron damar, bugün en güvenilir ve dayanıklı sentetik malzeme olarak tüm cerrahlarca benimsenmiştir. 1966 Ağustos'unda ilk klinik uygulaması yapılan ve açık kalp ameliyatı sonrasında kalbin çalışmasını destekleyerek kan dolaşımına yardımcı olan sol karıncık pompasıyla yapay kalbin öncülerinden sayılan DeBakey ve ekibi,

1968'de bir vericinin kalbini, böbreklerini ve akciğerlerinden birini dört ayrı alıcıya naklederek organ nakli ameliyatlarında yeni bir uygulamanın öncüsü olmuşlardır.

• **BAKINIZ:** C.N.BARNARD, CARREL, D.COOLEY, SHUMWAY.

DE BARY, Anton (1831-1888)

Alman botanik bilgini. Bitki anatomisi ve bitki hastalıklarına ilişkin çalışmalarının yanı sıra, özellikle mantarbilimin yeni bir botanik dalı olarak doğuşuna öncülük etmiştir.

Anton Heinrich De Bary 26 Ocak 1831'de Frankfurt-am-Main'de doğdu. 19 Ocak 1888'de, o zamanlar Almanya'ya bağlı olan Strassburg'da (bugün Fransa'da Strasbourg) öldü. Heidelberg ve Marburg'da başladığı tıp öğrenimini Berlin'de tamamlayarak 1853'te diplomasını almasına karşın, özellikle Berlin'deki öğretmenlerinden botanik bilgini Alexander Braun'un (1805-1877) etkisiyle botaniğe yöneldi ve Tübingen Üniversitesi'nde botanik doçenti olarak göreve başladı. 1855'te Freiburg'ta, 1867'de Halle Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan De Bary her iki üniversitede de ilk botanik laboratuvarlarını kurdu. Fransız-Alman Savaşı sırasında Strasbourg'un Alman İmparatorluğu'na katılması üzerine, 1872'de yeni düzenlenen Strassburg Üniversitesi'nin botanik profesörlüğüne ve ilk rektörlüğüne atanarak görevlerini ölüncüye değin sürdürdü. Bu üniversitede kurduğu botanik enstitüsüyle çeşitli ülkelerden gelen öğrencilerin ve yeni bir botanikçi kuşağının yetişmesine katkıda bulunurken, 1866'dan sonra *Botanische Zeitung*'un ("Botanik Gazetesi") yayıncılığını da üstlenerek botanik araştırmalarının yaygınlaşmasını destekledi.

Mantarların sporlarla çoğaldığını 1729'da, İtalyan botanik bilgini Pier Antonio Micheli'nin (1670-1737) gözlemlemesine karşın, 19.yy'da bile mantarların kendiliğinden ürediği inancı botanikçiler arasında oldukça yaygındı. Daha çok tahıllarda görülen pas ve sürme hastalığı üzerindeki incelemeleri sonucunda, hastalıklı bitkilerdeki mantarların hastalığın sonucu değil nedeni olduğunu göstererek bu yanlış inancı yıkan De Bary olmuştur. Mantarların da bütün öbür bitkiler gibi bir yaşam çevrimi olduğunu açıklayan, morfoloji ve sınıflandırma çalışmalarının yanı sıra özellikle eşey organlarını ve çoğalma süreçlerini inceleyen De Bary, bu anlamda mantarbilimin (mikoloji) gerçek kurucusu kabul edilir. Ayrıca suyosunları, likenler ve bakteriler üzerinde önemli araştırmalar yapan De Bary'nin botaniğe en büyük katkısı, bitkilerdeki asalak ve ortak yaşam olgusunu aydınlatmasıdır. Buğdaylardaki pas mantarının, buğday tarlalarını saran ve kadıntuzluğu, sarıçalı, amberbaris gibi değişik adlarla bilinen *Berberis vulgaris* bitkisini arakonak olarak kullandığını belirleyerek, çok konaklı asalak

yaşamı (hetereosizm) açıklamıştır. Tüm asalak bitkilerin en elverişsiz çevre koşullarına bile dayanıklı sporlar oluşturarak bu yolla sağlıklı bitkilere bulaştığını, kimi asalakların tüm gelişimini konak bitki üzerinde tamamlamasına karşın, kimi türlerin belli dönemlerde konak olmaksızın da yaşamını sürdürebileceğini ilk irdeleyen botanik bilgini De Bary'dir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Untersuchungen über die Brandpilze und die durch sie verursachten Krankheiten der Pflanzen*, 1853, ("Sürme Mantarları ve Neden Oldukları Bitki Hastalıkları Üstüne Araştırmalar"); "Recherches sur le développement de quelques champignons parasites", *Annales des sciences naturelles*, IV (20), 1863, ("Bazı Asalak Mantarların Gelişimi Üstüne Araştırmalar"); *Die Erscheinung der Symbiose*, 1879, ("Ortak Yaşamın Belirmesi"); *Vergleichende Morphologie und Biologie der Pilze, Mycetozoen und Bakterien*, (2.basım), 1884, ("Mantarların, Mycetozoarların ve Bakterilerin Karşılaştırmalı Morfolojisi ve Bivolojisi"); *Vorlesungen über Bakterien*, 1885, ("Bakteriler Üstüne Dersler").

• **BAKINIZ:** BASSI.

DEBIERNE, André Louis (1874-1949)

Fransız kimyacı. Marie Curie ile birlikte çalışarak radyumu metal halinde elde etmiş, aktinyum elementini bulmuştur.

14 Temmuz 1874'te Paris'te doğdu. 31 Ağustos 1949'da aynı kentte öldü. 1890'da Paris'teki Fizik ve Kimya Okulu'nda kimya öğrenimine başladı; Pierre Curie'nin derslerini izledikten kısa süre sonra ilgisini radyokimyaya yöneltti. Öğrenimini bitirince Marie Curie'nin araştırma laboratuvarında asistan olan, 1912'den 1944'e değin Fizik ve Kimya Okulu'nda profesörlük görevini sürdüren Debiene, Marie Curie'nin ölümü üzerine 1935'te Radyum Enstitüsü'nün başkanlığını da üstlendi.

Debiene'nin radyokimya alanındaki ilk çalışması, Marie Curie ile birlikte, bir uranyum filizi olan ve uranyumun dışında radyoaktif elementler içerdiği anlaşılan pekblendi ayırtmak olmuştur. Uzun çalışmalar sonucunda, uranyum oksit yapısındaki iki ton pekblend filizinden iki kilo kadar radyum klorür elde edildi. Pierre Curie bu bileşiğin radyoaktif ışıma özelliklerini incelerken, Marie Curie de bileşikten polonyum ve radyumu metal halinde ayırmaya ve radyumun atom ağırlığını saptamaya çalışıyordu. Bu çalışmalar sırasında Debiene, 1899'da, üç radyoaktif seriden biri olan *aktinyum* elementini buldu. 1903'te, aktinyumun radyoaktif bozunmasından oluşan ürünleri tanımladı. 1910'da da gene Marie Curie ile birlikte, radyum klorürün elektroliziyle radyum elementini metal halinde elde etmeyi başardılar. Özellikle radyoaktif maddelerin atom ağırlıklarının saptanmasında başarılı olan Debiene, yaşamının son yıllarında, atmosferde başlatılan nükleer denemelerin meteorolojik etkilerini araştırdı.

• **BAKINIZ:** BECQUEREL, BOI TWOOD, M.ve P.CURIE, RUTHERFORD, SODDY.

DEBRAY, Régis

(1941)

Fransız yazar ve siyaset adamı. Güney Amerika'daki gerilla eylemleri üstüne olan yazılarıyla tanınmıştır.

1941'de Paris'te doğdu. Zengin ve muhafazakâr bir Katolik ailenin çocuğuydu. École Normale Supérieure'de (Yüksek Öğretmen Okulu) felsefe eğitimi gördü. Öğrenimi sırasında felsefe doçenti Louis Althusser'in öğrencisi olan Debray, Fransız Komünist Partisi'ne girdi. Ancak bir süre sonra partiden çıkarıldı. 1961'de Küba'ya giderek köy eğitim seferberliğinde öğretmen olarak çalıştı ve Castro ile tanıştı. 1962'de Venezuela'daki gerillalar ile ilgili bir filmin çekiminde yönetmenlik yaptı. 1967'de Bolivya'da gerillalara katıldığı gerekçesiyle tutuklandı ve 30 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1970'te affedilerek serbest bırakılan Debray, oradan Şili'ye geçti. 1974'te Fransız Sosyalist Partisi'ne girdi. 1981'de Fransa Cumhurbaşkanı Mitterrand'ın danışmanı oldu.

Debray 1967'de yayımlanan *Révolution dans la révolution* (Devrimde Devrim) adlı kitabında Latin Amerika'daki gerilla faaliyetlerini silahlı savunma, silahlı propaganda, gerilla üssü, parti ve gerilla gibi başlıklar altında incelemektedir. Ona göre bu kitadaki baskıcı yönetimlere karşı verilecek mücadele gezgin gerilla birimlerince başlatılacak, süreç içinde halkın da katılımıyla genişleyecektir. Böylece kitlelerin emperyalizmekarşı verdiği mücadele, sosyalizme yönelen bir cepheyi kendiliğinden yaratacaktır. Debray bu görüşlerini biçimlendirirken arkadaşı Che Guevara'nın görüşlerinden ve eylemlerinden etkilenmiştir.

Debray, 1979'da yayımlanan *Le Pouvoir intellectuel en France* ("Fransa'da Entelektüel İktidar") adlı kitabında Fransa'daki ulusal kültür kurumlarını, okulları ve basını incelemektedir. Kültürel üretimi, genel mal üretimi süreci içinde ele alarak, kitle iletişim araçlarının artan gücünün bu alanda yeni bir entelektüel azınlığın güçlenmesine neden olacağına işaret etmektedir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Révolution dans la révolution*, 1967, (Devrimde Devrim, 1967); *Le Pouvoir intellectuel en France*, 1979, ("Fransa'da Entelektüel İktidar"); *Critique de la raison politique*, 1982, ("Siyasal Usun Eleştirisi").

• **BAKINIZ:** GUEVARA.

DEBS, Eugene Victor

(1855-1926)

ABD'li sendikacı ve siyaset adamı. Beş kez Amerikan Sosyalist Partisi'nden başkan adayı olmuştur.

5 Kasım 1855'te Indiana Eyaleti'nin Terre Haute kasabasında doğdu, 20 Ekim 1926'da Illinois Eyaleti'nin Elmhurst kasabasında öldü. Fransız asıllı göçmen

bir ailenin oğludur. 14 yaşında Terre Haute'taki demiryolu atölyelerinde çalışmaya başladı ve kısa süre sonra lokomotif ateşçisi oldu. 1873'te başlayan iktisadi bunalım sırasında işten atılınca bir manavda tezgâhtarlık yapmaya başladı. 1874'te artık demiryolu işçisi olmadığı halde, Lokomotif Ateşçileri Birliği'nin (LAB) Terre Haute şubesini kurdu. Örgüt içinde kısa zamanda yükselerek 1878'de LAB'ın yayın organı *Firemen's Magazine*'in yayın yönetmen yardımcılığına getirildi. İki yıl sonra derginin yayın yönetmeni olan Debs, aynı yıl LAB'ın genel sekreterliğine ve genel saymanlığına yükseldi. Bu sırada Demokratik Parti'den kent kâtibi seçildi ve 1883'e dek bu görevde kaldı. Ardından Indiana Eyalet Meclisi'ne seçilerek bir dönem meclis üyeliği yaptı.

Debs, ABD'de sendikal örgütlenmenin, işçilerin bağlı bulundukları işkollarına göre değil de mesleklerine göre olmasının, işçilerin işverenler karşısında güçsüz kalmalarına neden olduğunu düşünüyordu. 1895'e dek süren sendikacılık yaşamında, mesleki sendikaları işkolu sendikalarına dönüştürmek için çalıştı. İlk olarak, 1889'da LAB ile diğer meslek birliklerini bir araya getiren bir işkolu sendikası kurdu. Ancak bu sendika iç sorunlar nedeniyle kısa süre sonra dağıldı. 1892'de LAB'daki görevinden ayrılan Debs, ertesi yıl, yeni kurulan Amerikan Demiryolu Sendikası'na başkan seçildi. Debs'in başkanlığında etkin bir mücadele yürüten sendikanın gücü, Nisan 1894'teki Büyük Kuzey Demiryolu Şirketi işçilerinin grevinin başarıyla sonuçlanmasından sonra, daha da arttı. Debs, bu grevin hemen ertesinde, Chicago'daki Pulman Vagon Fabrikası'nda başlayan grevi desteklemek amacıyla, tüm işkollarına genel dayanışma grevi çağrısında bulundu. Bu çağrıya yanıt alamayınca, sendika tek başına harekete geçti ve 24 hatta pulman vagonlarının sefer yapmasını engelleyerek, demiryolu ulaşımını felce uğrattı. Bunun üzerine, grevçilere karşı sert önlemler alan hükümet yolladığı askeri birliklerin yardımıyla grevi kırdı ve aralarında Debs'in de bulunduğu birçok sendikacıyı tutuklattı.

Debs hapiste kaldığı 6 ay boyunca işçilerin işverenlere karşı verdikleri mücadelenin, sendikal alanla sınırlı kalmaması gerektiğini ve siyasi mücadeleye atılmanın gerekli olduğunu düşünmeye başladı. Hapisten çıktıktan sonra, 1896 başkanlık seçimlerinde sosyalistlerin ortak adayı olan W.J. Bryan'ı destekledi. 1898'de Sosyal Demokrat Parti'nin, 1901'de ise Amerikan Sosyalist Partisi'nin (ASP) kurucuları arasında yer aldı. 1900-1920 arasındaki 5 başkanlık seçiminde ASP'nin başkan adayı olan Debs'in seçim kampanyaları sırasında yaptığı konuşmalar ve *Appeal to Reason* adlı gazeteye yazdığı yazılar partinin etkinliğinin ve üye sayısının artmasında etkili oldu. Debs ayrıca, hiçbir zaman merkezi ve homojen bir yapıya kavuşamayan ASP'nin içindeki çeşitli hizip çatışmalarını yumuşatmaya çalıştı.

Debs, işçi sınıfının sendikal birliğini sağlamaya yönelik mücadelesini, 1905'te De Leon ve Haywood'la birlikte Industrial Workers of the World (IWW) adlı bir örgüt kurarak sürdürmeye çalıştı. Ancak, sendikaların siyaset dışı kalma eğilimini eleştirerek kısa bir süre sonra IWW'den ayrıldı. ASP içindeki çalışmalarına devam etti. I.Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra, hükümetin izlediği tarafsızlık politikasının

ülkeyi savaşa sürükleyeceğini savunarak bu politikayı eleştirdi. 1918'de yaptığı savaşa karşı bir konuşma nedeniyle tutuklanan Debs, 1917'de yürürlüğe giren Casusluk Yasası uyarınca 10 yıl hapse mahkûm oldu. Hapisteyken ASP'den son kez başkan adayı gösterildi ve 1920 başkanlık seçimlerinde, o tarihe kadar aldığı oylardan çok daha yüksek oy topladı. 1921'de Başkan Harding tarafından affedilerek, serbest bırakıldı. Ancak, yitirdiği vatandaşlık haklarını bir daha elde edemedi. Yaşamının geri kalan bölümünü yazarlık ve çeşitli dergilerde yazı işleri müdürlüğü yaparak geçirdi. En ünlü yapıtı *Walls and Bars* ("Duvarlar ve Demir Parmaklıklar") adlı kitabı ölümünden sonra 1927'de yayımlandı.

Debs'in Amerikan işçi sınıfı hareketine en büyük katkısı, işkolu düzeyinde sendikal örgütlenme düşüncesini geliştirmesidir. Ayrıca, sendikalara siyasi etkinliğin, ülkesindeki sosyalistlere ise iktisadi alanda mücadelenin önemini göstermiştir.

• **YAPITLAR:** *Unionism and Socialism*, 1904, ("Sendikacılık ve Sosyalizm"); *The American Movement*, 1904, ("Amerikan Hareketi"); *The Growth of Socialism*, 1910, ("Sosyalizmin Gelişmesi"); *Walls and Bars*, (ö.s.), 1927, ("Duvarlar ve Demir Parmaklıklar").

• **KAYNAKLAR:** M.Coleman, *Eugene V.Debs: A Man Unafraid*, 1930; J.R.Commons, *History of Labor in the United States*, (2 cilt), 1918; N.Fine, *Labor and Farmer Parties in the United States, 1828-1928*, 1928; R.Ginger, *The Bending Cross: A Biography of Eugene Victor Debs*, (biyografi), 1949; I.Kipnis, *The American Socialist Movement 1897-1912*, 1952; H.W.Morgan, *Eugene V.Debs: Socialist for President*, 1962; S.Neaning, *The Debs' Decision*, 1919; A.Shannon, *The Socialist Party of America*, 1955.

• **BAKINIZ:** CARNEGIE, GOMPERS.

DEBUSSY, Claude Achille (1862-1918)

Fransız besteci. Müzikte İzlenimcilik'in ve modern müziğin öncülerindendir.

► **Sembolist
airlerin etkisi**

22 Ağustos 1862'de Paris yakınlarındaki Saint-Germain-en-Laye'de doğdu, 25 Mart 1918'de Paris'te öldü. Kalabalık ve yoksul bir ailenin çocuğuydu. Ailesinde müzikle uğraşan bir kimse yoktu. Babası, denizci olmasını istiyordu. Üç yaşlarındayken, daha iyi bakılması için halasının yanına gönderildi. Sanata ilgi duyan halası onun müzikle tanışmasını sağladı. Yetenekli bir çocuk olduğu anlaşıldı ve ilk müzik derslerini İtalyan bir piyanistten almaya başladı. Ancak bir süre sonra, gereken para bulunamadığı için bu dersler kesildi.

Sekiz yaşındayken, çocuğun müzik eğitimini, Chopin'in bir öğrencisi olan Mme Maute de Fleurville üstlendi. Claude, ondan aldığı piyano derslerinde kısa zamanda gelişme gösterdi ve 1873'te Paris Konservatuarı'na kabul edildi. Burada, Lavignac'tan solfej, Marmontel'den piyano dersleri aldı. Ancak, bütün yeteneğine karşın, iyi bir öğrenci izlenini vermiyordu. Kendisine öğretilen armoni kurallarıyla

Claude Achille Debussy

yetinmek istemiyor. daha çok, alışılmamış akor dizileriyle ilgilenmesi öğretmenlerini şaşırtıyordu.

Debussy, on dört yaşından başlayarak piyano dersleri verdi. Kazandığı paraları ailesine götürmekle birlikte anne ve babasını hoşnut edemedi. Başgeğmez davranışları ve iyi bir öğrenci sayılmaması huzursuzluk kaynağı oldu.

On sekiz yaşına geldiğinde, partiyon okuma sınıfını birinci olarak bitirdi ve kompozisyon sınıfına girdi. Aynı yıl, Çaykovski'nin koruyucusu olan Nadejda von Meck'le tanıştı. Bu zengin kadınla birlikte İsviçre, İtalya ve Avusturya'ya 1881 ve 1884 yıllarında iki kez de Rusya'ya gitti. Rusya'dayken Balakirev, Rimski-Korsakov ve Borodin'le tanıştı, Rus müziğini inceledi. Rus bestecileri arasında en çok etkilendiği Mussorgski'yd; ama von Meck onu tükennmiş bir besteci saydığından, fazla ilişkileri olmadı.

Bir yandan da, konservatuvar öğrencileri için en önemli başarı sayılan Roma Ödülü'nü kazanma çabası içindeydi. 1884'te, bu yarışmaya dördüncü kez, *L'Enfant prodigue* ("Savurgan Çocuk") adlı kantatıyla katılarak birincilik kazandı. Böylece, üç yıl için eğitimini Roma'da sürdürme imkânı elde etti. Ancak, iki yıl sonra, Paris'e dönmeyi yeğledi.

1880'lerin sonlarında Paris'in müzik yaşamında Wagner'in hemen hemen tartışılmayan bir yeri vardı. Debussy, daha Roma'dayken Wagner'den etkilenmiş, Verlaine, Baudelaire, Rimbaud gibi Sembolist şairlerle ilişki kurmuştu. Wagner ve yenilik denemelerine ilgi duyduğu Sembolist edebiyatçılar, sanatçının başlıca etki kaynakları arasındadır.

Debussy'yi belki daha çok etkilemiş bir olay da, 1889'da Paris'te açılan uluslararası sergiyi izlemesidir. Bu sergide Rimski-Korsakov'un da bulunması, Rus ve Fransız müzikleri arasında yoğun bir etkileşimin başlamasına yol açmıştı. Daha ilginç, Uzak Doğu, Arabistan ve Afrika'dan gelen bazı halk müziği toplulukları da, sergide yer almıştı. Özellikle Endonezyalı topluluğun kendi ülkesine özgü "gamelan" adı verilen orkestrayla yaptığı müzik, Debussy'yi çok etkiledi.

Aynı dönemde, izlenimci ressamılar Paris'in sanat yaşamında güncel bir önem kazanmışlardı. Genel

Tonalite, Armoni ve İzlenimcilik

Debussy'nin müziğinde en çok dikkat çekmiş olan özelliklerin başında, armoni ve tonalite yenilikleri gelir. Tonalite, müzik yapıtının merkezi bir notaya göre düzenlenmesi olarak tanımlanabilir. Bir sistem olarak tonalite, majör ve minör modlara göre oluşan dizileri esas alır. Tonik, yani merkezi nota verilmiş olduğunda, beş tam ve iki yarım sestten oluşan bu dizilerin öbür notaları da belirlenmiş olur. Belirli bir dizinin kendine ait sesler dışında, yabancı seslerle karışmamış durumuna diatonik denir. Bir müzik cümlesinde ya da akorda başka bir dizide bulunan notaların da yarım sesler olarak yer alması ise, kromatik deyimiyle anlatılır. Tonal müzikte diatonik ve kromatik sesler, merkezi notayla ilişkilerinin güçlü ya da zayıf oluşuna göre değerlendirilir. Tonikten uzaklaştıkça, özellikle kromatik seslere geçildikçe, yeniden toniğe yaklaşarak ya da dönülerek çözülmesi beklenen bir gerilim duygusu oluşur. Modülasyon yapılarak farklı bir tonaliteye geçilmesi ve yeniden toniğe göre düzenlenmiş olan ilk diziye dönülmesi de, gerilim ya da karışıklık ve çözülme ya da uyumluluk duyguları yaratır. Bu özellikleriyle tonalite sistemi, 17.yy'ın ortalarından 20.yy'ın başına kadar Batı müziğinde egemen olmuş, sonat gibi önemli formların gelişmesinde temel bir rol oynamıştır.

Debussy, müzik yapıtlarının yedili majör ya da minör dizilere dayandırılmasını sınırlandırıcı buluyordu. Ona göre müzik ne majör, ne de minördü, belki aynı anda ikisi birden olmalıydı. Yapıtlarındaki majör ve minör mod arasında kararsızlık duyulduğu izlenimi veren pasajlar, bu anlayışa bağlanabilir. Debussy, majör ve minörün dışında başka modlar da (Phrygian, Dorian, Hypoaeolian gibi) kullanmış, beşli (pentatonik), altılı (tam ses dizisi) ve on ikili dizilerde de yapıtlar vermiştir.

Bununla birlikte, Debussy'nin müziğinde tonal yapının tamamıyla yıkılmış olduğu söylenemez. Yapıtlarında tonal merkez bulunmaktadır. Ancak, sık sık dizide yabancı seslerden oluşturulmuş akorların kullanıldığı gözlemlenir. Bu yüzden, yapıtın tonalitesi belirsizleşmektedir.

Debussy'nin armoni yazısındaki yenilikler aynı ölçüde önemli olduğu gibi, tonalite anlayışıyla da yakından ilgilidir. Bestecinin bu alandaki özgünlüğünün en belirgin kaynakları, paralel (kayan) akorlara büyük bir ağırlık vermiş olması ve disonant akorları kullanış tarzıdır. Dissonant kavramı, aynı anda tınlayan birden fazla sesin, insan kulağında bıraktığı uyumsuzluk duygusunu anlatır. Birbiriyle görece uyumlu seslerden oluşan konsonant akorların tersine, disonant akorlar, kendine yeterli bir bütün

izlenimi vermezler. Klasik armoniye göre, bir gerilim, bitmemişlik duygusu yarattıkları için, başka bir ses bütününe bağlanarak çözülmeleri gerekir. Ancak, bu, disonant akorların istenmeyen, kaçınılması gereken çokseslilik birimleri sayıldığı anlamına gelmez. Dissonant, müziği tekdüzelikten kurtaran ve konsonant akorlara geçişi sağlayan bir işlev yüklenmiş, müzikte çeşitlilik ve zenginlik sağlayıcı olduğu kabul edilmiştir.

Debussy'nin disonant akorları kullanışı ise, bunları konsonant akorlara ulaşmak için bir ara aşama durumundan çıkarıp kendi başlarına varolabilen ve kendileri için çalınan birimler konumuna ulaştırmaya yönelik olmuştur. Böylece akorlar bağımsız birimler olarak algılanır ve müzik yapıtı, sistemli bir bütünden çok, bir ses ve akor çoğulluğu etkisi uyandırır.

Klasik (tonal) armonide akorlar, birbirlerine bağlanış biçimlerini belirleyen işlevsel rollere de sahiptir ve bu, yedili dizilerde içerilen aralıkların birbiriyle olan ilişkilerine bağlıdır. Debussy'nin müziğinde bu rollerin ortadan kalkmasına yol açan önemli bir etken de, paralel akorlara başvurusudur. Bu terim, bir ses üzerine kurulmuş bir akorun, öbür sesler üzerinde tekrar edilmesi ile elde edilen akor sıralamasını belirtir. Böyle bir sıralama, paralel beşli ve sekizli aralıklar içermek zorundadır ve klasik ve romantik dönemlerin müzik anlayışına kesinlikle aykırıdır. Aynı zamanda, yedili dizilerdeki seslerin ilişkilerini ve akorların birbirine bağlanma biçimlerini bozar. Paralel beşli ve sekizli aralıkların kullanılması, tekdüzelik duygusu yarattığından, yaklaşık 10. yy'dan başlayarak, Batı müziğinde kural dışı sayılmıştır. Yine de, gerek kimi 19.yy bestecilerinde, gerekse daha önceki çeşitli dönemlerde paralel akorların kullanıldığına rastlanmaktadır. Ancak, bu kullanımı özgün bir biçimde geliştirerek bir teknik haline getiren ve böylece klasik armoni anlayışını zorlayan Debussy olmuştur. Daha sonra Stravinski*, Bartok* ve Alfredo Casella (1883-1947) gibi besteciler bu tekniğin vurucu etkisini öne çıkarmışlar ve paralel akorları arka arkaya dizerek ritmi vurgulamakta kullanmışlardır.

Tonal yapının belirsizleşmesi, tonal merkezin görece zayıflaması ve akorların bağımsız birimler durumuna gelmesi gibi özellikler, Debussy'nin müziğinin izlenimci olarak nitelenmesinin en önemli nedenlerindendir. Nitekim Monet*, 1909'da, kendi kendine yeten ve açılmış, işlenmiş fikirlerle gerek duymaksızın izleyiciye ulaşan renkler olarak özetlenebilecek kendi resim anlayışıyla Debussy'nin estetik anlayışının benzeştiğini belirtmiştir.

olarak sanatta, çeşitli "izm"ler egemen bulunuyordu. Debussy de, müziğin yanı sıra, öbür sanat dallarını da yakın bir ilgiyle izliyordu. Çeşitli sanat dallarında karşılaştığı yenilik arayışları, onun klasik kurallarla yetinemeyen eğilimlerini güçlendirmiştir.

Debussy'nin önemli etki kaynaklarından biri de, 1891'de tanışıp dost olduğu piyanist besteci Erik Satie'dir. Özgün Fransız müziğini oluşturma eğiliminde olan Satie, Alman Romantizmi'nin ağırbaşlı, görkemli havasına, aşırı duygululuğuna karşı çıkıyordu. Debussy onun hem bu görüşlerinden, hem de piyanist ve besteci olarak yaptığı müzikten etkilenmiştir.

Orkestra Müziği

Özellikle sanat çevreleriyle ilişkilerinin yoğunlaştığı dönemde Debussy, bir bohem gibi yaşadı. 1899'da evlendi. Daha düzenli yaşamaya başladı. Ancak üç yıl sonra, aşırı terketti. Yapıtlarına hayranlık duyan zengin bir kadınla evlenerek para sorunlarını çözmeyi tasarlamaktaydı. 1904'te bu isteğini gerçekleştirdi. Bu evlilikten doğan kızına çok bağlandı, kimi yapıtlarını ona adadı.

Mutlu ve sakin geçen yaşamının son yıllarında büyük güçlüklerle karşılaştı. I.Dünya Savaşı'nın getirdiği sarsıntı, bestecinin yoksulluğa düşmesine yol açtı. İki kanser ameliyatı geçirdi. Yine de, beste çalışmalarını yaşamının sonlarına dek sürdürdü.

Debussy'nin bestecilik yaşamının üç evreden geçmiş olduğu kabul edilir: Vokal müzik yapıtlarının çoğunlukta olduğu gençlik dönemi, yaklaşık 1890'da başlayan ve yirmi beş yıl kadar süren olgunluk dönemi ve veriminin görece düştüğü son birkaç yıl. Ancak, bu dönemlendirmede, bestecinin yetiştirme dönemi ile hastalık ve para sıkıntılarıyla geçen son yıllarını ayırt etmenin ötesinde pek anlam taşımaz.

İzlenimci ressamların etkisi

Debussy'nin gençlik dönemindeki verimi, yapıtlarının niteliği ve başarısı bakımından oldukça değişiklerdir. O yıllarda besteci, tam anlamıyla bir arayış içinde olmuş ve bu tavrını hemen hemen tüm yaşamı boyunca sürdürmüştür. Genellikle insanlarla fazla ilişkiye girmeyen, gösterişten ve şöhretten her zaman uzak duran bir kişi olmasına karşılık, o döneminin sanat hareketleri ve ortamını yakından, canlı bir ilgiyle izlemiştir. Böylece, çeşitli kaynaklardan etkilenerek, kendisini çağdaş müziğin en önemli öncülerinden biri durumuna getiren özgün bir üslup ve yeni teknikler, biçimler geliştirebilmiştir.

Debussy'nin müziği, resimde İzlenimcilik'in, edebiyatta da Sembolizm'in müzikteki karşılığı olarak görülür. Besteci, bu sanat akımlarından büyük ölçüde esinlenmiş olduğu gibi, getirdiği yenilikler, özellikle yeni armoni anlayışıyla müzikte İzlenimcilik'i geliştirmiştir. Bu özellikler, hemen her döneminde ve her türdeki yapıtlarında bulunmaktadır.

Debussy'nin verimi, ilk yıllarda şarkı türünde yoğunlaşmıştır. Piiano yapıtlarının sayıca az ve tam anlamıyla olgunlaşmamış olduğu bu dönemde, özellikle Sembolist şairlerin yapıtlarına müzik yazmıştır. Edebiyata yakın bir ilgi duyan ve belki müzikhçilerden çok şairlerden etkilenmiş olan Debussy'nin şarkı müziği, kendi içinde büyük bir çeşitlilik gösterir. Her şairi ayrı bir tarzda bestelemiş, müziğinde eritemiştir. Bu bakımdan Debussy, vokal müzik alanında, oldukça etkilenmiş olduğu Wagner'den farklıdır. Onun şarkılarında, sözleri dinlemeden bile şairi

tanımak mümkündür.

Kimi yorumlara göre Debussy'nin olgunluk dönemi yaklaşık 1890'da tamamladığı *Baudelaire* şarkılarıyla başlar. 1894 tarihli *Prélude à l'après-midi d'un faune* ("Bir Faun'un Öğleden Sonrasında Prelüd"), müzik anlayışına getirdiği yeniliği simgeleyen yapıttır. Mallarmé'nin aynı adı taşıyan bir şiiri üzerine bestelenmiş olan bu orkestra yapıtı, müzikte İzlenimcilik'in manifestosu olarak görülmüştür.

Debussy'nin orkestra müziği, çalgıların kullanılış tarzı bakımından kendinden öncesine göre önemli farklılıklar gösterir. Çalgıları orkestradan elde edilen bütünsel etkinin işlevsel parçaları olmaktan çıkarmış, herbirinin bağımsız varlığını korumasını ve ortaya koymasını sağlayan bir orkestralama anlayışı geliştirmiştir. Bu açıdan, Debussy'nin tumumu, Wagner'in kinin karşıtıdır. Çalgıların bağımsız birimler olarak kullanılması, onların ses renklerinin toplu bir tını içinde erimeden berrakça duyulmasına imkân verir. Değişik ses renklerinin bir arada tınlamasından oluşan etki de, alışılmış orkestra yapıtlarından farklıdır; bu etki, Debussy'nin müziğini anlatmak için çokça kullanılan, kendisinin de önemle üzerinde durduğu "atmosfer" kavramıyla özetlenebilir.

Debussy, çalgıların bağımsızca kullanılmasının yanı sıra, her çalgıyı kendi içinde ses hacmine göre de ayırtırmış, pes seslerle tiz seslerin ayrı tarzlarda kullanımını denemiştir. Ayrıca, tahta nefesli çalgıları görece öne çıkarmayı yeğlemiş, yaylıların lirik bir tarzda kullanımı gibi yerleşik anlayışların dışına çıkmıştır.

Bu özellikler, Debussy'nin müziğinin, renkleri parlak, katışıksız lekeler halinde kullanarak ele alınan konuyu gerçekte olduğu gibi yansıtmak yerine, onun uyandırdığı izlenimi ve genel havasını işlemeyi yeğleyen İzlenimci ressamların sanatıyla ilişkisini, benzerliğini göstermektedir. Öte yandan, bu yenilikler, ne ölçüde başarılı oldukları ve uyandırdıkları etkilerin ne denli sürekli olabildiği tartışmalı olsa da, müziğin gelişim tarihi açısından büyük bir önem taşır. Debussy'ye gelinceye değin, edebiyat ve plastik sanatlar çeşitli akımlarla parçalanmış durumdayken, müzik, eski konumunu koruyor, tümüyle soyut bir anlatım biçimi ve mutlak bir bütün olarak görülüyordu. Debussy'nin müziği, sadece yeni bir akımı ortaya koymakla değil, armoni ve orkestralama anlayışıyla da, müziğin bu soyut ve mutlak kavranışını değiştiren bir rol oynamıştır.

Debussy'nin müzik anlayışı, işlenmiş düşüncelere yer vermemeye, en azından müziği bunlara dayandırmamaya yöneliktir. Bu bakımdan da, Sembolist şiirin etkisindedir. Sembolistler, şiirde anlamların doğrudan aktarılması yerine seslerin, imgelerin ve simgelerin müziktekinde benzer etkisini esas almışlardır. Debussy de, müzikte algılamaya karışan düşünsel etkileri reddeder. Düşünceleri ifade eden temaların sunulması, geliştirilmesi, çeşitlemeleri ve yine düşünceleri temsil eden başka temalara bağlanması, ona göre, müziği metafizik olarak anlamaktır.

Piiano müziği, Debussy'nin ünlenmesinde en büyük rolü oynadığı olduğu gibi, onun kendi anlayışını geliştirdiği ve yeteneğini ortaya koyduğu alanların da başında gelir. Piiano, sanatçının ustalaşmış olduğu başlıca çalgıdır. Piiano çalışına birçok teknik

Vokal Müziği

Piiano Müziği

yenilik getirmiştir ve bunların kalıcı bir etkisi olmuştur.

Debussy'nin piyano yapıtları daha çok 1902-1910 yıllarının ürünüdür. Orkestra müziğinde olduğu gibi bunlarda da, besteci, alışılmamış akorların ve özgün ses renklerinin oluşturduğu genel bir etkiyi gözetmiş, bir "atmosfer" oluşturmaya çalışmıştır. Piyano çalışını, ne bir vurmali çalgı gibi tokmakların tellere vurması, ne de orgda olduğu gibi dolgunca tınlayan seslerin birbiri üstüne eklenmesi olarak kavramamak gerektiğini düşünmüştür. Kendi yapıtları çalınırken, romantik bir duygusallığa kayılmasını, ya da teknik ayrıntıların öne çıkarılmasını istememiş, piyanistten tınlar ve ses renkleriyle işitsel bir karışım oluşturmalarını beklemiştir.

Debussy'nin gerçekleştirdiği yenilik denemelerinin en etkili yanı, armoni ve tonaliteyle ilgilidir. Yaşadığı dönemde, armoni kurallarını ve tonal müziğin gereklerini onun kadar zorlamış başka bir besteci bulmak güçtür. Ancak bu yeniliklerin geçmişle hiçbir bağlanmadığı söylenemez. Armonik yazısında tümüyle kendine özgü buluşların yanı sıra, Orta Çağ çoksesliliğinin kimi özelliklerini de bulmak mümkündür. Özellikle piyano müziğinde, 18.yy Fransız klavsençilerin etkisi görülür. Dönemin Rus bestecilerine hayranlık duymuştur ama onların müziğiyle Debussy arasında kurulabilecek bağlar çoğu kez oldukça dolaylıdır. Şair ve resamlara göre bestecilerden daha az etkilenmiş olsa da, kimi vokal yapıtlarında ve özellikle tek operası olan *Pelleas et Melisande*'de Wagner'in anlayışından ve teknik özelliklerinden yararlanmış, bunlardan yola çıkmıştır. Piyano yazısında Chopin'i, melodisinde Massenet'yi, çokses yazısında da Mozart'ı andıran özellikler bulunabilir. Ayrıca, Debussy'nin klasik armoniye son verdiği de, aşırı bir yorum olarak kabul edilmektedir.

Bununla birlikte, Debussy'nin getirdiği yenilikler, müzik tarihinde bir dönüm noktası sayılabilecek ölçüde etkili olmuştur. Bu etkinin önemi, 20.yy müziğindeki doğrudan etkilerinin yanı sıra, belki daha da çok, Debussy'nin yenilikçi, arayıcı tavrından kaynaklanmaktadır. Wagner gibi o da, bir dönem için aşılmaz sayılmış, besteciliği sürekli bir arayış olarak gören yaklaşımıyla böyle bir konum arasındaki çelişkiyi kendisi de farketmiştir. Yine de, bağlılıkla izlenen bir usta durumuna gelmemiş, ama birçok çağdaş müzikçi için hem yapıtlarıyla hem de bir sanat olarak müziği ele alış tarzıyla esin kaynağı olmuştur. Bu nedenle, 20.yy müziğinin ilk atılımlarını ve temellerini sağlamış bir besteci olarak değerlendirilir.

• **YAPITLAR** (başlıca): Opera: *Pelleas et Melisande*, 1892-1902. Bale: *Jeux*, 1912, ("Oyunlar"); Orkestra müziği: *Printemps*, 1887, ("Bahar"); piyano ve orkestra için *Fantaisie*, 1889; *Prelude a l'après-midi d'un faune*, 1892-1894, ("Bir Faun'un Öğleden Sonrasında Prelüdü"); *Nocturnes*, 1893-1899; *King Lear*, 1904, oyun müziği, (Kral Lear); org ve yaylılar için *Danse sacrée et dans profane*, 1904, ("Kutsal Dans ve Din-dışı Dans"); *La Mer*, 1903-1905, (Deniz); *Le Martyre de Saint-Sebastien*, 1911, oyun müziği, ("Aziz Sebastian'ın Şehadeti"). Vokal müzik: *L'Enfant prodigue*, 1884, ("Savurgan Çocuk"). Oda müziği: *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1893; saksofon ve piyano için *Rapsodie*, 1903-1905; klarnet ve piyano için *Rapsodie*, 1909-1910; klarnet ve piyano için *Petite piece*, 1910, ("Küçük Parça"); yalnız flüt için *Syrinx*, 1912; viyolonsel ve piyano için *Sonat*, 1915; keman ve piyano

için *Sonat*, 1917. Piyano müziği: *Deux arabesques*, 1888, ("İki Arabesk Parça"); *Réverie*, ykş. 1890, ("Hülya"); *Estampes*, 1903; *L'Île joyeuse*, 1904, ("Neşeli Ada"); *Images*, 1905-1907, iki dizi, ("Görüntüler"); *Douze Preludes*, 1910-1913, iki kitap, ("On İki Prelüd"); *Douze Etudes*, 1915, iki kitap, ("On İki Etüd"); iki piyano için *En blanc et noir*, 1915, ("Beyaz ve Siyahta"). Şarkı: *Cinq poèmes de Baudelaire* 1887-1889, ("Beş Baudelaire Şiiri"); *Dans le jardin*, 1891, ("Bahçede"); *Chansons de Bilitis*, 1897, ("Bilitis Şarkıları"); *Trois Ballades de Mallarmé*, 1913, ("Mallarmé'den Üç Balad").

• **KAYNAKLAR**: A.Cortot, "La Musique pour piano de Claude Debussy", *La Revue Musicale*, 1920; M.Emmanuel, *Pelleas et Melisande de Claude Debussy*, 1926; H.F.Kölsch, *Der Impressionismus bei Debussy*, 1937; E.Lockspeiser, *Debussy: His Life and Mind*, 2 cilt, 1962-1965; L.Vallas, *Les Idées de Debussy*, 1927; L.Vallas, *Claude Debussy et son temps*, 1932.

• **BAKINIZ**: J.S.BACH, BEETHOVEN, D'INDY, SCHÖNBERG, STRAVINSKI, WAGNER.

Armoni ve tonalite

DEBYE, Peter (1884-1966)

Hollanda asıllı ABD'li fizik ve kimya bilgini. X ışınlarının dağınık yapılar da kırınımını incelemiş, moleküllerin dipol momentleri üzerindeki çalışmalarıyla 1936'da Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

Peter Joseph William (Pieter Joseph Wilhelm) Debye 24 Mart 1884'te Hollanda'nın Maastricht kentinde doğdu, 2 Kasım 1966'da New York Eyaleti'nin Ithaca kentinde öldü. Aachen'daki Technische Hochschule'de elektrik mühendisliği eğitimi gören ve 1905'te mezun olan Debye, 1906'da Aachen'dan Münih'e çağrılan ünlü Alman matematiksel fizikçi Arnold Sommerfeld ile birlikte gittiği Münih Üniversitesi'nde fizik alanında çalıştı. 1908'de doktorasını aldıktan sonra bir süre bu kurumda ders verdi. 1911'de de, Zürich Üniversitesi'nden ayrılan Einstein'ın yerine kuramsal fizik profesörlüğüne getirildi. Ertesi yıl gene aynı unvanla Hollanda'da Utrecht Üniversitesi'ne, bir yıl sonra da hem kuramsal hem de deneysel fizik profesörü olarak Göttingen Üniversitesi'ne atandı. 1920-1927 arasında Zürich'te, bu kez Eidgenössische Technische Hochschule'de fizik profesörü ve fizik enstitüsü yöneticisi olarak bulundu. 1927'de Leipzig Üniversitesi'nde deneysel fizik profesörlüğüne getirildi. 1934'te Berlin Üniversitesi kuramsal fizik profesörlüğüne atanırken, Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nün geliştirilmesiyle de görevlendirildi. Adını Max Planck Enstitüsü olarak değiştirdiği bu kurumda araştırmalarını sürdüren, 1936'da dipol moleküllerin elektrik momentleri üzerine araştırmalarıyla Nobel Kimya Ödülü'nü kazanan Debye, Hollanda yurttaşı olması nedeniyle, Naziler'in araştırmalarını güçleştiren bürokratik engellerine bir süre dayanabildiyse de, 1939'da Alman yurttaşı olmadıkça enstitüye giremeyeceğinin bildirilmesi üzerine ABD'ye yerleşti. 1940'ta New York Eyaleti'ndeki Cornell Üniversitesi'nde kimya bölümü başkanlığına

getirildi. 1946'da ABD uyruğuna geçen Debye, 1950'de emekliye ayrılarak emeritus profesör oldu.

Debye'nin daha sonraki birçok araştırmasının temelini oluşturacak ilk önemli çalışması yalıtkanlar üzerinedir. O dönemde yalıtkan maddelerin (dielektrik) bir elektrik alanındaki davranışlarını betimleyen dielektrik katsayısı Clausius-Mosotti denklemiyle ifade edilmekteydi. Ne var ki bu denklem özellikle yüksek dielektrik katsayılı sıvılarda, katsayının artan sıcaklıkta azalmasını açıklayamıyordu. Maddenin kutuplaşması anlamına gelen bu olgu, moleküllerin uygulanan elektrik alanının etkisiyle bir elektrik momenti kazanmalarıyla açıklanıyordu. Debye araştırmaları sonucu, bazı maddelerin moleküllerinin kalıcı bir elektrik dipolü niteliğinde olduğunu göstererek, dipol momentleri aracılığıyla Clausius-Mosotti denkleminin uygulanmasını genelleştirecek bir düzeltme terimi getirdi. Bu denklem daha sonra birçok molekülün elektrik dipollerinin ölçümüne ve molekül yapılarının anlaşılmasına olanak sağladı.

Debye daha sonra Einstein'ın katı cisimlerin özgül ısıları için geliştirdiği kuvanta kuramı üzerinde çalıştı. Bu kuramda kristalin esnek titreşim enerjileri, tıpkı elektromanyetik titreşimlerin fotonları gibi parçacıklar (fonon) biçiminde düşünülmekte; bunların özgül ısılarının sıcaklıkla (T) azalarak, sıcaklık mutlak sifıra yaklaştıkça özgül ısı da sifıra gittiği öne sürülmekteydi. Einstein'ın kuramında özgül ısıya ilişkin olarak öngörülen $1/T^3$ davranışı ile laboratuvaradaki ölçümler arasında farklılık gözleyen Debye, kristaldeki titreşimlerinin dalgaboylarının atomlar arası uzaklıklardan daha küçük olmaması gerektiğini düşünerek yaptığı düzenlemeyle $1/T^3$ davranışını tam olarak hesapladı. Bu hesap, özgül ısıların θ/T oranının evrensel bir fonksiyonu olduğunu gösterdi. Her kristalin yapısal özelliklerine bağlı olarak özgül bir değeri olan θ 'ya "Debye sıcaklığı" denmektedir.

Debye'nin, bir süre asistanlığını yapan Erich Hückel ile birlikte geliştirdiği elektrolitik çözeltiler kuramı ise fizikokimya alanındaki en önemli katkılarının biridir. Debye-Hückel kuramı, Arrhenius'un önerdiği, moleküllerin çözeltiler içinde tümüyle iyonlaşmayıp, aşırı kutuplaştığını öne süren kuramı yerine, iyonların sıvı içindeki hareketleri sırasında çevrelerinde karşı yüklü bir iyon bulutu sürüklediklerini ve bu bulutların iyonların hareketini yavaşlatarak iyonlaşmanın tam olmadığı görünümünü verdiğini gösterdi.

Bragg'lerin ve von Laue'nin kristallerde X-ışını kırınımını göstermelerinden sonra, Debye bu olayı toz halinde kristal (mikro-kristal) yığınlarında gözlemeyi başardı. P.Scherier ile birlikte geliştirdiği, kendi adlarıyla anılan yöntemde, ince bir tüp içine yerleştirilen toz halindeki kristal parçacıklarının gelen X-ışınını yansıtma bir film üzerinde kaydediliyor. Kristali çevreleyen filimden oluşan çizgiler kullanılan kristale özgü olduğundan bu yöntemle malzemenin yapısı saptanabiliyordu. Debye ayrıca kristal örgüde yerleşmiş atomların titreşimleri dolayısıyla "yansıtma" şiddetlerinin sıcaklıkla ve yansıma açısıyla nasıl değiştiğini de gösterdi.

Debye'nin son katkılarından biri, polimerlerin kütlelerini polimer çözeltilerinin ağırlığını Van't

Hoff'un osmotik basınç ölçümü yöntemiyle birleştirerek ölçebilmesi oldu. Debye sonradan, polimer çözeltilerinin ışığı asimmetrik saçmalarından yararlanarak, bu ölçümleri mutlak olarak yapabilmeyi başardı. Debye'nin geliştirdiği bu yöntem bugün de molekül ağırlıklarının ölçülmesi amacıyla biyoloji ve polimer laboratuvarlarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Collected Works of Peter J.W. Debye*, 1954, ("Peter J.W. Debye'nin Tüm Yapıtları").

• **KAYNAKLAR:** E.Farber, *Nobel Prize winners in Chemistry*, 1953.

• **BAKINIZ:** ARRHENIUS, W.H. ve W.L.BRAGG, LAUE, ONSAGER, VAN'T HOFF.

DECROLY, Ovide

(1871-1932)

Belçikalı pedagog. İnsandaki ilgi merkezleri teziyle, özgün bir eğitim sistemi geliştirmiştir.

Renaix'de doğdu, Brüksel'de öldü. Tıp eğitimi gördü. Bir süre yurt dışında çalıştı. Brüksel'de 1901'de kusurlu çocukların eğitimiyle uğraşmayı amaçlayan bir enstitü ve 1907'de de normal çocuklar için bir okul kurdu. "Yaşam aracılığı ile yaşam için eğitim" şeklinde özetlenebilecek eğitim ilkesini uygulayan okulun başarısı ile büyük ün kazanan Decroly, daha sonra Yeni Okul adlı bir dernek kurdu. 1913'te Yüksek Eğitim Enstitüsü'ne profesör oldu. 1914'te savaş yetimleri için bir eğitim yurdu açtı. 1920'de Brüksel Üniversitesi'nde çocuk psikolojisi profesörlüğüne getirildi.

Decroly, Dewey'in eğitim felsefesi ile kendi tıp ve psikoloji bilgisini yoğunlaştırarak çok etkileyici uygulamalarda bulunmuştur. Ona göre çocuk, önce kendisini tanımalı, sonra çevreyi, kendisi yönünden öğrenerek özümlemelidir. Çünkü insanı öğrenmeye yönelten, kendisinde varolan "ilgi merkezleri"dir. Bu ilgi merkezleri, beslenme, doğa koşullarına ve düşmanlara karşı korunma, çalışma ve etkin olma gibi etmenlerden oluşmuştur. Çocuk öğreneceği şeyleri bu ilgi merkezlerine göre öğrenir. Bu nedenle çocuğa, topluma uyum sağlayacak bir eğitim yapılırken, çevresindeki doğal ve sosyal olgulara göre biçimlendirilmiş araştırıcı ve yaratıcı bir hareketlilik de kazandırılmalıdır.

Decroly'ye göre bütünlük arzeden bir eğitim üç aşamadan geçer. Birincisi deney ve gözlem aşamasıdır. İkincisi, aynı konuda diğer deneyim, gözlem ve bilgilerin birleştirildiği genelleştirme ve çağırışım aşamasıdır. Üçüncüsü ise elde edilmiş ve özümlemiş bilginin ifade edilmesi aşamasıdır. İfade etme yazı, resim, model ve benzeri araçlarla olmalıdır.

• **KAYNAKLAR:** C.Binbaşoğlu, *Eğitim Düşüncesi Tarihi*, 1982; H.Fikret, *Terbiye ve Tedris Tarihi*, 1930.

DEDE EFENDİ

Bak. İSMAİL DEDE EFENDİ [Hammamizade]

Richard Dedekind

DEDEKIND, Richard

(1831-1916)

Alman matematikçi. Getirdiği yeni kavramlar ve temel aritmetik kavramlarına kazandırdığı açıklık ve kesinlikle sayı kuramına önemli katkıda bulunmuştur.

Julius Wilhelm Richard Dedekind 6 Ekim 1831'de Brunswick'te (bugün Braunschweig) doğdu, 12 Şubat 1916'da aynı yerde öldü. Birçok bilim adamı yetiştirmiş bir aileden gelen Dedekind sırasıyla Gymnasium Martino-Catherineum, Collegium Carolinum ve Göttingen Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Fizik, kimya ve matematik öğrenimi gördüğü Göttingen'de Stern, Weber ve Gauss'dan dersler aldı. 1852'de Euler integrallerine ilişkin bir tezle doktora çalışmasını tamamladıktan sonra da, o yıllarda Berlin'de Jacobi, Steiner ve Dirichlet'in öncülüğünde yürütülmekte olan eliptik fonksiyonlar, sayı kuramı, geometri ve matematiksel fizik konularındaki gelişmeleri öğrenmek amacıyla Stern ve Dirichlet'in derslerini izledi. 1855'te Göttingen Üniversitesi'nde başlayan akademik yaşamını, 1858-1862 arasında Zürih'teki, 1862'den ölümüne değin de Braunschweig'daki Politeknik okullarında sürdürdü.

Kişiliği kendisiyle aynı okullarda öğrenim görmüş olan Gauss'a çok benzeyen Dedekind'in çalışmalarında Gauss dışında Dirichlet ve Riemann'ın da etkileri gözlemlenebilir. Büyük bir müzik yeteneğine sahip olan, piyano ve viyolonsel çaldığı gibi bir de opera besteleyen Dedekind, Göttingen, Berlin, Roma ve Paris'teki bilim akademilerinin üyeliklerine seçilmiş, birçok üniversiteden de onur doktora almıştır.

Dedekind'in matematiğe katkıları arasında en

önemlileri genel olarak "sayı" kavramına ilişkin olanlardır. Cebirsel sayılar, $a_0, a_1, a_2, \dots, a_n$ tam sayılar olmak üzere

$$a_0x^n + a_1x^{n-1} + a_2x^{n-2} + \dots + a_{n-1}x + a_n = 0$$

türünde bir çokterimli denklemi sağlayan karmaşık sayılardır. Örneğin, $2x - 3 = 0$ denklemini sağlayan $3/2$ rasyonel sayısı ve $x^2 + 5 = 0$ denklemini sağlayan $\sqrt{-5}$ karmaşık sayısı birer cebirsel sayıdır. Rasyonel sayıların oluşturduğu cebirsel yapıya, örneğin $\sqrt{-5}$ karmaşık sayısının eklenmesiyle, a, b rasyonel sayılar olmak üzere $a+b\sqrt{-5}$ biçiminde gösterilebilen sayılardan oluşan "genişletilmiş" bir sayı sistemi elde edilir. Yine $a, a_2, \dots, a_n$ tam sayılar olmak üzere

$$x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_{n-1}x + a_n = 0$$

türünde çarpanlarına ayrılmaz bir çokterimli denklemin köklerine de cebirsel tam sayılar adı verilir. Tam sayıların bir genellemesi olan cebirsel tam sayıların, adi tam sayılardan farklı olduğu yönlerden biri

$$6=2 \times 3 = (1+\sqrt{-5})(1-\sqrt{-5})$$

örneğinde olduğu gibi birden fazla biçimde asal çarpanlara ayrılabilmesidir.

Dedekind bu sorunu çözmek için "bölünebilirlik" ve kümelerin "birbirlerini içermesi" kavramlarını birleştirerek "ideal" kavramını tanımladı. Cebirsel tam sayıların, öğelerinin toplamı farklı ve cisimdeki her cebirsel sayıyla çarpımı yine kendi ögesi olan alt sınıflarına "ideal" adını verdi. İdealler sonsuz sayıda cebirsel tam sayı içerir ve bir idealin ötekini bölmesi onu içermesi anlamını taşır. Bu yöntem yardımıyla her ideal, "asal" ideallerin çarpımı olarak tek bir biçimde yazılabilmekte, böylece cebirsel tam sayılar asal çarpanlarına ayrılma yönünden de adi tam sayılara benzer biçime getirilmektedir. Dedekind'in bu düşüncesi cebirsel sayılar teorisine ve genel olarak soyut cebire yepyeni kavramlar getirmiş, başka birçok temel buluşa yol açmıştır.

Dedekind, 1872'de yayımladığı *Stetigkeit und irrationale Zahlen* ("Süreklilik ve İrrasyonel Sayılar") adlı yapıtında ise $\sqrt{2}$ gibi rasyonel olmayan sayıların tanımlanmasına ilişkin, Dedekind "kesimi" ("Schnitt") olarak anılan bir yöntem geliştirdi. Bu yöntemde rasyonel sayıları, alt bölükteki her sayı, üst bölükteki her sayıdan küçük olacak biçimde iki bölüğe ayırdı. Rasyonel sayıların böyle bir kesime ikiye ayrılması sonucunda üç durum ortaya çıkabilir: ya alt bölükte o bölüğün tüm sayılarından büyük bir sayı ya da üst bölükte o bölüğün tüm sayılarından küçük bir sayı vardır; üçüncü bir durumda ise bu koşullardan en az birisini gerçekleyen bir rasyonel sayı yoktur. Üçüncü durum kesimin rasyonel olmayan (irrasyonel) bir sayıyı belirttiği sonucunu getirir. Örneğin, üst bölük, kareleri ikiden büyük tüm pozitif rasyonel sayıları, alt bölük geri kalan tüm rasyonel sayıları içeriyorsa, bu kesim $\sqrt{2}$ sayısını tanımlar.

Sonsuz kümeler kuramıyla da ilgilenen, bu kuramın ortaya çıkmasında Cantor ile yazışmaları çok

önemli bir rol oynamış olan Dedekind sonlu ve sonsuz tanımlarını ilk kez içkin olarak vermesiyle de ünlüdür. Dedekind'e göre eğer bir kümenin bir esas altkümeye birebir örten bir uygulusu varsa o küme sonsuzdur; yoksa küme sonludur.

Dedekind'in sayı kuramına ilişkin çalışmalarının, çağdaş matematiğin gelişmesine katkısı açısından Cantor'un küme kuramı kadar önemli olduğu söylenebilir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Stetigkeit und irrationale Zahlen*, 1872, ("Süreklilik ve Irrasyonel Sayılar"); *Was sind und was sollen die Zahlen?*, 1888, ("Sayılar Nedir ve Ne Olmalıdır?").

• **KAYNAKLAR**: E.E.Cramer, *The Nature and Growth of Modern Mathematics*, 1970; D.von Dalen ve A.F.Monna, *Sets and Integration*, 1972.

• **BAKINIZ**: CANTOR, DIRICHLET, GAUSS, KRO-NECKER.

DEDE KORKUT

Dede Korkut'un (Dedem Korkut-Korkut Ata) Hz. Muhammed çağında (570-632) yaşadığı kabul edilir. Hayatı ile ilgili söylentilerde Kayı İnal Han'ın kendisini Medine'ye, İslam peygamberinin yanına gönderdiği belirtilir. Dede Korkut peygamberin hayır duasını almış, Oğuzlar'a İslamiyeti öğretmekle görevlendirilen Selmân-ı Farsî ile birlikte ülkesine dönmüştür. Dede Korkut'un bu sefer sırasında, yanında, Dede Korkut hikâyelerinin bir başka kahramanı, Bügdüz Emen'in de bulunduğu söylenir. Hatta hikâyelerde bu kişi "Peygamberi gören, Oğuz'da sahabe olan" diye tanımlanır.

17.yy Türkmen tarihçisi Ebulgazi Bahadır Han'a göre ise, Dede Korkut, Peygamber döneminden daha geç, Abbasiler çağında (8.-13.yy) yaşamıştır.

Dede Korkut'un hayatı hakkında, şimdilik en sağlam bilgi Reşideddin Fazlullah'ın (1248-1318) *Camii't-Tevârih* adlı tarihinde aktardığı Oğuz Destanı'nda bulunmaktadır. 14.yy başlarında kaleme alınan bu kitaba göre Korkut, Oğuzlar'ın Bayat boyundan Kara Hoca'nın oğlu olup, çok akıllı, bilgili ve keramet sahibi bir insandı. Oğuz yagbularından İnal Han Sır Yavkuy zamanında ortaya çıkmıştı. Güzel sözleri, söylenen kerametleri ve hakkındaki hikâyeler pek çoktur. Reşideddin, bu hikâyeleri ayrıca vereceğini söylemişse de, eserinde bulunmamaktadır.

Reşideddin'in aktardığı bilgilere göre, Dede Korkut, Oğuzlar'ın yaşamına etkin olarak katılmaktadır. Görevinin adı tam olarak bilinmemekteyse de, yüksek danışmanlardan, hatta vezirlerden birisi olduğu sanılmaktadır. Hanların doğan çocuklarına da ad verebiliyordu. Örneğin Kayı İnal Han'ın, ölümünden hemen sonra doğan oğluna Tuman (duman) adını koymuştu. Tuman daha küçük olduğundan, ona naip olarak Erki adlı kişiyi uygun görmüş, bu düşüncesini herkes kabul etmişti.

Erki, sonra göl kadar çok kırmızıla toy (şölen) verdiğinden Köl Erki adını almış, uzun yıllar naiplik yapmıştır. Tuman büyüyünce tahta geçmek istemiş, bu durum bazı olaylara yol açmıştır. Bu sırada Köl

Erki, Korkut'a "devletin direği" diye hitab etmiştir. Nitekim Tuman Han'a kâse sunma işini de Korkut yapmıştır.

Dede Korkut, Tuman Han'ın tahta geçme toyunda da önde gelen kişilerdendi. Tuman'a olayları açıklayıp, bazı öğütlerde bulunmuştu. Köl Erki Han'ın kızını bir toyda gören Tuman, yine Dede Korkut'un öğüdü üzerine onunla evlendi. Ancak Köl Erki Han, torunu Kay Yavgu Han da büyüyüp olgunlaşınca kadar yaşadı. Torunu dedesi Köl Erki Han'dan, hakları olan tahtı isteyince, Köl Erki Han, bir toy yapmış ve buna Dede Korkut başta, bütün Oğuz büyüklerini toplamıştı. Bundan sonra Dede Korkut, Oğuzlar'ın yaşamında pek görünmemektedir.

Dede Korkut, İnal Han Sır'dan başlayarak dört han dönemini yaşamış, devlet ve ülke işlerinde yol gösterici olarak önemli rol oynamıştır.

Dede Korkut, hikâyelerindeki görünüşüne göre Oğuzlar'ın en önemli akıl hocasıdır. Oğuzlar'ın karşılaştıkları hemen bütün zorlukları çözmeyi başarır. Aynı zamanda ozandır, hikâyeleri düzenleyen de odur. Her mücadelenin, uğraşın sonunda, mutlu bir biçimde biten olayı kutlamak için yapılan şenliklerde, kopuz çalıp, destanlar söyler. Dede Korkut hikâyeleri, onun tarafından düzenlenip, kahramanlarına adanmışlardır.

Dede Korkut, aynı zamanda Oğuzlar'ın bilgesi-ydi. O kendinden önce olup bitenleri bildiği gibi, kendinden sonraki zaman için de ne derse çıkardı. Yani gaibden haberler söylediğine inanılırdı. Onun

Dede Korkut Öyküleri (sırasıyla)

1. Dirse Han oğlu Boğaç Han,
 2. Salur Kazan'ın evinin yağmalanması,
 3. Kam Büre Beg oğlu Bamsı Beyrek,
 4. Kazan Beg oğlu Urüz Beg'in tutsak olması,
 5. Duha Koca oğlu Deli Dumrul,
 6. Kanlı Koca oğlu Kan Turalı,
 7. Kadılık Koca oğlu Yegenek,
 8. Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesi,
 9. Begil oğlu Emren,
 10. Uşun Koca oğlu Seğrek,
 11. Salur Kazan'ın tutsak olması,
 12. Diş (Taş) Oğuz'un İç Oğuz'a âsi olması.
- Dede Korkut öyküleri konuları bakımından üç kümeye ayrılabilir. 1,2,4,7,9,10,11, ve 12. öyküler, Oğuzlar'ın komşularıyla ya da kendi aralarındaki mücadelelerini yansıtır. Bu öykülerde Oğuzlar'ın en büyük düşmanı olarak Şekli Melik'den söz edilir. Öteki düşmanlar arasında Kara Arslan Melik, Kara Tüken Melik, Arşun oğlu Direk Tekür'ün adı geçer. 3. ve 6. öyküde aşk macerası etkindir. 5. ve 8. öyküde, insanüstü güçlere ve doğaya karşı mücadele egemendir. 5. öyküde Deli Dumrul, Azrail'in karşısına çıkmakta, 8. öyküde de, Basat, Tepegöz'le savaşmaktadır.

kerametlerinden birisi olarak "ahir zamanda hanlık Kayı'ya geçecek ve sonsuza kadar kimse ellerinden alamayacak" dediği söylenir. Ancak, Osmanlılar döneminde aktarılan bu keramet, Kayılar'dan gelen Osmanlı hanedanı için söylendiği sanılmaktadır.

Dede Korkut'un hemen bütün Türk boyları arasında etkisi yaygındır. Adına söylenen hikâyelerin hâlâ Türkler arasında söylendiği bir gerçektir.

Korkut adı da Türkler arasında yaygındır. Osmanlılar'ın atalarından birisi Korkut Han adını taşıdığı gibi, Oğuz geleneklerinin hayli canlı bulunduğu 15.yy'da Fatih'in, II.Bayezid'den olan torunu da Korkut adını taşır.

Korkut'un hayli uzun bir ömür sürdüğü sanılıyor. Tarihçi Reşideddin, onun 295 yıl yaşadığını söyler. Halk arasındaki söylentilerde de 300 yıl kadar yaşadığı belirtilir.

Dede Korkut'un nasıl öldüğüne ilişkin söylentiler, çeşitli Türk boylarında günümüze kadar yaşamıştır. Kazaklar, Kırgızlar ve Türkmenler arasındaki söylentiler yakınlarda öğrenilip yazıya geçirilmiştir. Buna göre, Dede Korkut, rüyasında, mezarının hazırlandığını görmüş. Ölümünden kaçmak amacıyla birçok ülkeyi dolaşmış. Fakat her gittiği yerde, mezarının kazıldığını görmüş. Sonunda da Sır Derya (Seyhun) ırmağının Aral Gölü'ne döküldüğü yerin yakınlarında, ırmağın üzerine hırkasını sermiş ve orada ölmüş. Bir başka söylenti, dönüp dolaşıp, sonunda yine yurduna döndüğü ve orada öldüğü yolundadır.

Yukarda anılan söylentilerle ilgili olsa gerek, Dede Korkut'un birçok yerde mezarı vardır. Bunlardan biri Taşkent'den Kazalı'ya giden demiryolu üzerindeki Korkut istasyonu yakınlarındadır ki, burası Sır Derya ırmağının Aral Gölü'ne döküldüğü yere yakındır.

Dede Korkut'un adını yaşatan en önemli olay, adı ile anılan hikâyelerdir. Oğuzlar'ın yaşamını, iç ve dış mücadelelerini yansıtan bu hikâyelerde gerçi Dede Korkut yazar olarak görülmemektedir. Öykülerin elde bulunan yazılı metnini, bir başka ozanın yazdığı düşünülebilir. Dede Korkut öyküleri büyük olasılıkla 15.yy'da yazılmıştır. Adı bilinmeyen ozanın aktardığı öykülerde coğrafya da yer değiştirmiş, daha çok Doğu Anadolu ve Azerbaycan olmuştur. Oysa, öykülerin daha eski, en azından 9.-11. yy'lardan kalma izlerle dolu olduğu söylenebilir.

Öyküler genellikle Bayındır Han ya da Kazan Bey'in şöleninde başlar. Bunalımlı zamanlarda da yaşanan mücadelelerin sonunda, hep Oğuz Beyleri galip gelirler.

• **KAYNAKLAR:** M.Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, 2 cilt, 1958-1964; O.Ş.Gökyay, *Dede Korkut*, 1938; O.Ş. Gökyay, *Dedem Korkut'un Kitabı*, 1974.

DE FILIPPO, Eduardo (1900)

İtalyan oyuncu ve oyun yazarı. Gerçekçi bir tarzda, ustaca kurulmuş sağlam ve karmaşık yapıli oyunlar yazmıştır.

24 Mayıs 1900'de Napoli'de doğdu. Ünlü oyun yazarı Eduardo Scarpetta'nın (1853-1925) evlilik dışı oğludur. Kendi gibi evlilik dışı doğan kardeşleri Peppino ve Titina ile küçük yaşta sahneye çıktı. 1929'da üçü de Molinari Tiyatrosu'na girdiler. De Filippo burada oyun yazarlığına başladı. 1930'ların başında kardeşleriyle birlikte De Filippo Tiyatrosu'nu kurdu. İtalya'da çeşitli kentlere turneler düzenleyen topluluk kısa sürede ün kazandı. De Filippo 1932'de ilk filmini yönetti. 1937'de yazdığı *Sono stato io!* ("Ben Yaptım") ile kendini bir oyun yazarı olarak kabul ettirdi. 1945'te aile tiyatrosu dağılınca, yalnız çalışmaya başladı. 1951'de bir şiir kitabı yayımladı. 1954'te Napoli'de San Ferdinando Tiyatrosu'nu kurdu. Oyun yazmaya, film yönetmeye ve oynamaya devam etti.

De Filippo, bir tiyatrocu olarak sahnede edindiği deneyimi oyun yazarlığında bol bol kullanmıştır. Çalıştığı tiyatrolar için yazdığı tek perdelik komedilerde, hangi oyunların "iş" yaptığını öğrenmiş, olgunluk dönemi oyunlarında bu deneyiminden yararlanmış. Oyunlarında, gerçeklik ve yanılsama arasındaki bağı irdeler. Canlılığı ve iyimserliği, kahramanlarını sevecen bir yaklaşımla ele almasına yol açar. Gerçekçi olmakla birlikte, siyasal ya da toplumsal eleştiriyi benimsememiştir. Kahramanlarının içten içe kendini ele veren karakterlerinin ortaya koyduğu eleştiriyi yetinir. Bunlar yaşamın gerçeklerinden kaçmak üzere kendilerine birer düş dünyası yaratan tiplerdir. Ancak yarattıkları bu kurgusal dünyaların giderek daha ön plana çıkmasıyla kendi özgürlüklerini yitirirler.

De Filippo İtalyan halk tiyatrosu *commedia dell'arte* geleneğinin ortaya çıkmasına neden olan ulusal espriyi iyi kavramış bir oyun yazarıdır. 1946'da yazdığı *Filumena Marturano* sanatçının bütün yönlerini yansıtmaya bakımından ilgi çekicidir.

• **YAPITLAR (başlıca):** Oyun: *Pulcinella, principe in sogno*, 1932, ("Düş Prensi Pulcinella"); *La voce del padrone*, 1932, ("Sahibinin Sesi"); *Tre mesi dopo*, 1933, ("Uç Ay Sonra"); *L'abito nuovo*, 1936, ("Yeni Giysiler"); *Sono stato io!*, 1937, ("Ben Yaptım"); *In licenza*, 1941, ("İzinde"); *Napoli milionaria*, 1945, ("Milyoner Napoli"); *Questi fantasmi!*, 1946, ("Şu Hayaletler!"); *Filumena Marturano*, 1946; *La paura numero uno*, 1950, ("Bir Numaralı Korku"); *Amicizia*, 1952, ("Dostluk"); Şiir: *Il paese di Pulcinella*, 1951, ("Pulcinella'nın Yurdu"). Film: *Tre uomini in frak*, 1932, ("Frak Giymiş Üç Adam").

• **KAYNAKLAR:** F.Frascari, *La Napoli amara di Eduardo de Filippo*, 1958.

• **BAKINIZ:** PIRANDELLO.

DEFNE, Zeki Ömer

(1903)

Türk, şair. Halk şiirinin söyleyiş biçimiyle çağdaş şiir arasında bağ kurmaya çalışmıştır.

►
Siyasal
tutumu

Çankırı'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Çankırı'da yaptı. 1920'de Ankara Muallim Mektebi'ni bitirerek ilkokul öğretmeni oldu. Bir süre sonra yeterlilik sınavına girip, ortaokul öğretmenliğine geçti. 1931'de dışarıdan bitirme sınavıyla da lise diploması aldı. 1925-1935 arasında Kastamonu Lisesi'nde Türkçe ve edebiyat dersleri öğretmenliği, müdür yardımcılığı ve vekilliği görevlerinde bulundu. 1939'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. İstanbul'da çeşitli liselerde öğretmenlik yaptı. 1969'da emekli oldu.

İlk şiiri "Musiki" 1923'te Çankırı'da yerel bir gazetede yayımlandı.

Dil ve yapı bakımından şiirinin en etkileyici kaynağı, halk şiiri geleneğidir. Başlıca temaları ise yurt ve ulus sevgisi, doğa, insan, aşktır. Duyuş ve düşünüş bakımından kendine özgürlüğü, Anadolu duyarlığı, şiirinin belirgin yanlarını oluşturur.

• YAPITLAR: (başlıca) Şiir: *Denizden Çalınmış Ülke*, 1971.

Daniel Defoe

DEFOE, Daniel

(1660-1731)

İngiliz, romancı ve siyasal propagandacı. *Robinson Crusoe*'nun yazarıdır.

Londra'da doğdu, 24 Nisan 1731'de aynı kentte öldü. James Foe adında Hollanda asıllı bir şamdancının oğludur. Soyluluk gösteren "De" takısını kırk yaşına geldikten sonra adına kendisi ekledi. Anglo-Sakson Kilisesi'nin içerdği bazı Katolik özellikler yüzünden bu kiliseye karşı çıkan Protestan bir aileden gelen Defoe, iyi bir eğitim gördü. Ailesinin kendisini

Presbiteryen Kilisesi'ne girmeye zorlamasına karşın, yirmi üç yaşına geldiğinde ticarete atıldı. Yirmi dört yaşında evlendi. Önceleri başarıyla yürüttüğü ticaret yaşamı çok geçmeden birbirini izleyen iflaslarla sonuçlandı. Defoe, borçlarını ödemek için, ticari itibarını sarsacak davranışlara ve kaçak yaşamaya zorlandı. Gene de yaşamının sonuna değin en büyük tutkusu ticaret oldu.

Ticaretten sonra en çok ilgi duyduğu alan siyasetti. Zamanında siyasal broşürcülük, gazeteciliği tamamlayan bir iş olup, siyasal propaganda gazetelerden çok Liberaller (Whig) ya da Muhafazakârlar'ın (Tory) desteklediği broşür yayınlarıyla yapıyordu. Defoe zeki ve etkili bir yazardı ve Protestan başlığı için Liberaller'i destekliyordu. Bu alanda yazdığı bir yazı yüzünden hükümete hakaretten ağır para ve hapis cezasına mahkûm edildi. Hapisteyken karısının ve altı çocuğunun para sıkıntısı çekmesi ve kendisinin karşılaştığı kötü davranışlar üzerine, taraf değiştirerek o sırada yıldızı parlamakta olan muhafazakâr politikacıardan Robert Harley'e başvurdu. Sonradan başbakanlığa kadar yükselecek olan Harley, Defoe'nun siyasal yazarlığının ilerde işine yarayacağını hesaplayarak serbest bırakılmasını sağladı. Defoe'nun bu özgürlüğe ödediği bedel, ömrü boyunca, ayırım gözetmeden kendini koruyanlara hizmet etmek oldu. Birçok kez önemli diplomatik görevlerle Avrupa'ya gitti, bir kez de İskoçya'da Robert Harley'in özel casusluğunu yaptı. 1714'te Kral I.George'un tahta çıkmasıyla Muhafazakârlar iktidarı kaybettiler. Defoe bu kez de Liberaller için çalışmakta bir sakınca görmedi.

Elli dokuz yaşına değin çoğunlukla siyasal polemikler yazdı. 1719'da *Robinson Crusoe* yayımlandı. Kitabın birinci bölümünün gördüğü büyük rağbet üzerine ikinci bölümünü de tamamladı ve bir dizi serüven romanı yazmaya koyuldu: *The Life of Captain Singleton* ("Kaptan Singleton'un Hayatı"), *Moll Flanders*, *The Journal of the Plague Year* ("Vebe Yılı"), *Colonel Jack* ("Albay Jack"). Yaşamının son on yılında bozulan sağlığına karşın, yazarlığını durmaksızın sürdürdü. Siyasal makalelerinin dışında, 545 kitabı vardır.

En önemli yapıtı olan *Robinson Crusoe*'da Defoe, çağının değişen değerlerini simgeleyen bir kahraman yarattı. Bu kahraman ıssız bir adada, azmi ve çalışkanlığıyla zengin olan Robinson Crusoe'ydü. İngiliz edebiyatında din dışı etkinlik ve kaygıları ilk kez bireyin yaşamında ön plana çıkaran yazar o olmuştur. Gerek *Robinson Crusoe*'da gerekse başka romanlarında önemli olan, kişinin ruhunun kurtulması değil, öncelikle bu dünyada rahata ermesidir.

Defoe'ya değin toplumsal çıkarlar hep bireysel çıkarların üstünde tutuldu; feodal düzenin yıkılıp ticari kapitalizmin ortaya çıktığı 16. ve 17. yy'larda bile Spenser, Shakespeare, Donne, Dryden gibi yazarlar toplumdan bağımsız bireyciliği kınadılar. Bireyin bağımsızca kendi çıkarlarını kovalaması, 16.yy'dan beri giderek yaygınlaşan bir olguydu, ama bunu benimseyen ilk yazar Defoe'dur. *Robinson Crusoe* bu tür bireyciliğin simgesi oldu. Para uğruna serüvenlere atılan Robinson Crusoe *ekonomik birey*'in (*homo economicus*) edebiyatta ilk ve belki de tek yüceltiliştir. İlişkilerinde hesap egemendir. Elinde kalem: kâğıt,

►
Robinson
Crusoe

►
Edebiyatta
homo
economicus

"Robenson Adası", Romanın ilk basımındaki gravür

İngiliz Romanının Doğuşu

Edebiyat türleri arasında en geç gelişeni roman olmuştur. Bu durumun birçok nedeni vardır. Genellikle romanın kökeninde tarih, yaşam öyküsü, deneme, destan gibi çeşitli türlerin bulunduğu kabul edilir. Böylesine bir geniş kapsamlılık ve esneklikten ötürü romanın kuramsal gelişmesini kesin ilke ve kurallara bağlamak güçtür. Üstelik roman uzun bir süre saygın bir edebiyat dalı sayılmamış, daha çok öğrenim görmemiş kimselerin okuduğu bir tür olarak küçümsenmiştir. Bu yüzden roman eleştirisi de pek gelişmemiş, türün özellikleriyle ya da biçim ve yapı sorunlarıyla değil, daha çok eğitici ve öğretici yanlarıyla ilgilenilmiştir. Romana saygınlık kazandırmak doğrultusundaki ilk özgün çaba Daniel Defoe'dan gelmiştir. Defoe'nun romanlarını gerçekten yaşamış kişilerin yaşam öyküsü diye sunması, anlattığı öyküyle doğrudan ilişkisi olmayan gereksiz bin bir türlü ayrıntıyla gerçeklik izlenimi yaratmaya çalışması, romanı, saygınlığını kanıtlamış bir yazı türü olan "tarih"i katına ulaştırmak amacını taşır. Romanlarını tarih diye adlandıran Henry Fielding'in de amacı aynıdır. Aslında Fielding çağdaş Defoe'dan bir adım ileri giderek romanın insan yaşamının gerçeklerini tarihten daha iyi yansıttığını söylemiştir. Yalnız bu görüş romanı yaşamdan daha gerçek sayan bir

estetizme yol açar. Oysa gerçeklik her şeyden önce gözlenen ve yaşanan gerçekliktir. Romanın bu bağlam içinde doğuşunu açıklayan kuramlara göre, bu edebiyat türü, liberal ideoloji, pozitivist felsefe ve ampirist epistemolojinin egemen olduğu kapitalist bir toplumda yaşayan orta sınıftan sıradan bir bireyin öyküsünü anlatır. 18.yy'da İngiltere üç önemli romancı yetiştirmiştir: Daniel Defoe, Henry Fielding, Samuel Richardson⁶. Özellikle Defoe'nun toplumun alt tabakalarından seçtiği tiplerin, saygın orta sınıf statüsü kazanabilmek için verdikleri mücadele, oldukça ilginç roman öyküleri oluşturmuştur. Defoe bu tipleri gündelik yaşam savaşımı içinde belirleyip, soyutlamalardan ve romantik duygusallıktan uzak bir biçimde yansıtmıştır. Onlar her şeyden önce pragmatik bireylerdir. Yaşamı yalnızca kendilerine verdiği zevk ve acıyla değerlendirir, 18.yy psikolojisine uygun olarak, bu zevkleri ve acıları duyularıyla algılar, akıl ve becerilerini acılarının kaynaklandığı yoksulluklarını gidermekte kullanırlardı. Defoe, romanlarında karmaşık kişiler çizmemiş, felsefi hesaplaşmalara yönelmemiş, edebi söz sanatlarından uzak durarak çağının pragmatik gerçekliğini yakalamış ve bu gerçekliği yansıtmaya en elverişli türün, romanın öncülüğünü yapmıştır.

borcunu ve alacağını kaydeden, gelirin, giderinin, mal varlığının hesabını tutan Robinson Crusoe çağın yeni adamıdır. Kendisini ıssız adadan kurtaranlar onu fazla duygulandırmaz, ama kendisine olan borcunu unutmayıp faiziyle ödeyen bir İspanyol, onu insanlığın asaleti karşısında ağılatır. Kendisi için yaşamını tehlikeye atan Xury'yi davranışına karşılık bir gün azad etmeye karar vermişken, iyi bir fiyat teklif edilince, dayanamaz, satar.

Robinson Crusoe'da ekonomik gerçekçilik her türlü duygusallığın üstündedir. Robinson'un tek tutkusu vardır: Çalışmak. Tek sevinci vardır: Kazanmak. Bu da kapitalist düzene uydurulmuş Calvinist çalışma ahlakının romanda bire bir yansımasıdır. Gene Protestanlık'a uygun biçimde Robinson yalnızca kendi vicdanına karşı sorumludur; bu da bireysel bağımsızlığı gündeme getirir. Liberalizmin başlangıç noktasında Robinson'un adası gümrük ve vergi duvarlarıyla kısıtlanmamış, liberal ekonominin müdahalesiz ve rekabetsiz işlediği ideal bir yerdir.

Defoe'nun ikinci önemli yapıtı *Moll Flanders*'dir. Moll, Londra'da yaşayan bir Robinson'dur. Onun da amacı çalışıp refaha ermektir, ancak büyük kentte öksüz Moll için hizmetçilikten başka iş yoktur. Moll ise hizmetçilikle refaha erilmeyeceğini bilecek kadar zekidir ve geçerli yeteneklerini kullanır: Güzelliğini ve aklını. Güzelliği yettiği kadar yaşamını fahişlikle, ondan sonra da hırsızlıkla kazanır. Yakalanıp hapse girdikten sonra affa uğrayarak Amerika'ya sürülür. Sonunda Moll da verimli toprakları bulmuştur. Eskiden soyguncu olan kocalarından biriyle Amerika'da kurduğu kolonide zengin olarak orta sınıf saygınlığına kavuşur ve amacına ulaşır.

Gerek *Robinson Crusoe* gerekse *Moll Flanders* yoksulluktan zenginliğe ulaşma öyküleridir. Defoe'ya göre bu uğurda her yol mübahtır. Defoe'nun kitaplarının zamanında çok satılmasının nedeni de budur. Bütün kitapları orta sınıfın gizli ve açık özlemlerinin gerçekleştiği öyküler üzerine kuruludur.

• YAPITLAR (başlıca): *Novels and Selected Writing*, (ö.s.), 14 cilt, 1927, ("Romanlar ve Seçme Yazılar"); *Romances and Narratives*, (ö.s.), G.A.Aitken (der.), 16 cilt, 1895, ("Romanslar ve Öyküler").

• KAYNAKLAR: R.Alter, *Rogue's Progress: Studies in the Picaresque Novel*, 1964; J.R.Moore, *Daniel Defoe: Citizen of the World*, 1958; M.E.Novak, *Economics and the Fiction of Defoe*, 1962; G.A.Starr, *Defoe and Spiritual Autobiography*, 1965; I. Watt, *The Rise of the Novel*, 1965.

• BAKINIZ: HOBBS. LOCKE.

DE FOREST, Lee (1873-1961)

ABD'li mucit. Elektronik ve radyo alanındaki buluşlarıyla tanınmış, ilk triyot lamba olan odyon vakum tüpünü geliştirmiştir.

26 Ağustos 1873'te Iowa Eyaleti'nin Council Bluffs kentinde doğdu. 30 Haziran 1961'de California Eyaleti'nin Hollywood kentinde öldü. Yale Üniversitesi

tesinde öğrenim görerek 1896'da makine mühendisliği bölümünden lisans derecesini, üç yıl sonra da fizik doktorasını aldı. Doktora çalışmaları sırasında Marconi'nin telsiz telgraf çalışmalarıyla ilgilenmiş, tez çalışmasında da "Paralel Tellerin Ucundan Hertz Dalgalarının Yansıması"nı konu almıştı.

Chicago'daki Western Electric Company'de çalışırken, telsiz telgrafla ilgili araştırmalarıyla Amerikan ordusunun desteğini ve mali yardımını kazanan De Forest 1902'de, kendi adını taşıyan bir telsiz telgraf şirketi kurarak müdür yardımcılığını üstlendi. 1907'de en önemli buluşu sayılan triyot radyo lambasını geliştirdi. 1916'da New York'ta bir radyo verici istasyonu kurarak haber bültenleri yayınladı. Daha sonra radyoyla ilgili buluşlarının patent hakkını satarak California'nın Palo Alto kentindeki bir telgraf şirketinde çalışmaya başladı. Bu kuruluşta sürdürdüğü araştırmalarla 300'ü aşkın yeni buluşunun patentini aldı. 1920'lerde geliştirdiği sesli sinema makinesi bu buluşların en önemlisidir.

20.yy'ın ilk yıllarında elektronik ve radyoyla ilgili araştırmalar pek yoğun olduğundan, araştırmacılar arasındaki patent kavgalarının ve açılan davaların sayısı da oldukça kabarıktı. Geri-besleme devresinin patent hakkını alabilmek için De Forest'in Langmuir ve Edwin Armstrong'a karşı açtığı dava da o dönemin ilginç tartışmalarından biridir.

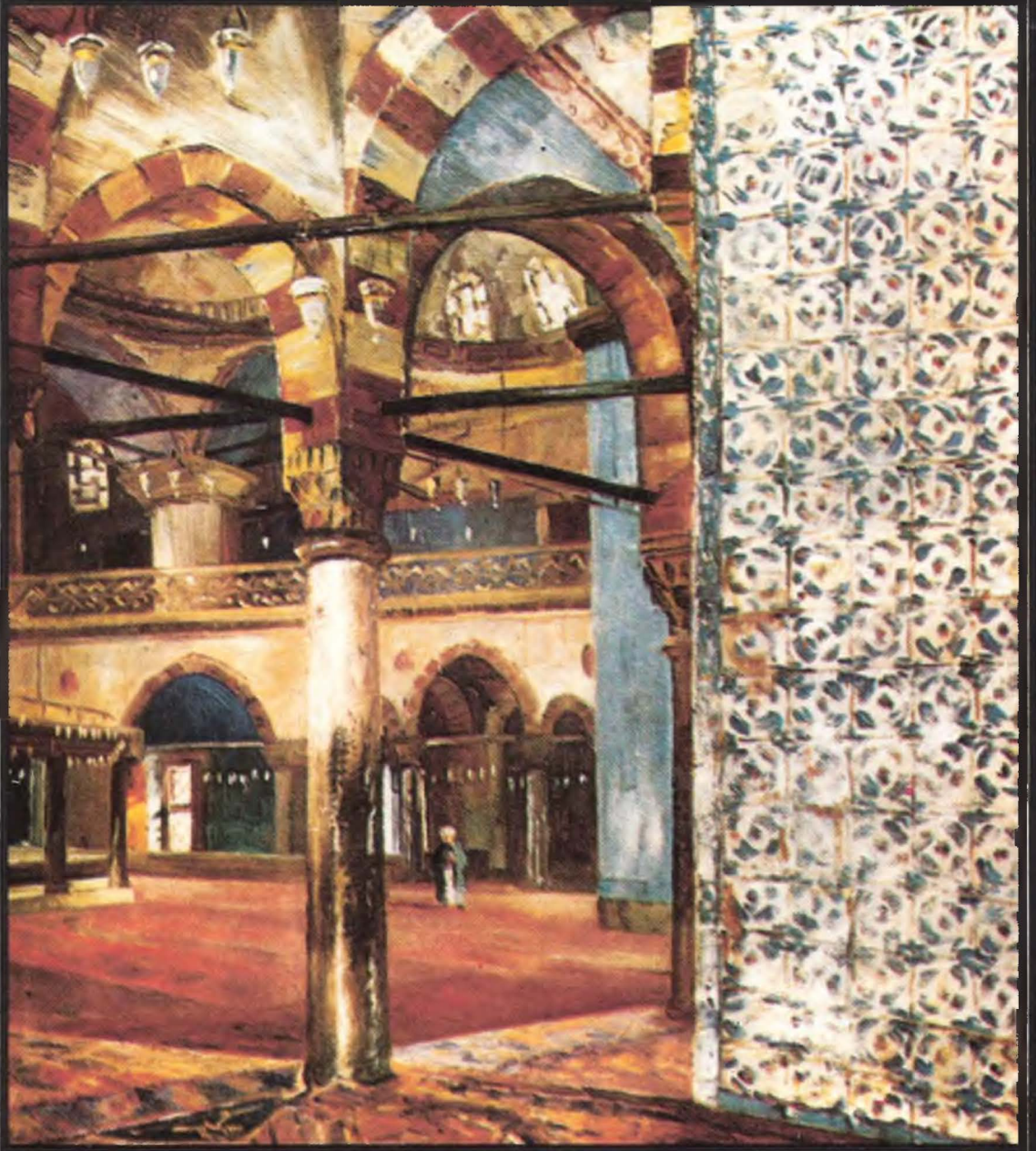
1934'te emekliye ayrılarak Hollywood'da özel bir araştırma laboratuvarında çalışmalarını sürdüren De Forest 1950'de, *Father of Radio* ("Radyonun Babası") adıyla otobiyografisini yayımladı. Pek çok araştırmacının ortak ürünü olan radyoyu tek kişinin buluşu saymak olanaksızsa da, De Forest'in bu gelişmedeki payı yadsınamaz.

Elektronların boşluktaki hareketiyle bir elektrik devresindeki akımın etkilenebileceğini ilk kez Edison gözlemlemişti. Fleming, Edison'un bu gözleminde yararlanarak 1904'te çift elektrotlu diyet lambayı geliştirdi. Bu aygıt, akımı bir yönde iletir öbür yönde iletmediğinden, her iki yönde titreşim yapan radyo dalgalarının tek yönlü bir elektrik akımına dönüştürülmesinde kullanılıyordu. De Forest diyet lambasının iki elektrodu arasına bir üçüncü elektrot koyarak, iki elektrot arasındaki elektron akımının kontrol edilmesini sağladı. Triyot adıyla bilinen bu lamba, hem sinyallerin alınmasında hem de yükseltilmesinde diyet lambadan çok daha iyi sonuç veriyordu. Nitekim 1947'de transistörün bulunuşuna değin triyot lamba, radyo, telefon, radar, telsiz, televizyon ve bilgisayar gibi birçok aletin temel öğelerinden biri oldu. Triyotun yaygınlaşması, 1912'de Lowenstein'in negatif besleme devresini bulmasından ve Edwin Armstrong'un yüksek frekanslarda da bu lambadan yararlanılabileceğini göstermesinden sonra gerçekleşti. Gene de De Forest'in buluşu elektroniğin temel taşlarından biridir.

• YAPITLAR (başlıca): *Father of Radio*, 1950, ("Radyonun Babası").

• KAYNAKLAR: I.E.Levine, *Electronics Pioneer: Lee de Forest*, 1964.

• BAKINIZ: ALEXANDERSON, E.ARMSTRONG, BRATTAIN, EDISON, J.A.FLEMING, LANGMUIR, MARCONI.

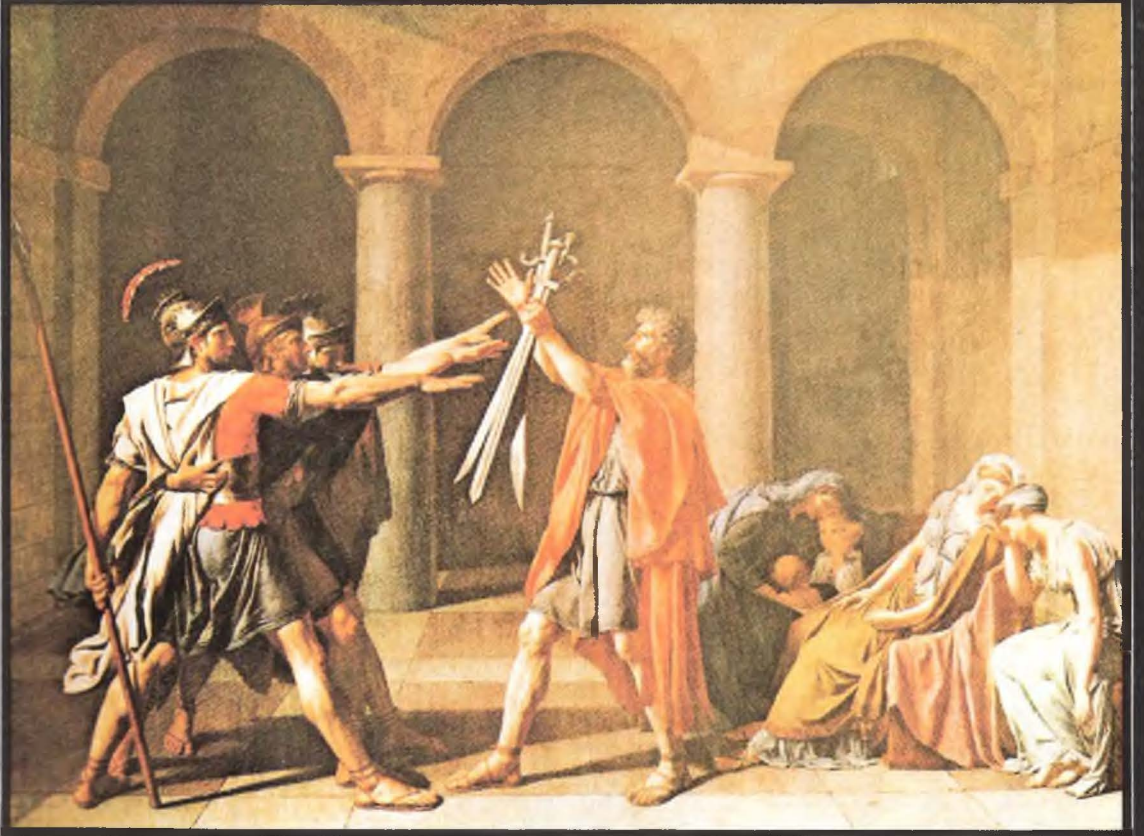
Resim 237
Şevket DAĞ
"Rüstem Paşa Camii İçi"
Özel Koleksiyon

Resim 245

Stuart DAVIS

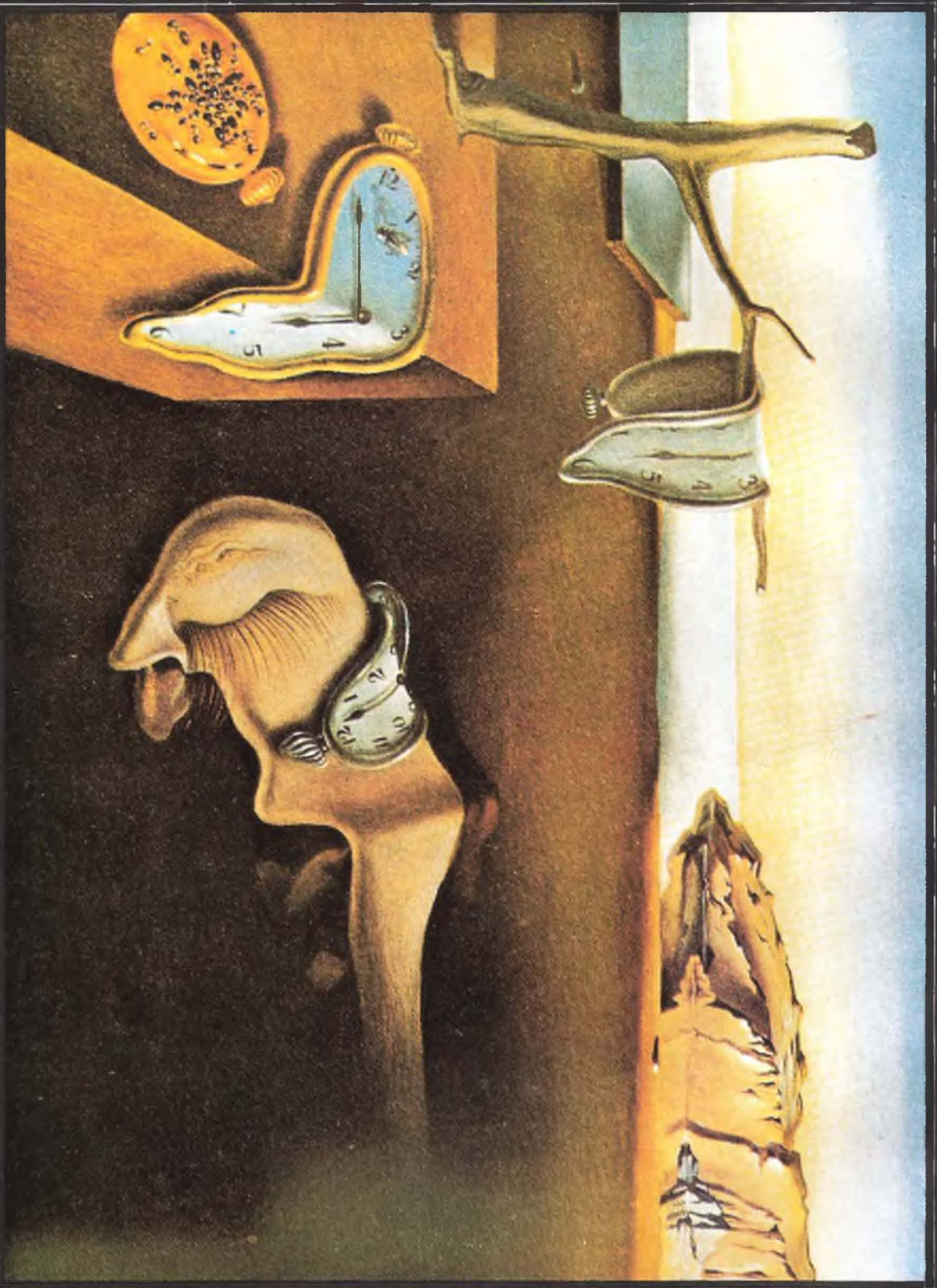
"Contranuities" (Karşıtöreklilikler) Özel Koleksiyon-Londra, İNGİLTERE

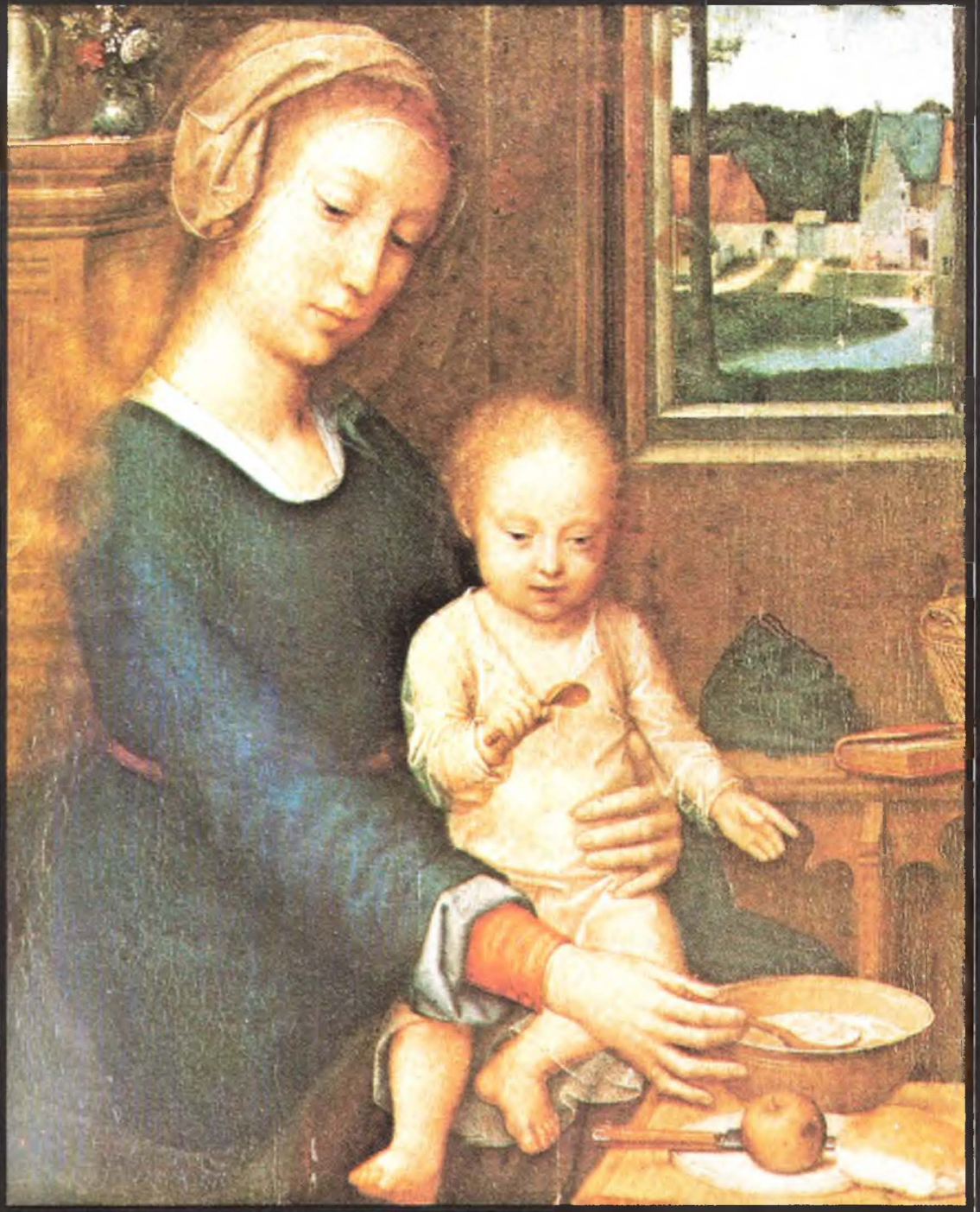
Resim 243
Jacques Louis DAVID
"Horace'ların Yemini" Louvre Müzesi-Paris, FRANSA

Resim 244
Jacques Louis DAVID "Sokrates'in Ölümü" Metropolitan Sanat Müzesi-New York, ABD

Resim 238
Salvador DALÍ
"Belieğin İsrarı"
Modern
Sanatlar Müzesi
New York, ABD

Resim 242
Gerard DAVID
"Çocuk İsa'yı Besleyen Meryem"
Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi-Brüksel

Resim 239

Salvador DALÍ

"Haşlanmış Fasulyelerle Yapılmış Yumuşak

Konstrüksiyon: İç Savaş Sergisi" Sanat Müzesi-Philadelphia, ABD

Resin 241
Honore' D'ACMILLER
"Basketball"
Phillips-Knoke-Aron
Washington, D.C., AMD

Yurt Ansiklopedisi tamamlanıyor!

Son Cilt

"Türkiye/Genel,,

Türkiye üstüne her konuda bütünsel bilgi.
30.000 maddelik dizin.

9 Kasım 1981 tarihinden beri yayımlanmakta olan Yurt Ansiklopedisi, 141. fasikülüyle son -ve en önemli- cildine başlıyor: "Türkiye/Genel".

Ülkemiz kültür ve araştırmacılığının en büyük eserlerinden biri olan Yurt Ansiklopedisi, Türkiye/Genel cildi ile, ayrı bir değer ve boyut kazanmaktadır.

Bugüne değin il ölçeğinde ele alınan ve işlenen konular, Türkiye/Genel cildi ile, yurt genelinde bir temele oturmakta, perspektif kazanmaktadır.

Bunun yanı sıra, Türkiye bütününe ilgilendiren temel konulara (siyasal ve yönetsel yapı, hukuk düzeni, anayasa hareketleri, dış politika, düşünce hareketleri gibi) bu son ciltte yer verilmiştir.

Yurt Ansiklopedisi'nin 11. ve son cildinde ayrıca, 10.000 sayfayı aşacak bu dev ansiklopedinin dizini de yer almaktadır. Dizin, hem illerde işlenen konulardan, hem de Türkiye/Genel cildinde yer alan, yurdumuzun geneline ilişkin toplu bilgilerden kolay ve çok yönlü yararlanmayı mümkün kılacak biçimde hazırlanmıştır.

Türkiye/Genel cildi, yurdumuza ilişkin en yeni bilgileri toplu olarak sunan tek kaynaktır. Bugüne kadar Yurt Ansiklopedisi'ni edinmek fırsatını bulamamış dost ve arkadaşlarınızı da, hiç değilse bu cildi edinmeleri konusunda uyarın, yararlanmalarını sağlayın.

Yurt Ansiklopedisi'nin Türkiye/Genel cildi, yurduyla ilgilenen herkese kutlu olsun.

"Türkiye/Genel,, cildi:

- Yeryüzü şekilleri, iklimi, bitki örtüsüyle, doğa güzellikleriyle, doğal yapısıyla Türkiye!
- Osmanlı Devleti'nden günümüze anayasa hareketleri, devlet yapısı, siyasal partileri, uluslararası ilişkileri ve yönetsel yapısıyla Türkiye!
- Yazılı tarih öncesinden günümüze, toplumsal yaşamı, düşünce hareketleri, siyasallaşma süreci, dış politikası ve tarihiyle Türkiye!
- Ekonomisinin gelişimi, nüfusu, tarımı, sanayii, turizmi, göç olgusu, sağlık ve sosyal güvenlik sorunları, işçi ve sendika hareketleri, toplumsal örgütlenmeleri ve sosyo-ekonomik yapısıyla Türkiye!
- Anadolu'nun kültürel evrimi, geleneği, dinsel yapısı, dil ve edebiyatı, müzik ve mimarlığı, kültürel kurumları, basın-yayın organları, sineması, sporu ve tüm kültürel yapısıyla Türkiye!
- Yurt Ansiklopedisi'nin bütününe kapsayan ve yaklaşık 30.000 girişten oluşan ayrıntılı dizin, zengin kaynakça.
- 24 fasikül, 1400 sayfa. Yüzlerce renkli ve siyah-beyaz fotoğraf, harita, grafik, şema.

Eksiklerinizi tamamlayın!

Ansiklopedi bir bütündür. Eksik fasiküllerinizi, cilt ve cilt kapaklarınızı vakit geçirmeden tamamlayın. Bu dev esere bütünüyle sahip olun. Eksiklerinizi YADA A.Ş. 'den sağlayabilirsiniz.

 ANADOLU YAYINCILIK A.Ş.

Buyukdere Cad. Ucuyol Mevkii No:93 Maslak-İstanbul

YADA A.Ş.

Doktor Şevki Bey Sok. No: 6 Divanyolu, İstanbul Tel: 5207472